

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

KUŞAN İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE HİNDİSTAN
SİYASİ TARİHİ VE EDEBİYATI

Doktora Tezi

Yalçın KAYALI

ANKARA-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

KUŞAN İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE HİNDİSTAN
SİYASİ TARİHİ VE EDEBİYATI

Doktora Tezi

Yalçın KAYALI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. H.Derya CAN

ANKARA-2017

(Bu Doktora Tezi, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu,
Orta Asya ve Uzak Doğu Çalışmaları Alanı Bursu ile desteklenmiştir.)

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

KUŞAN İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE HİNDİSTAN
SİYASİ TARİHİ VE EDEBİYATI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Derya CAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. H. Derya CAN

Prof. Dr. Korhan KAYA

Yrd. Doç. Dr. Ebru BALAMİR

Doç. Dr. Ali KÜÇÜKLER

Yrd. Doç. Dr. Hakan KUYUMCU

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

(Bu Doktora Tezi, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu,
Orta Asya ve Uzak Doğu Çalışmaları Alanı Bursu ile desteklenmiştir.)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (24.04.2017)

Yalçın KAYALI

Küçücük elleriyle
elimden tutup oyun oynamak için beni masadan kaldıran,
canım oğlum Cengiz Aytakin'e
&
Fedakâr Anne ve Babama

İÇİNDEKİLER	V
RESİM LİSTESİ	VIII
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
KUŞANLARIN SİYASİ TARİHİ	7
1.1. Erken Dönem Kuşan Tarihi	7
1.1.1. Kuşan İsmi ve Kökeni	7
1.1.2. Kuşan Toplumunun Kökeni Hakkında	10
1.1.3. Kuşan Krallarının İsimleri Hakkındaki Etimolojik Yaklaşımlar	23
1.2. Kuşan İmparatorluğunun Kuruluş Dönemi	27
1.2.1. Kucula (Kacula) Kadphises	27
1.2.2. Vima Takto	30
1.2.3. Vima Kadphises	33
1.2.4. Kucula Kadphises, Vima Takto ve Vima Kadphises Dönemlerine Ait Madeni Paralar	37
1.3. Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi	51
1.3.1. Kanişka	51
1.3.2. Kanişka Dönemine Ait Madeni Paralar	65

1.4. Kuşan İmparatorluğunun Duraklama ve Dağılma Dönemi	72
1.4.1. Huvişka	72
1.4.2. Vasişka	75
1.4.3. Vasudeva	78
1.4.4. Huvişka, Vasişka ve Vasudeva Dönemlerine Ait Madeni Paralar	82
1.4.5. Kuşan İmparatorluğunun Yıkılışı	91
1.4.5. Kuşanların Yaklaşık Kronolojisi	96

İKİNCİ BÖLÜM

98

KUŞANLAR DÖNEMİNDE DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYAL HAYAT

2.1. Komşu Coğrafyalarla İlişkiler	98
2.2. İdari ve Askeri Yapı	105
2.3. Ekonomik ve Sosyal Durum	112
2.4. Kılık, Kıyafet ve Süs Eşyaları	121
2.4.1. Hindu Tanrıları ve Buddha Heykellerinde Kıyafet Anlayışı	122
2.4.2. Toplumunun Kıyafet Anlayışı	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

141

KUŞANLAR DÖNEMİNDE KÜLTÜREL FAALİYETLER

141

3.1. Kuşanlar Döneminde Edebiyat	141
3.1.1. Aşvaghosha ve Eserleri	141
3.1.1.1. Aşvaghosha'ya Atfedilen Eserler ve Yorumları Hakkında	152
3.2. Kuşanlar Döneminde Sanat	164

(Bu Doktora Tezi, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Orta Asya ve Uzak Doğu Çalışmaları Alanı Bursu ile desteklenmiştir.)

SONUÇ	175
KAYNAKÇA	179
ÖZET	189
ABSTRACT	190
DİZİN	191
RESİMLER	193

RESİM LİSTESİ

1. Boddhisattva, Gandhara Ekolü, 2.-3. yüzyıllar.
2. Buddha, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
3. Çaturmukha Şivalinga, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
4. Ayakta Duran Buddha, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
5. Buddha, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
6. Kubera, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
7. Lotus Oturuşundaki Buddha, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
8. Meditasyon Hâlindeki Buddha, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
9. Vasantasena, Genelev'den Bir Sahne, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
10. Kaşyapa'nın Sohbet Ederken, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
11. Buddha ve Bodhisattvalar, Gandhara Ekolü, 2.-3. yüzyıllar.
12. İnsan Başı, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
13. Yaksha Başı, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
14. Buddha Başı, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
15. Bodhisattva Başı, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl.
16. İnsan Başı, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl.
17. İnsan Başı, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl
18. Kadın Büstü, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl.
19. Bodhisattva Büstü, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl.
20. Buddha Nagakalika ile Birlikte, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.

(Bu Doktora Tezi, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Orta Asya ve Uzak Doğu Çalışmaları Alanı Bursu ile desteklenmiştir.)

21. Buddha'nın Geleneksel Başlık Giyme Töreni ve Sadaka Kâsesi Betimlemesi, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
22. Maninaga ve Svastika, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
23. Cain Ayagapattha Plakası, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
24. Cain Ayagapattha Plakası, Mathura Ekolü, 2. yüzyıl.
25. Bir Genç Başı, Gandhara Ekolü, 2. yüzyıl.
26. Bir Genç Başı, Gandhara Ekolü, 3. yüzyıl.
27. Bir Genç Başı, Gandhara Ekolü, 2-3. yüzyıl.
28. Bir Kadın Başı, Gandhara Ekolü, 2-3. yüzyıl.
29. İki Adet Toprak Kap, 2-3. yüzyıl.
30. Dört Adet Metal Alaşımlı Kap, 2-3. yüzyıl.
31. İki Adet Metal Alaşımlı Kaşık, 2-3. yüzyıl.
32. Dört Adet Metal Alaşımlı Araç-Gereç, 2-3. yüzyıl.

ÖNSÖZ

Dünyanın en gelişmiş uygarlıklarından biri olan Hindistan, farklı kültürleri, sosyal yaşayışı ve etnik yapıyı içinde barındırır. Bu duruma sebep olarak da değişik coğrafyalardan, tarih boyunca Hint alt kıtasına düzenlenen sayısız sefer ve göç hareketi gösterilir. Bu göç hareketleri ve yerleşimler, her defasında daha farklı bir biçimde yenilenen Hindistan Yarımadası'nın siyasi ve kültürel yapısını doğrudan etkilemiştir.

Hindistan'ın bilinen ilk istilacıları Ārilerdir. Antik dönemde meydana gelen bu olay, Hindistan'ın hem siyasi hem de toplumsal yaşamında büyük izler bırakmıştır. Bu izler sonrasında birtakım değişimler gösterse de; bu durum bugünkü Hint toplumunun gelenek ve göreneklerinin temelini oluşturdıkları gerçeğini değiştirmemektedir.

Ārilerin Hindistan'a gelişinden sonra, adından çokça bahsedilen ikinci bir istila hareketi ise; İskender'in Hindistan'a girişi olmuştur. Bu kısa süreli hareketin etkileri, Ārilerinki kadar derin olmasa da; "İndus'un Nil'in bir parçası olduğunu ve ötesinde Etiyopya'nın uzandığını sanan" (Roberts, 2015:425) Makedon askerlerinin beklentilerini boşa çıkarmıştır. Daha sonra ise, özellikle kuzeyinin Grek, Part, İskit ve Türk kökenli kavimler tarafından peyderpey işgallere uğradığını anladığımız bir Hint Tarihini bizlere sunmaktadır. Elbette ki bu tarih, sadece göç eden kavimlerin kurduğu hanedanlıklar ya da imparatorluklardan meydana gelmemiştir. Zira Mauryalar, Şungalar olarak anılan ve doğrudan Hintli yöneticiler tarafından kurulmuş büyük imparatorluklar

da olmuştur. İlgili dönem, kültürel tarihin de oldukça büyük bir gelişim ve değişim gösterdiği bir çağdır. Veda ve Brahman düşüncesinden, Hinduizm'e geçişe kadar geçen süreçte üretilen fikirler ve eserler, kültür tarihi açısından oldukça değerli olmuştur.

Biz de yukarıda kısaca değindiğimiz bu tarihi çerçeveden hareketle; göç serüvenleri ve siyasi yapılanma süreçleri ile dikkat çeken Yüceci toplumunun; sonrasında Kuşanlar adı verilen topluluğun Hindistan'a yerleşmeleri ve ilgili süreçte kültür tarihine olan katkıları hakkında bir tez çalışması yapmaya karar verdik. Bu bağlamda, Ankara Üniversitesi Hindoloji Bölümünün kurucusu olan Prof. Dr. Walter Ruben'in, *Türkiye'de Hindoloji'nin Vazifeleri* adlı makalesindeki tespitleri ve yorumları bizi daha da heyecanlandırdı. Ruben makalesinde, Türkiye Hindoloji'sinin çalışması gereken başlıkları, dokuz madde altında toplarken; ilk olarak değindiği konu, tarih mevzusu olmuştur:

Siyasi tarihin devasa sahasını bu makalede açıklamak mümkün değildir. Ancak Kuzey Hindistan tarihi ile ilgili en somut gerçek, devamlı suretle Orta Asya kökenli Kavimlerin Hindistan'a gelerek istila ettikleridir. Böylece Hint'te hâkim olan kültür ile gelen kavimlerin kültürleri birbirinden etkilenmiştir. Türk kavimlerin Hindistan'a göçleri hakkındaki ilk bilgilerimiz ise MÖ 2. yüzyıla dayanır. Bu göç faaliyetlerini takiben yaklaşık olarak MS 100'lü yıllarda Hindistan'ın en büyük krallarından biri olan Kanişka, Hindistan'a gelmiş ve uzun yıllar Kuzey Hindistan ve çevresinde hüküm sürmüştür. (Ruben. 1940: 169) ¹.

¹ 1940 yılına ait olan makalenin dili oldukça eski olması sebebiyle, ilgili alıntı yapılırken sadeleştirme yoluna gidilmiştir.

Ayrıca Ruben'in onca tarih konusu varken çalışmasında bir paragrafla özetlemeye çalıştığını ifade ettiği, Hindoloji araştırmalarında tarih çalışmalarının önemi ile ilgili bölümde; özellikle Kanişka'dan bahsetmesinin bir tesadüf olmadığını düşünmekteyiz. İşte biz de bu sebeplerle, ilgili dönem çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla “*Kuşan İmparatorluğu Döneminde Hindistan Siyasi Tarihi ve Edebiyatı*” başlıklı bu tez çalışmasını hazırladık.

Çalışmamız, Hindistan'ın Kuşanlar öncesi dönemini özetleyen “*Giriş*” bölümüyle başlamaktadır. Sonrasında sırasıyla “*Kuşanların Siyasi Tarihi*”, “*Kuşanlar Döneminde Devlet Teşkilatı ve Sosyal Hayat*” ve “*Kuşanlar Döneminde Kültürel Faaliyetler*” başlıklarını taşıyan üç bölüm yer almaktadır.

Giriş bölümünde, Stein'in deyiimiyle “... ilk bakışta bir üçgeni ya da ucu güneye doğru bakacak şekilde asılı bir elması hatırlatan Hint Yarımadasının...” (Stein, 2015: 8) Kuşan İmparatorluğu dönemine değin geçirdiği tarihsel süreç, siyasi deneyimler ve kültürel birikimler incelenmeye çalışılmıştır. Bu süreç yaklaşık olarak MÖ 3000'li yıllardan başlayarak MS 100'lü yılların başlarına değin geçen bir süreyi kapsaması açısından oldukça uzundur. Dolayısıyla bu bölümde, ~ 3000 yıllık bir tarih boyunca meydana gelen siyasi gelişmeler ve kültürel hareketlilik özetlenmeye çalışılmıştır.

Kuşanlar'ın Siyasi Tarihi ismini taşıyan birinci bölümde ise, Kuşan Hanedanlığının kökeni, Kuşan krallarının isimleri konusundaki birtakım etimolojik yaklaşımlar ve Kuşan soyunun Hindistan'a göçleri gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından Kuşan Hanedanlığı yöneticileri; kuruluş, yükseliş ve dağılma dönemi kralları olarak sınıflandırılarak incelenmiştir.

Kuşanlar Döneminde Devlet Teşkilatı ve Sosyal Hayat başlıklı ikinci bölüm ise sırasıyla, “*Komşu Coğrafyalarla İlişkiler*”, “*İdari ve Askerî Yapı*”, “*Ekonomik ve Sosyal Durum*” ve “*Kılık, Kıyafet ve Süs Eşyaları*” adlı dört alt başlık halinde incelenmiştir. Bu bölümde, Kuşanlar'ın özellikle sosyal hayatı ve toplum yaşantısı gibi konular üzerinde durulmuştur.

Kuşanlar Döneminde Kültürel Faaliyetler adlı üçüncü ve son bölümde de dönemin, edebî şahsiyetleri, eserleri ve sanatsal hareketlilik konusundaki konusundaki gelişmeler aktarılmaya çalışılmıştır.

Büyük bir zevk ve heyecanla araştırdığım Hindistan Tarihinin yaklaşık üç yüz yıllık sürecini içine alan Kuşan Tarihi ve Kültürel Faaliyetleri ile ilgili en önemli rehber; Prof. Dr. Enver Konukçu'nun ve Prof. Dr. Mehmet Tezcan'ın Kuşanlar Tarihi ile ilgili çalışmaları olmuştur. Ayrıca Majumdar'ın editörlüğünde hazırlanan *The History and Culture of Indian People* adlı ansiklopedik Hindistan Tarihi araştırmaları serisi de, çalışmamızın şekillenmesinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmamızın en zor kısmını ise, Çin ve Batı kökenli kaynaklarda yazılışları farklılıklar gösteren Kuşan Tarihi ile ilgili terim ve isimler oluşturmuştur. Örneğin, Kuşan yazılışını tercih ettiğimiz sözcüğün Kuşana, Kushāna, Kushan vb. şekillerde farklı yazımları mevcuttur. Ancak biz, çalışma dilinin bütünlüğü açısından farklı yazım şekilleri olan sözcüklerin sadece bir formunu kullanmaya dikkat ettik.

Şunu da belirtmeliyiz ki tez ve saha çalışmaları için, doktora çalışmalarım sırasında davetli misafir araştırmacı olarak bulunduğum Hindistan'ın Hyderabad (Haydarabad) şehrindeki Hyderabad Central University'nin kütüphanesinden edindiğim kaynaklar, çalışmamızı daha olgun bir hâle getirmemizi sağlamıştır. Ayrıca Kuşan İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yerlerde (Delhi, Mathura ve Allahabad gibi) yaptığım müze çalışmaları da tezimizin daha anlamlı bir hâl almasını sağladığı kanısındayız. Öyle ki Delhi National Museum ve Allahabad Regional Museum'da Kuşan dönemine ait kalıntı ve heykellere ait çektiğim fotoğraflar, çalışmamızın *Resim Listesi* bölümünde sunulmuştur.

Öncelikle Doktora tezi çalışmalarımı sürdürdüğüm sırada benden hoşgörü ve yardımlarını esirgemeyen ve yüksek lisans tezimi de yönetmiş olan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hindoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, değerli hocam Prof. Dr. H. Derya Can'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Üstelik Hindistan Tarihi sahasında çalışmam konusunda beni yüreklendirerek Hindoloji Bilim Dalı bünyesinde ilk kez tarih konulu bir edebiyat doktorası tezinin hazırlanmasına sağladığı katkının değeri ise paha biçilmezdir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Orta Asya ve Uzakdoğu alışmaları alanında Doktora öğrenimim boyunca bursiyerlik hakkı kazanmış olmam da aslında tez danışmanım Prof. Dr. H. Derya Can'ın Hindistan Tarihi alanında çalışmamla ilgili beni teşvik etmesi konusunda hiç de haksız olmadığını göstermektedir. Bu vesileyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığına tarafıma vermiş oldukları maddi destek ve teşvikten ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Ve her daim yolumuzu aydınlatan değerli hocamız ve anabilim dalı başkanımız Prof. Dr. Korhan Kaya'ya minnettarlığımı bir kez daha sunmaktan onur duyarım.

Ayrıca değerli çalışma arkadaşım Arş. Gör. Esra Bykbaheci'ye de yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Son olarak hayat arkadaşım ve kıymetli eşim Okt. Nurda Kayalı'ya bana sunduğu çalışma ortamı ve kusursuz anlayışından dolayı bir kez daha teşekkür ederken; Yüksek lisans tezimde de olduğu gibi son ve en önemli şükranlarımı ulu nder Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi huzurlarına sunmaktan şeref duyarım.

Yalçın Kayalı
Mart-2017

GİRİŞ

Hindistan tarihi büyük bir medeniyetin büyüleyici destanıdır. Kendini tekrar tekrar kanıtlayan şaşırtıcı bir devamlılığın tarihidir (Kulke & Rothermund, 2001: 5). Ancak eski Hindistan'ın sözü edilen beş bin yıllık kâdim tarihi, içerisindeki birçok bilinmezlik ve çelişkiyi de beraberinde getirir. Özellikle de tarih öncesi, ilkçağ ve hatta ortaçağ siyasi tarihi hakkındaki bilgilerimiz, yapılan arkeolojik ve nümizmatik çalışmalar sayesinde artmakta ve bazen de değişmektedir. Değişen bilgiler ve getirilen yeni yorumlar, “bugün insanlığın beşte birini oluşturan büyük bir ulusun geçmişini yansıtmaları açısından” oldukça önemlidir (Kulke & Rothermund, 2001: 5).

Hindistan'ın bilinen tarihi, bugün çoğu Pakistan sınırları içerisinde kalan İndus Vadisi Medeniyeti ile başlar. Başta Harappa ve Mohenco-daro olmak üzere bütün yerleşim merkezleri ile birlikte, İndus Vadisi Medeniyeti olarak anılan bu uygarlık; önce Harappa'nın keşfedilmiş olması sebebiyle, “Harappa Uygarlığı” adını taşısa da; Mohenco-daro ve diğer şehirlerin bulunması ile birlikte İndus Vadisi Medeniyeti adını almıştır (Şenel, 2014: 492). Bu uygarlık, MÖ 3000'li yıllara dayanan Bronz Çağ Uygarlığını kapsayan eski tarihi ve bugün büyük bir bölümü Pakistan sınırları içerisinde kalan şehirleriyle, Pencap ve Sind bölgesinde egemen olmuş antik bir Hint medeniyetidir (Habib, 2013: 9). Bu medeniyetin kuruluşu gibi yıkılışı da hâlâ gizemini korumaktadır. Bu medeniyetin yıkılışıyla ilgili ilk olarak; Hint-İran istilası üzerinde durulmuştur. Ancak kalıntılarda istila ile ilgili herhangi bir izi olmayışı bu tezi çürütmüştür. George F. Dales, su bilimcisi Jr. Robert L. Raikes ve Pakistanlı arkeolog M.R. Mughal tarafından ortaya konulan teorilerde

ise, nehirlerin yön değiştirmesi sonucunda sel suları altında kalan İndus şehirlerinin yok olduğu iddia edilmektedir (Javonillo, 2011: 72-73).

MÖ 2000-1500'lü yıllarda tam olarak kökenlerini bilemediğimiz, ancak Asya'nın içlerinden ya da İran üzerinden Kuzeybatı Hindistan'a yerleştikleri varsayılan Āriler, Hindistan'ın hem siyasi hem de kültür tarihini derinden etkilemiştir. Zira Hint'teki yerlilere yani Draviğler'e göre çok daha açık tenli olan savaşçı Āriler, Draviğler'i güneye doğru sıkıştırarak başta Pencap olmak üzere Hindistan'ın kuzeyinde egemen olmuşlardır. Āri dönemiyle ilgili, tıpkı diğer tarih öncesi ve ilkçağ tarihi topluluklarında da olduğu gibi, siyasi tarih ile ilgili kayıtların tutulamamış olmasından dolayı bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Ancak Āriler'in edebî kalıntıları yani metinleri, siyasi ve kültürel birikimlerini yansıtması açısından oldukça değerlidir (Aggarwal, 1963: 214).

Veda sonrası dönemin en önemli gelişmelerinden biri, Mahācanapadalar adı verilen ve MÖ 7. yüzyıl ya da 6. yüzyılın başlarından, Buddha çağına değin var oldukları düşünölen devletlerdir. Özellikle Buddhist metinler aracılığıyla, haklarında bilgi sahibi olduğumuz on altı mahācanapada, sözcük olarak Sanskrit "mahā: büyük" ve "canapada: ölke, devlet, imparatorluk, derebeylik" sözcüklerinin birleşiminden meydana gelir (Tripathi, 1999: 82). Hint Yarımadası nüfusunun büyük bir bölümünü barındıran ve Ganj Nehri ovalarında varlıklarını sürdüren on altı mahācanapada ve bařkentleri¹ vardır.

¹ Kāři, Vārāṇasī; Koşala, Sāvatti; Aṅga, Campā; Magadha, Girivraça; Vacci, Vaiřālī; Malla, Kuřināra ve Pāvā; Cedi, řuktimatī; Vatsa, Kauřāmbī; Kuru, İndraprastha ve Hastināpura;

Sonraki dönem soylarının Mahācanapada krallarından geldiği düşünölen Magadha İmparatorları dönemidir (Mookerji, 2001: 18). Magadha İmparatorluğu'nun kurucusu, Bimbisāra'dır. MÖ 6. yüzyılda, yaklaşık olarak MÖ 544-493 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünölen Bimbisāra, Koşala ve Kāśī gibi bölge krallıklarını da etkisi altında bulunduran güçlü bir monarşinin lideridir (Tripathi, 1999: 93). Magadha'nın, bölgedeki diğer feodal yönetimler arasından sıyrılarak; büyük bir imparatorluk haline gelmesi ise Bimbisāra'nın evlilikleri yoluyla kurduğu ilişkilere dayandırılmaktadır. Bimbisāra yaklaşık olarak MÖ 491'de oğlu Acātaşatru tarafından zehirlenerek öldürölmüştür. Tahminen MÖ 493-462 yılları (yaklaşık otuz yıl) arasında Magadha'da hüküm sürmüş; ancak büyük mücadeleler verse de tahtını kaybetmiştir. Acātaşatru'dan sonra, Şişunāgalar olarak anılan sülaleden yaklaşık on iki farklı kral MÖ 462-364 yılları arasında Magadha'nın yönetimini ellerinde tutmuşlardır (Mookerji, 2001: 38).

Tahminen MÖ 364-324 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünölen Nanda Hanedanlığının kurucusu, Mahāpadma'dır. Zorba ve kısa ömürlü bir kral olmasına rağmen, Kuzey Hindistan'da var olan diğer krallara karşı elde ettiğı zaferlerle tanınmıştır. Onun öncelikle Kuzey Hindistan'ın büyük bir bölümünü, sonrasında da Orta Hindistan'ın bir bölümü ile Doğu Hindistan'da Kalinga'ya kadar uzanan büyük bir alanda egemen olduğı kaydedilmiştir. Nandalar'dan sonra gelen Mauryalar onu, "ölkeyi bir şemsiye altında toplayan" ya da "dünyanın hākimi" anlamlarına gelen unvanlarla anmışlardır (Kulke & Rothermund, 2001: 93).

Pañçāla, Ahiçchatra ve Kāmpilya; Matsya, Virāṭnagar; Şūrasena, Mathurā; Assaka, Godāvari; Avanti, Uccain; Gandhāra, Takshaşila; Kamboca, Rācapura (Tripathi, 1999: 82-85).

Mahāpadma'dan sonra dokuz Nanda kralı daha tahta geçmiş; ancak özellikle İskender'in Hindistan'a gelişi (MÖ 327) ve sonrasında gelişen yeni siyasi durum, son Nanda'nın da yaklaşık olarak MÖ 322-321'de tahtan indirilmesine sebep olmuştur (Tripathi, 1999: 112). Yaklaşık olarak on dokuz ay süren İskender'in Hindistan'ı işgali, ordusunun büyük çaplı zayıflaması sebebiyle sona ermiş; ancak yerine bıraktığı valiler, Makedon etkisinin kısa bir süre daha Hindistan'da hissedilmesine sebep olmuştur.

Her ne kadar, Hint kaynakları İskender'in Hindistan seferine karşın suskun kalmayı tercih edip, onu ülkelerine giren bir istilacı olarak gösterecek de; İskender'in Hindistan'dan ayrılmasından hemen sonra Hindistan'da ilk kez, bir Hint İmparatorluğu kurulmuştur (Can, 2011: 50). Bu Hint İmparatorluğu yani Mauryalılar, Hint tarihinin bizce en büyük üç imparatorluğundan² biri olarak, Hint tarihi ve kültürüne oldukça önemli katkılar sunmuşlardır.

Maurya İmparatorluğu'nun bilinen ilk kralı Çandragupta, daha sonraları veziri olarak anılacak arkadaşı, akıl hocası Çāṇakya'nın (Kautilya) da yardımıyla, Nanda sülalesinin son temsilcisi olan Dhanananda'yı yenerek tahta geçmiştir (Bhargava, 2014: 39). Onun bu başarısı, yaklaşık olarak 130 yıl sürecek olan büyük Maurya İmparatorluğu tarihinin de başlangıcı olarak değerlendirilir. Yirmi dört yıl hüküm süren Çandragupta geride, oldukça güçlü bir ordu ve sınırları bir hayli genişlemiş büyük bir imparatorluk bırakmıştır. MÖ 297'deki ölümünden sonra ise tahta oğlu Bindusara geçmiştir. Bindusara da babasından kalan bu mirası,

² Bu imparatorluklar sırasıyla, Maurya, Kuşan ve Gupta İmparatorluklarıdır.

Hindistan'ın güneyine yaptığı fetihlerle daha da genişletmiştir. Bindusara, MÖ 272'de ölmüş ve yerine oğlu Maurya İmparatorluğu'nun büyük kralı Aşoka geçmiştir. Maurya İmparatorluğu'na en parlak dönemini yaşatan Aşoka'nın başarılı devlet idaresi hakkındaki siyasi tarih bilgilerimiz, Kalinga Savaşı'yla farklı bir boyut kazanmıştır.

Başarılı bir hükümdar olan Aşoka'nın MÖ 232'deki ölümünden sonra; yaklaşık olarak elli yıl daha varlığını sürdüren Maurya İmparatorluğu, kral Bṛhadratha döneminde, MÖ 180'de yıkılmıştır (Bhargava, 2014: 9).

Mauryalılar'ın yıkılmasından sonra Şunga Hanedanlığı (MÖ 187-78), Hindistan'da egemen olmuş ve yaklaşık yüz on iki yıl Hint alt kıtasının bir bölümünü yönetimleri altında tutmuşlardır. Hanedanlığın ilk kralı Puşyamitra'dır. Yaklaşık otuz altı yıl boyunca Şunga Hanedanlığı'nın hükümdarı olmuş; ancak özellikle Yavanalar olarak da isimlendirilen Yunan istilacılarının, Kuzey Hindistan'a yaptıkları işgallerle mücadele etmiştir. Sonrasında tahtını, oğlu Agnimitra'ya bırakmıştır.

Şunga Hanedanlığı'nın son kralı Devabhuti, veziri Vasudeva Kanva'nın kışkırttığı söylenen köle bir kız tarafından öldürülmüş ve böylece Şunga Hanedanlığı'nın son varisi de tahtan indirilmiştir. Yerine, Vasudeva tarafından kurulan kısa ömürlü Kanva Hanedanlığı (MÖ 75-30) kurulmuş; ancak son Kanva kralı da MÖ 28'de, Güney Hindistan'da egemen olan Satavahana kralı Suşavan tarafından öldürülmüştür (Kulke & Rothermund, 2001: 112-113). Bu dönem, Hint-

Grekleri (Indo-Grek) olarak tanımlanan Grek menşeli istilacı komutanların Kuzey Hindistan'ı yönettikleri (MÖ 80-10), sömürdükleri bir çağ olmuştur. Ancak sonrasında gelen Hint-İskitleri (Indo-Scythian) ya da Sakalar da Kuzey Hindistan'a gelerek yerleşmişlerdir. Çin kayıtlarına göre, Sakaların bazıları doğrudan Hindukuş dağlarını geçerek İndus ovalarına inerken; diğer kolları Doğu İran ve Baktria'yı işgal etmişlerdir (Kulke & Rothermund, 2001: 117). Hindistan'daki bilinen ilk Saka kralı ise Maues'tir. MÖ 94- MS 22 tarihleri arasında hüküm sürdüğü düşünülür. Halefi I. Azes ise Sakalar'ın Hindistan'daki sınırlarını, Gandhara'dan, Mathura ve Uccain'e kadar genişletmiştir. Sakaların en önemli faaliyetlerinden biri de, bu coğrafyadaki Hint-Grek krallarını tamamen yok etmeleri olmuştur (Kulke & Rothermund, 2001: 117).

İskender döneminde başlayan ancak Mauryalılar'ın güçlü saltanatı sebebiyle azalan istilacı göçler; Hindu dönemin canlandığı Şungalar döneminde hız kazanmıştır. Ancak doğunun zenginliklerine sahip olmak için yarışan Part, Grek ve İskit kökenli kabileler, Hindistan'da yüzyıllar süren bir otorite boşluğunun yaşanmasına da sebep olmuştur.

Sakalar'ın Hindistan'daki güçlerinin azalması ve Kuzey Hindistan'da var olan istilacı güçlerin birbirleri arasındaki mücadeleler, sonrasında Kuşanlar olarak anılacak olan Yüeci kabilesinin de anavatanlarından kovularak; Kuzey Hindistan'a kadar sürecektir olan göç maceralarını yaşadıkları dönemle eş zamanlı olarak devam etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUŞANLAR'IN SİYASİ TARİHİ

1.1. Erken Dönem Kuşan Tarihi

1.1.1. Kuşan İsmi ve Kökeni

Sanskrit dilinde “Kuşāṇa” olarak ifade edilen Kuşan kelimesine ilk olarak MS I-II. yüzyıllara ait Brahmi³ ve Kharosthi⁴ alfabeleriyle yazılmış Kuşan Kitabeleri aracılığıyla ulaşıyoruz. Daha sonraki dönemlerde ise çeşitli İran, Orta Asya ve en yaygın biçimde de Çin kaynaklarında, Kuşanlar olarak anılan ve ilgili coğrafyaların bazı bölgelerinde de hâkim olmuş olan bu güçlü siyasi oluşum, ismi ile ilgili yapılan yorumlarla da oldukça dikkat çekicidir.

“Kuşan Hanedanlığı” ya da “Kuşan İmparatorluğu” olarak anılan ilgili medeniyetin, adının anlamı ile ilgili yapılan çalışmalarda, araştırmacılar birbirinden farklı dört ihtimalin üzerinde durmaktadır. Bu ihtimaller sırasıyla; Kuşan isminin,

³ Hindistan’da kullanılan çok çeşitli alfabenin hemen hemen hepsinin Brahmi’den türedikleri bilinir. Brahmi alfabesinin kökeninde ise hangi alfabenin bulunduğu çok net değildir. Edward Thomas gibi bazı bilim adamları Brahmi’nin Dravid buluşu olduğunu öne sürerken, Cunningham ve Dowson gibi kişiler din adamlarının bunu resim yazıdan geliştirdiklerini iddia ederler. Bu ikinci teori, İndus Vadisi yazısının keşfiyle desteklenmiştir. Bu ve benzeri diğer görüşler konusunda henüz bir fikir varlığına varılmış değildir (Kaya, 2005: 33-35).

⁴ Kharosthi Alfabesi ise MÖ 3. yüzyıl ile MS 3. yüzyıl arasında kullanıldığı belirtilen ve özellikle de Kuşan dönemi eserlerinde Gandhara bölgesinde kullanılan bir alfabe türüdür. Orta Asya’da kullanılmış olan Arami alfabesinden türeme olduğu ifade edilir (Kaya, 2005: 37).

“bir beyin adı olabilmesi ihtimali”, “bir boy ya da klanın adı olabilmesi ihtimali”, “bir sülâle adı ya da sülâle hükümdarının şahsi lakabı”, olarak kullanılmış olabileceği ile ilgili kanaatlerden oluşmaktadır (B. Kumar, 1973, aktaran: Tezcan, 2002: 1232).

Yaklaşık olarak üç yüz yıl boyunca Kuzey Hindistan’da var olan Kuşan İmparatorluğu’nun ismi ile ilgili olarak da bir takım anlambilimsel çözümlemelerde bulunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Kuşana sözcüğünün “idare, yönetim” anlamındaki Kuşa ve “kök, gövde, menşei” anlamlarındaki -na kelimeleri ile birleşerek “hükümdar sülâlesine mensup” anlamına geldiği ileri sürülmüştür (Tezcan, 2002: 1233). Bu durumda bize göre Kuşa sözcüğü eğer bir boy ya da klan adı ise Kuşan da Kuşan boyuna ait olan anlamında kullanılmış olabilir. Son dönem Hint ve yabancı kaynaklarında ise Hindî dilinin fonetik kuralları gereği, sondaki –a sesi düşürülmüş ve böylece bugünkü kullanımıyla Kuşan halini almış olabilir.

Toharca’dan Sanskrit diline çevrilen iki dilli (Toharca-Uygurca) bir eserde ise Uygurca “doğru tili” ifadesi yer alır. Sanskrit dili-Toharca çift dilli Buddhist metinde geçen Tokharika “Kuçalı kadın” söylemi aracılığıyla bu adın Doğu Türkistan kökenli olduğu iddia edilir. Maenchen ve Helfen, Yüeci’nin (ngiweāt-tia: gvat, got, gut veys ngiiu-tsie < ngiu-tie = gut tia) = Kuça/Kuşa olduğunu önererek Yüeci toplumunun İranî ve Tohar unsurlarını barındıran bir topluluk olarak Kuşa ismini kullandıklarını iddia ederler (Golden, 2012: 69).

Sanskrit kökenli bir sözcük olduğunu tahmin ettiğimiz Kuşan sözcüğünün, ilgili dildeki anlam birimsel karşılığına baktığımızda ise Kuşan kelimesinin “kush”

kökünden geldiğini ve “ot, çayır”⁵ gibi anlamları taşıdığını görmekteyiz. Bu durum ilk bakışta, Kuşan sözcüğünün Sanskrit kökenli bir kelime olabileceği konusunda yeterli bir açıklama gibi görünmemektedir. Ancak Kuşan kelimesinin sonundaki –an eki ise kush+an şeklindeki kullanımıyla Sanskrit eril bir sözcüğün çoğul, accusative çekimlenmesindeki klasik forma bürünmüştür. Bu durum ise Kuşan sözcüğünün, Sanskrit kökenli ve Sanskrit dili biçim birim kurallarına göre oluşturulduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Kuşan sözcüğünün yazılış biçimindeki farklılıklar ise bu sözcüğün kökeni ve anlamı konusundaki çalışmaları zorlaştıran diğer bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabi ki bu değişikliklerin temel sebebi birbirinden farklı alfabelerden yapılan aktarımlarda yaşanan transliterasyon sorunudur. Mat kitabelerinde kullanılan Kharosthi ve Grek alfabeleri uzun sesli harflerin yazımının yapılabildiği bir alfabe olmamakla birlikte bu durumun ayrımının yapılmasına da izin vermemişlerdir. Bu nedenle de araştırmacılar bazen Kuşan şeklindeki yazılış biçimini tercih etmişken bazen de Kushān biçimindeki kullanımı tercih etmişlerdir. Öte yandan Kuşana ya da Kushāna şeklindeki yazılış biçimini kullananlar olmuştur (Fleet, 1914: 369). Ayrıca Kuşan kelimesinin yazımında bazen diş sesi olan –n harfi tercih edilmişken zaman zaman da kafa sesi olan –ṇ sesi kullanılmıştır. Bu durum da Kushān ya da Kushāṇa şeklindeki alternatif yazım şekillerini de gündeme getirmiştir (Fleet, 1914: 371).

⁵ Bakınız, Monier Williams, Sanskrit-English Dictionary (1990), s: 297.

Kuşan sözcüğünün etimolojisi ve anlam bilgisi üzerinde yapılan ve birbiriyle uyuşmayan varsayımların yanı sıra, Kuşan toplumunun kökeni ile ilgili araştırmalarda farklı olasılıklar üzerinde yürütülmeye devam edilmektedir.

1.1.2. Kuşan Toplumunun Kökeni Hakkında

Kuşanlar'ın kökeni konusu, daha önceki araştırmacıların da çalışmalarında belirttiği gibi henüz tam bir netlik kazanmış değildir. Enver Konukçu'nun "Kuşanlar ve Akhunlar Tarihi" adlı doktora tezinin "Kuşanlar'ın Milliyeti" başlığını taşıyan ilk bölümünde şu aktarımlar yer alır:

Kuşanlar'ın hangi etnik zümreye ait oldukları meselesi yeni bir problem değildir. Şimdiye kadar da bu konu ile ilgilenen âlimler tarafından araştırılmasına devam edilmiştir. Bizim Kuşanlar'ın etnik menşeleri ile ilgili bilgi edinmek üzere başvurduğumuz kaynaklar Latin, Grek, Çin ve Hint malzemeleri ile arkeolojik kazılarda bulunan paralar, kitabeler v.s.'dir. Bu kaynaklardaki dil, giyiniş, fiziki tasvirler, kralların kullandıkları unvanlar, Kuşanlar'ın Türk, Moğol ya da Saka-İran menşeli oldukları hakkında üç faraziyenin doğmasına sebep olmuştur (Holstein, 1914, aktaran: Konukçu, 1973:1).

K. Enoki ise; Kuşanlar'ın menşei ile ilgili çalışmalarında Konukçu'nun öne sürdüğü üç bilimsel görüşe ek olarak üç farklı olasılıktan daha bahsetmektedir.

Buna göre Kuşanlar, “Türk, Moğol, Tibet, Hint, İran ve Saka/İskit kökenli olabilirler. Araştırmacılar ise Tibet ve Hint kökenli olabilecekleri ilgili görüşleri pek fazla desteklememişlerdir” (K. Enoni, 1974, aktaran: Tezcan, 2002: 1235).

Kuşanlar’ın ortaya çıkışları, erken dönem siyasi ve askeri faaliyetleri ile ilgili ilk bilgilere, Çinliler tarafından oluşturulmuş tarih kaynakları aracılığıyla ulaşıyoruz. Kuşanlar ayrı bir kol olarak Yüeciler’den ayrılmadan önce yekpare bir topluluk olarak, Tsenn-hoang yani Tun-huang şehri ile K’i-lien yani Tien-şan yakınlarındaki Çin-Türkistan sınırları arasında yer alan Kan-su bölgesinde yaşarlardı (Tezcan, 2002: 1240; Sircar, 2002: 136-137).

Kaynaklarda Yüeciler’in komşuları Hiung-nular tarafından mağlup edilerek anavatanlarından kovuldukları aktarılmaktadır. Bu mücadelede Yüeci Kâbilesi liderinin kafasının kesilip kafatasından Hiung-nu kralı için içecek konulan bir kap yapıldığı kaydedilmiştir (Sircar, 2002: 136).⁶

Anavatanlarından kovulan Yüeciler Taklamakan çölünün kuzeyine doğru ilerlemiş ve Vu-sunlar olarak bilinen kâbileyle savaşmışlardı. Bu savaş sonucunda Vu-sunlara karşı galip gelen Yüeciler, Ili nehri ovalarının güneye doğru giden akarsu yatakları boyunca yerleşmişlerdi. Ancak daha sonra, Yüeci’lilerden ayrılan bir kol (Küçük Yüeciler), Issıq gölünün de ötesine geçerek, Tibet sınırlarına kadar

⁶ Bu olayın tarihlendirmesi ile ilgili yorumlar farklılık göstermektedir. Örneğin; Dr. Frank bu olay için MÖ 147-160 tarihini işaret ederken, diğer araştırmacılar MÖ 162 tarihi konusunda hemen hemen fikir birliği içinde olmuşlardır (Smith, 1924: 263).

ilerlemişti. Yüeciler'in ana kolu yani Ta-Yüeciler (Büyük Yüeciler) ise Cakharte yani Syr Daryā'nın (Seyhun) kuzey sınırındaki ovalarda yaşayan Sakalar (Sse, Sai, Sek) ile karşılaşmışlar ve onları mağlup ederek ülkelerine yerleşmişlerdir (Sircar, 2002: 137-138).

Çin Shih Chi kayıtlarında Ta-Yüecilerin bahsedilen bu faaliyetlerinin yanı sıra Yüecilerin coğrafi, fiziki ve idari durumu ile ilgili olarak şu ayrıntılara yer verilir:

Ta Yueh-çi, Ta-van (Fegana)'ın muhtemelen 2 ya da 3 bin li batısındadır, bunlar Kuei-shui Amu Derya'nın (Ceyhun) kuzeyinde yaşarlar. Bunların güneyinde Ta-hsia (Baktria), batısında An-hsi (Part), kuzeyinde K'ang-chü vardır. Göçebe bir toplumdur, hayvanlarının peşinden hareket edip göçerler, Hsiung-nular (Hun) ile aynı geleneğe sahiptirler. Yay geren yüz ya da iki yüz bin askeri vardır (Chavannes ve Bretschneider, 2013: 84).

Han-shu kayıtlarında ise;

Ta Yueh-çi ülkesinin başkenti Chien-shih şehridir. Ch'ang-an'a uzaklığı 11600 li'dir. Genel valiliğe bağlı değildir. Hane 100 bin, nüfus 400 bin, savaşabilen asker sayısı 100 bindir. Doğuda Genel Valiliğin olduğu yere 4740 li uzaklıktadır, batıdaki An-shi'ye (Part) 49 günde yürünür, güneyde Chi-Pin (Keşmir) ile komşudur. Toprakları, iklimi, mal türleri, halkın geleneği ve paraları An-hsi (Part) ile aynıdır." (Chavannes, E., Bretschneider E., 2013: 85).

Çin kaynaklarında Sai veya Sai-vang ismiyle ifade edilen Sakalar, Yüeciler tarafından yenilgiye uğratılmışlardı. Daha sonra Doğu Türkistan'ın batısı ve Pamirler'in doğu eteklerinden güneye doğru ilerleyerek İndus (Sind) Irmağı boyunca Chi-pin (Keşmir), Gandhara ve Arachosia bölgelerine giderek yerleşmişler ve MÖ I. yüzyıldan itibaren burada devletler⁷ kurmaya başlamışlardır. Bu devletler, Kuşanlar'ın ileriki dönemlerdeki siyasi ve kültürel gelişiminde önemli roller oynamışlardı (Tezcan, 2006: 10).

Yüecilerin ana yurtlarından kovularak göç etmek zorunda bırakılmaları hakkında Smith ise çalışmasında şu ifadelerle yer vermektedir: “Büyük Yüeciler diye bilinen göçebe topluluk MÖ 174-160 yıllarında Batı Çin Kâbileleri tarafından anayurtlarından kovulmuş Gobi yani Taklamakan çölüne doğru uzanan bir yol boyunca göç etmeye zorlanmışlardı. Bu göç faaliyetleri sırasında diğer bir göçebe topluluk olan Sakalarla karşılaştılar.” Herodot'un aktarımlarına göre eski İranlılar, İskit Kâbilelerinin tamamı için Sakai terimini kullanırlardı. Sakalar, Seyhun yani Syrdaryâ ırmağının kuzeyinde yaşıyorlardı.⁸ Göç yolları üzerinde karşılaştıkları Sakalara karşı çetin mücadeleler vermiş olan Yüeciler onları mağlup ederek büyük bir zafer kazanmışlardı. Ancak bu zafer çok uzun sürmedi. Diğer bir göçebe topluluk olan Vu-sunlar⁹ tarafından mağlup edilen Yüeciler, Sakalar'ın topraklarından sürülerek Ceyhun ırmağının kuzey bölgesindeki vadilere yerleştiler.

⁷Bu devletler, Batı literatüründe Indo-Saca ya da Indo-Scythian oluşumlar olarak gösterilmiştir. Ayrıca İran veya Sakastana bölgesinden gelenlerle birleşerek yeni bir sülale kurmuşlardır ki bunlara da “Indo-Parth” adı verilmektedir (Tezcan, 2006: 10).

⁸Vu-sunların batısında ve Ceyhun ırmağının kuzeyinde yer alan bir bölgede ikâmet etmekteydi.

⁹Shih Chi'nin verdiği bilgilere göre milattan önceki devirlerde Vu-sun ülkesi, göçebe bir ülkeydi, sürülerin ardından konup göçerdi. Hsiung-nular (Hun) ile aynı adetlere sahiptiler. Yay geren o binlerce

“Vu-sunlar tarafından Sakaların topraklarından göç etmeye zorlanan Yüeciler, bu göç yolunda, daha önce topraklarına el koydukları Sakalarla tekrar karşılaştılar. Yüecilerle karşılaşan Sakalar vatanlarını korumak için ellerinden geleni yapmışlarsa da başarılı olamamışlardır. (Smith, 1923: 126-127; Smith, 1924: 264-265).” Fakat Hiung-nular’ın hâkimiyeti altında büyüyen Vu-sun kralının oğlu, Yüeciler tarafından katledilen babasının öcünü almak için Yüecilere saldırmış ve Sakaların topraklarına yerleşmiş olan Yüecileri batı ve güney vadilerine yani Axus, Amu Darya’ya (Ceyhun) doğru sürmüştür. Yüeciler bu sürgünden sonra Ta-hia olarak adlandırılan bölgeye yani Baktria’ya geldiler (Sircar, 2002: 136).

Ceyhun nehrinin güneyindeki Baktria bölgesine yerleşen Yüeciler’in bir ya da ikinci nesili, zamanla göçebe yaşam tarzından vazgeçerek, yerleşik hayata geçmiş ve birbirlerinden bağımsız beş kola ayrılmışlardır.

Çin kaynaklarında bahsedilen ve yaklaşık olarak MÖ 128’lerde olduğu düşünülen göçebe saldırılarının tasvirlerine, Strabon’un Yunanca ve Pompeius Trogus’un Latince eserlerinde de benzer şekillerde yer verilmiştir (Vásary, 2007: 62).

Yüeci göçü sonrası tarihi ile ilgili bilgilerimiz ise ilgili döneme ait kayıtların tutulmamış olması sebebiyle sekteye uğramaktadır. Ancak bilinen tek somut bilgi

askeri vardı. Eski Hunlara bağlıydılar. Sonraları güçlenerek bağımsızlıklarını ilan ettiler. İlgili kayıtlara göre Hsiung-nu (Hun) hükümdarı Lao-shand’ın yardımıyla Vu-sun’lar batıdaki Yüecileri mağlup ettiler ve I. yüzyılda Doğu Türkistan sahasına hâkim olmaya çalışan Çinliler’in tarafında yer aldılar (Chavannes, E., Bretschneider E., 2013: 99-100).

Yüeciler'in beş ana kola ayrılarak birbirinden bağımsız beylikler olarak varlıklarını sürdürdükleri gerçeğidir. Konu ile ilgili olarak Fan-ye tarafından toplanmış Çin Hoğ-Han-şu kayıtlarındaki anlatımlar şöyledir:

Beş yabgunun¹⁰ oluşturulmasından yüz yıl sonra, "Guiy-şuang'ın Çyu-cyu-çüe (adlı) yabgusu diğer dört yabguya saldırarak onları yıkmış ve kendisini (onların) kralı yapmıştı; krallık Guiy-şuang diye adlandırılmıştı. (Bu) kral Anşi'yi işgal etmiş, Gav-fu ülkesini almış ve dahası, Pu-da ve Cîbin'i yıkmış ve bunların topraklarını tamamen sahiplenmişti. Çyu-cyu-çüe 80 yaşını aştığı bir sırada ölmüş ve oğlu Yen-gav-cın onun yerine kral olmuştu. O da, kendi payına, Tyen-cu'yu (Kuzey Hindistan) yıkmış ve buraya denetimi sağlamak üzere bir general yerleştirmişti. Bundan sonra, Yueh-çi son derece zenginleşmiş ve güçlenmişti. Çeşitli (Batılı) ülkelerde (yöneticilerden) Guiy-şuang (Kuşan) kralı diye söz edilirdi, fakat eski isimleri temel alan Hanlar, Kuşanlar'ı ifade eden "Büyük Yüeciler" ismini kullanmıştır (Sinor, 2012: 220-221).

W. Eberhard ise, *Çin'in Şimal Komşuları* adlı eserinin "Yüe-ci" başlıklı maddesinde şu bilgilere yer verir:

Haloun'a göre büyük ve küçük Yüe-cı, parçalanmadan önce batıda Dun-huang'a kadar, doğuda Huang-ho

¹⁰ Yabgu unvanının Yüeciler, sonrasında Kuşanlar, Toharlar vb. Hint-Avrupalı kavimler tarafından kullanılması, ilgili kavimlerin hepsinin Asya Hun- Türk kültürü etkisinde kalmış ve uzunca müddet Türk bozkır hayatını sürdürmüş olduklarını göstermektedir. Paralarında yabgu unvanı görüldüğü bilinen I. Kadphises'in Baktria (Belh) bölgesinde yaklaşık 30 yıl hüküm sürdüğü bilinmektedir. Bu sebeple de Hun, Orta Asya kültürü etkisinde kalması ve bu unvanı kullanması olağan bir hâldir (Donuk, 1988: 61).

ötesinden Ning-h'ya ötesine kadar, kuzeyde Alaşan steplerine kadar, batıda Nan-şan sıra dağlarının kuzeyine kadar olan sahalarda otururlardı.

Yüe-ci'ler, Yü-cı ve Yü-sı'lara benzerler. En eski kayıtlar MÖ 203 yılından daha fazla ileriye varmaz. Nan-şan dağlarının eteklerinde küçük Yüe-cı'lar yani Tuharalılardır. Huang-cunğ Yüe-cı'lar büyük Yüe-cı'ların bir kısmıdır. Evvelce Canğ-ye ve Cyu-çüan'da otururlardı... Bir müddet sonra General Huo Çü-bing tarafından itaat altına alınırlar. Artık Çinlilerle birlikte oturur ve bunların yanında harbederlerdi. Ancak elbise, yemek ve dilleri Çyang'ınkilere (Tibetlilerin ataları) benziyordu. Ad verme merasimleri de onlara benziyordu. Yedi büyük gruba ayrılırlar. Topluca 9000 kişilerdir. Dört yahut sekiz öküzle çekilen dört tekerlekli arabalara binerler... Yüe-cı'lar sonraları önce Ön Asya'da sonra da Hindistan'da büyük rol oynamışlardır (Eberhard, 1996: 106-107).

İlk Han Hanedanlığı ile ilgili Pan-ku kayıtlarında ise MS 24'e kadar olan dönemde Yüeçi başkenti ile Ceyhun'un kuzeyindeki Kien-çi ve Ki-pinlerin komşu olduğu ve karşılıklı ticari faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca yine bu kayıtlarda Yüeçiler'in göçebe yaşam tarzını terk ettikten sonra, sistemli bir devlet yapısına geçiş yaptıkları ve ülkelerini beş eyalete¹¹ ayırdıkları kaydedilmiştir. Bu beş eyaletten biri olan Kuei-Şuanh yani Kuşanlar'dır.

¹¹ Çin kaynaklarına göre bu beş eyaletin/devletin isimleri şöyledir: Hsiu-mi, şuang-mi Hsi-tun, Tu-mi ve Kuei-Şuanh'dır (Sircar, 2002: 137).

Son dönem Han Hanedanlığı tarihi kayıtlarını tutan Fan-ye'ye göre ise, bahsi geçen eyalet sistemine geçildikten yaklaşık yüz yıl sonra Kouei-çouang yani Kuşanlar'ın K'ieoutsieou-k'io adındaki Yabgu'su (lideri), diğer dört Yabgu ile birlikte Ngan-si (Parthia'nın Arsacid krallığı), Kau-fu (Kâbil) ve Kipain'i (Kâfiristan ve onun bitişiğindeki doğu toprakları) ele geçirerek büyük bir hanedanlık haline gelmiştir.

K'ieoutsieou-k'io 80'li yaşlarında öldükten sonra yerine oğlu Yen-Kao-tçen geçmiştir. T'ien-tçou'ya yani Pencab bölgesine kadar olan bölgeyi ele geçirip hüküm sürmeye başlamıştır. Yüeciler, işte bu sınırlara ulaştıktan sonra çok güçlü bir devlet haline gelmiş ve diğer bütün ülkeler onları Kuşanlar olarak adlandırmıştır (Sircar, 2002: 137). Väsary'a göre; bu devlet Hint, İran ve Yunan unsurlarını bünyesinde birleştirmişti; Helenistik Yunan ve Buddhist Hint kültürlerinin kendine özgü bir alaşımını oluşturmuştur. (Väsary, 2007: 62)

Sonuç olarak Kuşanlar, Yüecilerden türeyen Asya'lı bir kavimdir. Ancak göç hareketlerinden dolayı yerleştikleri coğrafyaların etnik özelliklerinden de etkilenmişlerdir. Bu sebeple net bir etnik köken bilgisine sahip olmasak da daha önce de belirttiğimiz gibi bazı kaynaklarda üç bazılarında ise altı varsayım üzerinde durulmaktadır. Biz de çalışmamızın bu kısmında özellikle üzerinde durulan Moğol, Türk ve Saka-İran kökenli olabilecekleri yönündeki ihtimaller üzerinde duracağız.

Kuşanlar'ın Moğol etnik zümresi olarak sayılmasının sebebi, ataları Yüeciler'den dolayıdır. Batılı bilginler Asya'da Türklerin ve Çinlilerin haricinde kalan Kâbileleri hep Moğol olarak nitelendirmişlerdir. W. Eberhard, Yüeciler'i Türk

kavimlerine komşu ve kuzeyde oturan bir kâbile olarak göstermiştir. H-siung-nularla (Hun) komşu olmalarından dolayı da, gelenek ve göreneklerini onlarınkine benzetiyordu. Bu sebeple Yüeciler ve onların halefleri olan Kuşanlar, Hun camiasının dışında kaldıkları için Moğol sayılıyorlardı. Çin kaynakları ise Yüeciler'in Ta-hsia, yani Belh (Baktria) bölgesini ele geçirdiklerini ve bu bölgeyi beş kısma bölerek yönettiklerinden bahsetmektedir. Bu beş yönetici içerisinde üstünlük sağlayan Kuei-chu-ang yabgusu Kuşan adını almıştır. Bu gibi kanıtlarla Kuşanlar'ın Moğol menşeli oldukları imâ edilse de, yapılan araştırmalar ve yeni bulgular, ilgili iddiaları zayıflatmaktadır. (W. Eberhard, 1940; aktaran: Konukçu, 1973: 2-3).

Kuşanlar'ın Türk kökenli olabileceği yönündeki görüşler de oldukça fazladır. Bu görüşün sahipleri arasında S. Lévi, F. Hirth, Hultzsch, Konow ve Kennedy gibi önemli Hindistan Tarihi araştırmacıları yer alır. F. Hirth ve E. Chavannes'e göre Grek ve Kharosthi alfabesiyle yazılan belgelerde yer alan "Zaoou" ve "Yavugasa" sözcükleriyle; Çin kaynaklarında geçen hsi-hou şeklindeki hitaplar, Türk kökenli hükümdarların kullandıkları bir unvan olarak Kuşan krallarına atfedilmiştir. Hirth, Kucula Kadphises dönemi madeni paralarında kendisi için kullandığı yavuga kelimesinin Türkçe yabgu ile aynı olduğunu belirterek, Kuşanlar'ın da Türk olduğunu ifade eder (B. Chattopadhyay, 1967, aktaran: Konukçu, 1973: 1-2).

Kuşanlar'ın Türk kökenli olduğu yönündeki diğer bir görüş Bayur'un Hindistan Tarihi adlı eserinde şu şekilde açıklanmıştır:

Kuşan krallarından Kanişka'nın (Kanık) para ve heykellerindeki tasvirlerin Türk giyim tarzına benzediği görülür. Belden aşağısı genişleyen bir palto ve uzun çizmeler, ayrıca iri başı, yuvarlak yüzü, geniş ve iri göğüs bölgesi ile vücut hatlarının Türklere benzediği ifade edilir. Kanişka ve oğlu Huvişka'ya ait bazı paraların üzerindeki şekillerde kralın yanında kadın tasvirlerine de yer verilmiştir. Bu kadın tasvirlerinin yanında Nana, Nanaia, Nana rao isimleri yer almaktadır. Bu kelimenin de Türkçede ki nene ya da nine sözcüklerini karşıladığı düşünülmektedir (Bayur, 1987: 69-70).

Kuşan hükümdarlarının bahsi geçen görünüşleri, geleneksel Türk giyim şekli ve vücut biçimiyle çok yakın benzerlik gösterir ve Kuşan hanedanlığı mensuplarının Türk kökenli olduğu yönündeki görüşleri destekler (H.H. Wilson, 1971, aktaran: Tezcan, 2002: 1236).

Keşmirli tarihçi Kalhana'nın Racatarangini¹² adlı eserinde ise Kuşan kralı Kanişka, hemen hemen kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde, Türk olarak tanıtılır.

अथाभवन्स्वनामाङ्कपुरत्रयविधायिनः।
हुङ्कजुङ्ककनिङ्काख्यस्त्रयस्तत्रैव पार्थिवाः ॥१६८॥

¹²Racatarangini adlı bu eser, Kalhana tarafından 1070'lerde yazılmaya başlanmış ve 1149-1150 yıllarında tamamlanmıştır. Orta Asya kökenli Türklerin, Hindistan içlerine girmeden önce Keşmir'e uğramış olmaları ihtimali üzerinde duran bu eser, bizler için oldukça önemli bir kaynaktır.

स विहरस्य निर्माता जुष्को जुष्कपुरस्य यः।
जयस्वामिपुरस्यापि शुद्धधीः सांविध्यकः॥१६९॥

ते तुरुष्कान्वयोभूता अपि पुनप्यश्रया नृपाः ।
शुष्कलेत्रागिदेशेषु मठजैयत्यादि चक्रिरे॥१७०॥

प्राज्वे रज्यक्षणे तेषां प्रायः कश्मीरमण्डलम्।
भोज्यमास्ते स्म बौद्धानां प्रब्रज्योर्जिततेजसाम्॥१७१॥

Bu ülkede (Keşmir) Hushka, Cushka ve Kanişka adındaki üç kral, şehirler kurdular ve sonrasında bu şehirler onların kendi adlarıyla bilindi. -I.168- (Kalhana, 1892: 8) Ayrıca Cushka Cayasvamipura adındaki başka bir şehirde ibadethane olarak kullanılması için bir bina inşa ettirdi. -I.169- (Rājatarāṅgini, 1892: 8) Onlar Turashka (Türk) kökenli olmalarına rağmen Shushkaetra'ya ibadet edilebilecek birçok ibadethane yaptırmışlardı. -I.170- (Kalhana, 1892: 8) Onların (Hushka, Cushka ve Kanişka) uzun hükümdarlık dönemlerinde (Buddhist) keşişler çok güçlü bir konumdaydı ve Buddhizm inancı (herhangi bir) karşı çıkma ya da engelleme olmaksızın hüküm süyordu. -I.170- (Kalhana, 1892: 8)

Kaya ise, “*Eski Hint Metinlerinde Türkler*” adlı makalesinde; Türkistan’dan gelerek öncelikle Hindistan’ın kuzeybatısına yerleşen ve sonrasında Benares’e kadar uzanan bir coğrafyada egemenlik kuran Kuşan hükümdarlarının giysilerinin tipik Orta Asya tarzını yansıttığını ifade eder. Ayrıca Kalhana’nın Rājatarāṅgini adlı eserinin VIII. bölümde yer alan “Hushka ve diğerleri (Cushka, Kanişka) de Türk kökenli olmalarına rağmen faydalı işler yapmışlardır.” ifadelerine dikkat çeker (Kaya, 2003a: 13).

Kuşan Hanedanlığının Türk kökenli olduğunu ile ilgili diğer bir ipucu El-Biruni'nin Kitâb'üt-Tahkîk Mâ li'l-Hind¹³ adlı eserinin muhtelif bölümlerinde de yer alır. Eserde Kaşmir bölgesinin kuzey doğusunda yaşadıkları söylenen Türklerin, aslında Kuşan soyundan gelenler olduğunu iddia eder. Eserde, “Keşmir etrafı yüksek dağlarla çevrili olan bir plato boyunca uzanır. Şehrin güney ve doğusunun tamamı Hindulara aitken batısı farklı farklı krallara, Badhakshan sınırlarına kadar ulaşan daha uzak bölgeleri ise Vakhan Şah'a aittir. Kuzey ve doğusu ise Khoten ve Tibet Türklerine aittir.” ifadeleri yer alır (El-Biruni, 2015: 137).

Ayrıca eserde Kanişka'dan Kanik ismiyle bahsedilir ve aynı bölümde Hintlilerin Kâbil'de ikâmet eden Türk asıllı bir krallarının olduğundan ve bu kralın Tibet kökenli olabileceği ifade edilir. Türklere özgü giyim tarzını benimsemiş olan bu kralların ilkinin adı Barhatakin'dir ve Kâbil'e kuzeyden gelerek önceleri bir mağaranın içinde yaşadığı rivayet edilir. İşte bu kralın haleflerinden biri olan Kanik ya da Kınık'ın Purushavar'da bir Buddhist Vihara yani manastır inşa ettirdiği bildirilir. Bayur ve Kaya, Kınık olarak bahsedilen kralın aslında Kanişka olabileceği tezini savunurlar. Öyle ki Kaya, Sanskrit metinlerde geçen Turuşka ifadesiyle Türklerin kastedildiği konusundaki hâkim olan görüşe katıldığını belirtirken, Kanik isminin de benzer bir biçimde, Kanişka olarak kullanılmasının Sanskrit dili sesletim kuralları açısından

¹³El-Biruni 1017'de , Harezmi Devleti Gazneli Mahmut tarafından yıkılınca, Bîrûnî de Gazni şehrine gelerek burada Gazneliler'in himayesine girdi. Sarayda büyük itibar gördü ve Gazneli Mahmut'un Hindistan seferine katıldı. Hindistan Gazneli Mahmut tarafından ele geçirilince Nendene şehrine yerleşerek bilimsel çalışmalarına burada devam etti. Sanskrit dilinin öğrenerek Hint toplumunun yaşamı ve kültürü üzerine çalıştı. Kitâb'üt-Tahkîk Mâ li'l-Hind adlı eseri işte bu çalışmalarının sonucu olarak yazdığı eseridir.

uygun olabileceği kanısındadır. Nitekim Türkçe kökenli olan Kanık sözcüğünün elindekilerden “hoşnut olan, azla yetinen, tok gözlü ve kanaatkâr” anlamlarına gelmesi belki de Buddhizm’i benimseyen bu krala verilen bir unvan ya da lâkap olması ihtimalini de beraberinde getirir. Kuşanlar’ın etnik kökeni hakkında çalışmamızda son olarak değineceğimiz diğer bir ihtimal ise Saka-İran varsayımıdır.

Kuşanlar’ın Saka-İran kökenli olarak gösterilmesinin temel sebebi Doğu İran’daki kâbilelerin yaşadığı sahada vücut bulmalarıdır. Ayrıca kuzey Hindistan’da Sakalar’ın kültür sahasına girmelerindendir. G. Haloun, St. Konow, P.Pelliot, E. Loumann, H. Lüders ve Vesendonck tarafından Kuşanlar ısrarla Saka-İran kökenli olarak kabul edilmiştir. Bu iddialarını Kuşanlar’ın kullandıkları isimlerin Hint ve Doğu İran dilleri ailesine mensup olmalarına dayandırmaktadırlar (Konukçu, 1973: 3).

Konow, Kuşanlar’ın kitabelerinde görülen yavuga, kucula, erchuna, muroda/murunda gibi tabirlerin ve Kanişka madeni paralarındaki Şao/Şau ya da Şahi gibi ifadelerle, Kucula Kadphises için zaman zaman kullanılan Kara unvanlarının İran dili kullanımlarıyla benzerlik gösterdiğini ifade eder. Konow’un bu görüşüne yakın bir şekilde R. Grousset de Kuşanlar’ın ilk yerleşim yerleri olan Doğu Türkistan’daki Turfan, Karaşarh, Kuça ve Kaşgar bölgesinde MS 9. yüzyıla kadar olan süreçte İran, Sanskrit ve Hint-Avrupa dil ailesine mensup diğer Avrupa dillerinin konuşulduğuna dair sağlam gerekçeler sunmuştur. Bahsedilen bu diller ile ilgili olarak P. Pelliot tarafından Doğu İran dili, Lüders tarafından Saka dili, Kirtse ve Bailey tarafından Hotan Saka dili isimlendirilmeleri yapılmıştır. Bu durum Kuşanlar’ın Baktria’da ilk devletlerini kurmalarından itibaren görülen isim ve unvanların Saka ya da Doğu İran

dili kökenli olabileceğine yönelik açıklanmalara neden olmuştur. Kuşan hükümdarları isimlerinin Saka ve İran kökenli olduğunu savunan görüşün diğer dilsel kanıtları ise kısaca şöyledir: Kuşan hükümdarlarından Kanişka, Huvişka ve Vasişka isimlerindeki -işka eki İran dilinde kullanılır ve ilgili sığata en üstünlük anlamı katar. Bu bağlamda Kanişka “en genç”, Huvişka “en yaşlı” ve Vasişka “yürüyenlerin en iyisi, en iyi araba kullanan” anlamlarına gelmektedir (Tezcan, 2002: 1242).

Bütün bu görüşlere rağmen, kuşan toplumunun kökeni hakkında yapılan araştırmalar ve ortaya konulan farklı fikirler, bu konu ile ilgili kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir.

1.1.3. Kuşan Krallarının İsimleri Hakkındaki Etimolojik Yaklaşımlar

Kuşan krallarının isimleri hakkında yapılan etimolojik varsayımlar kralların etnik menşei, siyasi ya da dini görüşü hakkında önemli ipuçları vermesi sebebiyle araştırmacılara yol göstermektedir. Bu bağlamda Kuşan Krallığının kuruluş dönemi yöneticilerinden bir olan Kucula Kadphises’in ismi ile ilgili olarak yapılan yorumlarla başlamak gerektiğini düşünüyoruz. Hultzsch’a göre; Kuşanlar’ın ilk hükümdarı olarak gösterilen Kucula Kadphises’in ilk ismi olan “Kucula” Türkçe bir kelimedir. Türkçede güçlü, “külçür, külük şekillerinde ifade edilir ve güçlü-kuvvetli anlamlarına gelir (Konukçu, 1973: 1-2; Togan, 1981: 39). Ruben de Eski Hint Tarihi adlı eserinde tıpkı Hultzsch gibi Kucula isminin Türkçe kökenli bir isim olduğunu ve aslında Türkçe “güzel” sözcüğünün bir formu olarak kullanıldığını ifade eder (Ruben, 1944: 199).

Kucula Kadphises ile birlikte Vima Takto ve Vima Kadphises, isimleri de anlam ve biçimsel özellikleri açısından incelenmiş ve Vima ön isminin eski İran dilinde de kullanıldığı belirtilmiştir. Bu aktarıma göre Vima ismi, eski İran dilinde kullanılan bima ya da bhima isimlerinden gelerek korkunç, korkutucu anlamlarını taşımaktadır (W. Eilers, 1970, aktaran: Tezcan, 2002: 1242). Ancak eski İran dilinde kullanılan Bhima sözcüğü, Hint-Avrupa dil ailesinin en eski üyesi olarak kabul edilen Sanskrit dilinde de kullanılır. Tıpkı eski İran dilinde ki anlamları ve sesletimiyle bhūma: Korkunç, dehşetli şeklinde kullanılır. Bu durum Vima ön ismini taşıyan Takto ve Kadphises adındaki hükümdarlara “korkunç ya da dehşet veren, yayan” unvanları ile hitap edildiğini gösterirken; İran-Saka dili ile Sanskrit dili arasındaki doğal etkileşimi de tanımlar. Ayrıca Vima Takto’nun ikinci ismi olan Takto’nun da Hindî diline Farsça’dan geçen kullanımı ve sesletimiyle “takht” şeklinde ifade edilen ve “taht” anlamına gelen sözcikle ilintili olduğunu da düşünmekteyiz. Bu durum bizce Vima Takto’nun “güçlü taht” anlamına gelen ismiyle, tahtın güçlü ve kuvvetli sahibi olduğunu ifade eden bir unvan kullanmış olabileceği ihtimalini de birlikte getirir.

Etnik kökeni ve isminin anlamı konusundaki yapılan çalışmalar kapsamında incelenmesi gerektiğini düşündüğümüz diğer bir Kuşan Kralı ise Heraios’dur. Kuşanlar’ın ilk atası olarak kabul edilen ve muhtemelen göçe zorlanan Kuşan halkının o dönem ki derebeyi olan Heraios’un, Türk kökenli olduğuna dair varsayımlarla ilgili olarak şu yorumlar yapılmaktadır:

Kuşanlar'ın menşei hususunda İslam kaynaklarındaki bazı şahıs isimlerini Kuşan hükümdar isimleriyle benzeştirmeye çalışan J. Markwart, El-Bîrûnî'nin Kâbil Türk-şahi'lerinin kendi menşelerini Barha Tetkin/Barha Tekin'den getirdiklerine işaret ettiğini belirterek bu kişinin, Kuşanlar'ın sikkelerinden bilinen ilk hükümdarları "Heraios" ile aynı olduğu fikrini belirtmektedir (Sachau, 1910: 10-11).

Adı geçen Barha Tetkin ya da Barha Tekin adlı Türk kökenli yönetici, eğer Kuşan paralarında rastladığımız ilk Kuşan derebeyi olarak bilinen Herious/Miaos ile aynı kişi ise aslında bu kişinin, eski Türk medeniyetlerinde kullanılan ve prens anlamına gelen "tekin" unvanını taşıdığını anlıyoruz. Bu durumda "Barha Prens" şeklinde isimlendirebileceğimiz Türk kökenli bu yöneticinin, Barha sesletimindeki ilk isminin de incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Öyle ki Barha sözcüğü de Sanskrit kökenli bir kelime olup sıfat-fiil olarak kullanımıyla "yükselen" (Williams, 2002: vardha, s. 926; barhana, s. 701) anlamına gelir. Yani Barha Tekin, "yükselen prens" anlamına gelen bir isim olarak kullanılmış olabilir. Sonuç olarak bazı kaynaklarda Kuşan toplumunun atası olarak gösterilen Barha Tekin'in ismi, "Barha" Sanskrit kökenli ve "Tekin" Türkçe kökenli birer kelime olarak Hint-Avrupa ile Orta Asya Türk ilişkilerinin bir sonucu olarak kullanılmış bir unvan ya da isim olabileceği kanaatindeyiz.

Kanişka, Huvişka ve Vasişka isimlerini taşıyan Kuşan İmparatorluğunun yükselme ve duraklama dönemi krallarının isimleri hakkında yapılan yorumlar ise şu şekilde özetlenebilir: Daha önce de bahsettiğimiz gibi Kuşan İmparatorluğunun bu

dönemki hükümdarlarının isimleri –ışka son eki ile bitmektedir. Bu ek eski İran dilindeki ilgili sığata en üstünlük derecesi katan ektir ve Türkçeye çevirdiğimizde sıfatın önüne “en” pekiştireci getirilerek ifade edilir (R. N. Frye, 1996, aktaran: Tezcan, 2002: 1242). Bu durum etnik kökenleri hakkında farklı yorumlar yapılan –ışka son ekini taşıyan Kuşan kralları isimlerinin, eski İran dilinin etkisi altında olduğunu gösterir.

İmparatorluğun dağılma sürecine girdiğı ve eski gücünü Vasudeva sonrası dönemde kaybeden Kuşanlar’ın son hükümdarı Vasudeva’nın ismi ise, biz Hindologların araştırma alanı ile doğrudan ilişkilidir. Öyle ki Vasudeva ismi kendisinden önceki Kuşan krallarının ki gibi, eski İran, Türk ya da Grek dilleri kökenli değil, tam anlamıyla bir Hindu ismidir. Bu isim, Hint mitolojisi ve dininde önemli bir yere sahip olan tanrı Vishnu ile ilgili olan külle ilişkilidir. MS 2.-3. yüzyıllar Buddhizm ve Jainizm sonrası, çok tanrılı din inancı temeline dayanan Hinduizm’in gelişerek Hindistan’a hâkim olduğu dönem olarak bilinir. Bu sebeple de Kuzey Hindistan’a egemen olan Kuşan imparatoruna da, ilgili dönemde Vasudeva ismi ya da lâkabının verilmesinin tesadüf olmadığını düşünmekteyiz. Hinduizm’in en güçlü iki mezhebinden biri olan Vishnuizm, içinde barındırdığı Vasudeva külle ile Hint halkı tarafından çokça itibar görmektedir. Üstelik Vasudeva inancı, ata egemen anlayışın bir sonucu olarak doğmuştur. Yani Hint tanrısı Vishnu’nun, insan bedenine bürünmüş avatârı Krishna’nın babasına gösterilen saygı doktrinini içinde barındırır. Kuşan hükümdarı olarak işte bu ata gücü sembolize eden isimle aynı ismi taşımak büyük bir üstünlük göstergesi olabilirdi. Bu nedenle de Kuşan kralı Vasudeva da halkının kendisine benzer bir saygı ve bağlılık göstermesi için bu ismi kullanmış olabileceğini

düşünmekteyiz. Belki de halk, kendisinin devlet adamlığı ile ilgili sahip olduğu niteliklerden hareketle ona, Vasudeva ismini lâıyk görmüş de olabilir.

1.2. Kuşan İmparatorluğunun Kuruluş Dönemi

1.2.1. Kucula (Kucula-Kacula) Kadphises

Kuşan siyasi tarihi ile ilgili kaynaklarda Kadphises adını taşıyan iki, nadiren üç hükümdardan bahsedilir. Kronolojik sıralamada Kucula Kadphises'in¹⁴ (I. Kadphises) ismi, diğerlerinden daha önce yer alır ve onun Kuşan hanedanlığının ilk hükümdarı olduğu belirtilir. Ancak özellikle Çin kaynakları, Kucula Kadphises'den de önce, Kuşanlara hükmetmiş olan Heraus adında bir beyin (yöneticinin) varlığına işaret eder ve Kucula Kadphises'in Kuşan tahtına çıkışını şu şekilde anlatır:

Kuşan Heraus, büyük Yüeci'nin en önde geleni, yerini muhtemelen Kucula Kadphises'e, Hoğ Han'su'daki Çyucyu-çü'e'ye bırakmıştı. O da, diğer dört yabguyu mağlup etmiş ve Yüeci iktidarını birleştirerek, Gav-fu (Kâbil), Buda (Peşavar) ve Ci-bin'i (Svat vadisi) ele geçirmişti (Sinor, 2012: 224).

¹⁴ Kucula Kadphises'in ismi unvanları ile birlikte Khorasthi yazısı ve Prakrit dilinde "Kucula Kasasa Kuşan Yuvugasa Dhramathidasa"dır. Ayrıca bu kaynaklarda Kadphises'den Kucula Kadphises, Kucula Kasa, Kucula Kadapses, Kucula Kapsa gibi isimlerle bahsedildiği gibi; Kuşan Yavugasa, Racatiraca, Maharaca, Dharmasthitasya, Satyadharmasthita gibi unvanlarla söz edilmiştir. Ayrıca Kucula Kadphises'in ismi Çin yıllığı Hou-han'su'da -Ch'iu-chiu-ch-ueh-; Grek paralarında ise -Kozoulou Kadphizou Koshsonou- olarak geçer. (B. Chattopadhyay, 1967, aktaran: Konukçu, 1973: 17)

Smith ise; Uzun yıllar süren göç hareketlerinin sonunda Yüeciler'in beş ana kola ayrılarak birbirinden bağımsız idari yönetimler halinde varlıklarını sürdürdüklerini; ayrıca Hindikuş'un kuzeyinde ikamet eden ve Kuşanlar olarak isimlendirilen Yüeci boyunun, Kucula Kadphises'in liderliğinde güçlerini arttırarak diğer Yüeci boylarını da kendi yönetimleri altında toplamaya çalıştığını ifade eder. (Smith, 1924: 265).

I. Kadphises'in tahta geçişi ve hüküm sürdüğü dönem ile ilgili farklı iddialar da bulunmaktadır. Örneğin Smith, I. Kadphises'in saltanatını MS 40-70 tarihleri arasında olduğunu savunurken, Sarkar, MS 15-65 ya da MS 70-120 tarihleri arasında olduğunu savunur. Kuşan tarihi ile ilgili yapılan en güncel çalışmalardan biri olarak gösterilen B. N. Puri'nin ilgili eserinde ise, Çin kaynaklarında Kuei-shuang yabgusu olarak gösterilen Ch'iu-chiu-ch'üeh yani Kacula Kadphises'in diğer dört yabguyu mağlup ederek Yüecilerin başına geçtiği ifade edilir. Kacula Kadphises, MS 75'te An-hsi (Partia), Kao-fu'yu (Kâbil) ele geçirmiş ve Chi-pin (Keşmir) ve Pushkalāvāti'yi (P'u-ta) ise vergiye bağlamıştır.

Kuşanlar'ın kuruluş dönemi krallarının tarihi hakkında bilgi veren iki önemli kitabe vardır. Bunlardan birincisi, MS 103'e değin toplamda yirmi altı yıl boyunca Hint-Part kralı olarak hüküm sürmüş olan Gondophares'e ait ve Ayasa tarafından nakledilen *Takht-i Bahi* kitabesidir. Bu kitabe Kacula Kadphises için "erchuna kapa" unvanını kullanılmıştır ve onun Hint-Part kralının sarayındaki bir prens olduğunu ifade eder. MS 122, yani *Takht-i Bahi*'den on iki yıl sonrasına ait olan *Panctar* kitabesinde ise isimsiz bir kraldan "guşana mahārāca" şeklinde bahsedilir. MS 136 yılına ait Takşila'daki gümüş işlemeli kitabe de, bölgede hüküm süren kraldan "büyük kral,

kralların kralı, cennetin oğlu, Kuşan” şeklinde bahsedildiği bildirilir. Kuruluş dönemi Kuşan imparatorlarına ait madeni paralarında da aynı içerikli başlık ve unvanlara “kralların kralı, yüce kurtarıcı” gibi hitaplara birlikte rastlanılmaktadır. Sonuç olarak Takht-i Bahi, Panctar ve Taksila gümüş işli kitabelerindeki bu veriler, ilgili dönemde Puşkalavati ve Kabil’i ele geçirerek uzun yıllar egemen olan ve 80’li yaşlarında vefat eden kralın, Kacula Kadphises olduğu yönündeki görüşleri destekler. Kronolojik olarak da Kacula Kadphises, Takht-i Bahi kayıtlarına göre MS 45’de, Panctar’a göre MS 64’de ve Taksila Gümüş İşlemeli Yazıtlara göre ise MS 78’de tahta geçmiştir. Ayrıca Pers takvimine göre 191’e ait Cihonika’nın Takşila’daki Vazosu üzerindeki işlemlerden Kacula Kadphises’in II. Azes’den sonra MS 30-40 tarihlerinde tahta geçmiş olabileceği yorumu yapılmaktadır (Puri, 1996a: 240-241).

Panctar kayıtlarında I. Kadphises döneminde sınırların Kipin (Gandhara) bölgesine kadar ulaştığından ve Fan-ye sarayının MS 5’de bir Kuşan kralı tarafından ziyaret edildiğinden bahsedilir. Bahsi geçen bu kralın da I. Kadphises olduğu tahmin edilir (Sircar, 2002: 139-140). Bu durum Sarkar’ın I. Kadphises’in MS 15-65 tarihlendirmesini de desteklemektedir.

Çin kaynaklarına göre, Hindukuş sıradağlarının kuzeyini kontrolü altına alan Kacula Kadphises’in, güneydeki Indo-Parth hanedanı hükümdarı Gondophares’le ortak paralar bastırttıklarından; hatta bu paralarda Gondophares’in damgasının kullandığından bahsedilir. Ayrıca Gondophares’in ölümünden sonra (MS 46’dan sonra) I. Kadphises’in fetihlere başladığı ve sonuç olarak Kacula Kadphises’in MS 25-80/90 yılları arasında hüküm sürdüğü söylenmektedir (Tezcan, 2006: 12).

Baktria bölgesindeki etkisini giderek arttıran I. Kadphises, Partlarla mücadele edecek kadar güçlenmiş ve kendini Gandhara ve Kâbil'in efendisi olarak tanımlamaya başlamıştır. O dönemde Kuşan hanedanlığı sınırlarının kuzeyde Afganistan'ın tamamını, güneyde ise Hindikuş dağlarının güneyine kadar genişlediği belirtilir. I.Kadphises'in gücü, Afganistan dağlarında yaşayan cesur fakat bir o kadar da asi olan ve merkezi yönetimi kabul etmeyen güçlere bile boyun eğdirmiştir (Sircar, 2002: 138; Smith, 1924: 265-266).

Kaynaklarda Kucula Kadphises'den sonra yerine Vima Takto'nun geçtiği söylenir. Ancak bazı kaynaklar, Kucula Kadphises'den farklı olarak Kucula Kara Kadphises isminden bahsederler. Bu kişinin I.Kadphises'in halefi mi ya da aynı dönemde yaşamış ve Kadphises ismini kullanan başka biri mi olduğu konusunda kesin bir yargıya varılamamıştır (Kumar, 2009: 471). E. J. Rapson, Kucula Kara Kadphises'i Puşkalavati kralı Zeinoises'in halefi olduğu ihtimali üzerinde dururken, J. Marshall ise onun Vima Kadphises'in halefi olduğunu savunur. Konow ise Kucula Kara Kadphises diye bir yöneticinin varlığını kabul etmez ve onun aslında Kucula Kadphises'in kendisi olduğunu söyler (Konukçu, 1973: 20).

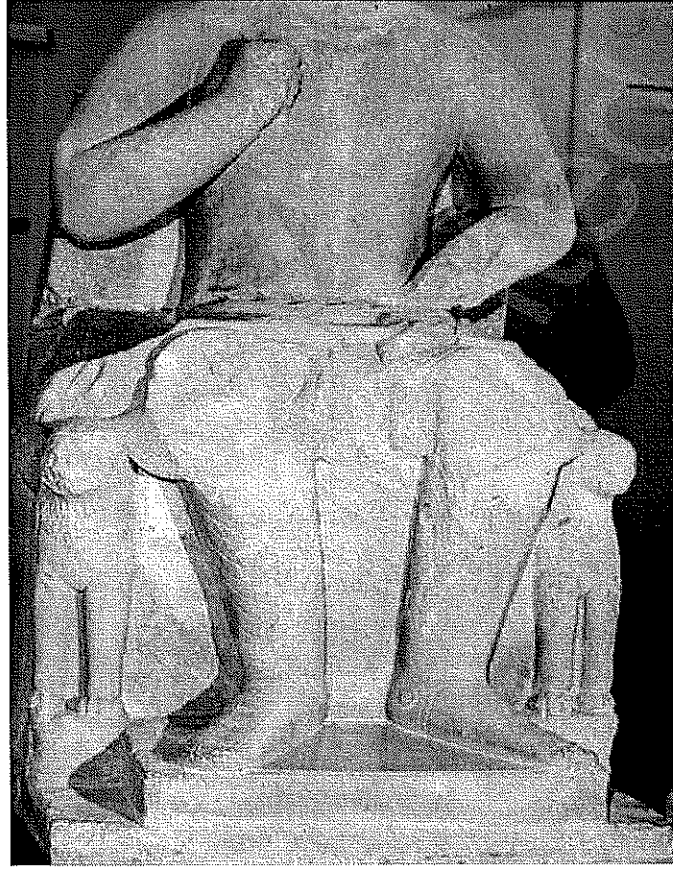
1.2.2. Vima Takto

Kuşan siyasi tarihi ile ilgili, 90'lı yıllar öncesi yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde, Vima Takto olarak adlandırılan Kuşan kralı ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır. Bu çalışmalardaki kronolojik sıralamalarda Kucula Kadphises'den

sonraki Kuşan kralı olarak, Vima Kadphises gösterilir. Ancak yapılan yeni çalışmalar sonucu araştırmacılar, Vima Takto'nun ikinci Kuşan Kralı olarak hüküm sürdüğünü ispatlamışlardır. Örneğin, Kuşan tarihi araştırmacısı nümizmat Nasim Khan, Aziz Dheri bölgesindeki arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen ve nümizmatik değer taşıyan materyallerin, Afganistan'da 90'lı yılların başında bulunan *Rabatak Kitabesi* olarak bilinen epikrafik kalıntılarla birlikte değerlendirildiğinde Kucula Kadphises'den sonra ikinci Kuşan kralının tartışmasız Vima Takto olduğunu ifade eder (Khan, 2010: 23). Hüküm sürdüğü tarihlerle ilgili olarak yapılan yorumlarda ise MS 64-75, MS 90-113 ya da MS 78/80-110 tarihleri arası dönem işaret edilmektedir.

Çin kaynaklarında Vima Takto'nun, Kuzey Hindistan'da yer alan İndus vadisi bölgesini fethettiği ifade edilir. Mathura yakınlarında bulunan ve şimdiye kadar oğlu Vima Kadphises'e ait olduğu kabul edilen *Mat kitabesi* ve heykelinin¹⁵ de aslında Vima Takto dönemi yapıtları olduğu konusundaki görüşler oldukça yaygındır.

¹⁵ Mat'taki başı kırık heykelde Vima Takto ya da Vima Kadphises aslanlı bir tahtta oturur şekilde betimlenmiştir.

(Vima Kadphises ya da Vima Takto; Hindistan, Mathura, Mat,
Kuşan Dönemi, II. yüzyılın sonları)

Ayrıca *Deşt-i Navur* Kitabesi'nin de baba Vima Takto'ya ait olduğu düşünülmektedir. Üç dildeki *Deşt-i Navur* Kitabesi'nde Vima Takto'nun şimdiye kadar çözümlenemeyen ancak göçebelere has ve hece usulüne göre olduğu tahmin edilen bir alfabeyle üçüncü bir dil kullanarak yazdığını anlaşılmaktadır (Tezcan, 2006: 13). Araştırmacılar tarafından göçebe lisanı olarak adlandırılan ve henüz çözümlenemeyen bu dilin, belki de uzun bir süre göçebe hayatı sürmek zorunda kalan Kuşanlar'ın kültürlerine kattıkları dillerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Çin kaynaklarına göre Vima Takto ile Çin Han sülâlesi Hsi-yü valisi Pan Ch'ao arasındaki savaş, dönemin en önemli siyasi faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu savaşta Kuşanlar ve Çinliler MS 90 yılında Yarkent yakınlarında, Doğu Türkistan için

mücadele etmişlerdi. Bu mücadeleden önce Pan Ch'ao, Turfan ve Karaşahr gibi şehirleri Kuşanlar'ın desteğiyle Hsiung-nuların (Hunlar) elinden almış, Yarkent ve Hotar'a yürümüştü. Bölgedeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Kuşanlar ise hükümdar vekili Hsieh liderliğinde 70.000 kişilik bir orduyu Pamirler ötesine göndermişlerse de durumu fark eden Pan Ch'ao, Kuşan ordusuna tuzak kurmuş Hsieh'yi ağır bir yenilgiye uğratarak Doğu Türkistan'daki Kuşan hakimiyetine son vermişti. Kuşanlar, Doğu Türkistan'daki üstünlüğünü ancak MS 2. yüzyılda Pan Ch'ao öldükten sonra sağlayabilmişlerdir (Tezcan, 2006: 13).

1.2.3. Vima Kadphises

Vima Takto öldükten sonra ise Kuşan tahtına, hanedanlığın bilinen üçüncü kralı Vima Kadphises geçmiştir. Vima Kadphises, Kuşan hanedanlığının üçüncü hükümdarıdır. Bu dönemdeki Kuşan İmparatorluğunun sınırları hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır: "...Vima Kadphises döneminde Kuşanlar'ın sınırları, Hindistan içlerine kadar genişlemiştir" (Durak, 2008: 140). "Muahhar Hanların tarihi Hou-han-şu, bize Yen-kao-ch'en (Vima Kadphises) isminde bir Kuşan hükümdarının Hindistan'ı fethettiğini haber vermektedir." (Konukçu, 1973: 20). Bir diğer görüş ise Vima Kadphises döneminde Kuşanlar'ın sınırları kuzeyde Baktria'dan Hindistan'daki Mathura şehrine kadar uzanırken; batıda Herat ve Kandhar sınırlarından Çin etkisi altındaki Tarim havzasına kadar uzandığı (Bracey, 2009: 25) şeklindedir. Cöhçe ve Konukçu ise çalışmalarında, Vima Kadphises döneminde Kuşan İmparatorluğu'nun sınırlarının doğuda Varanasi (Benares), batıda Parthia sınırları ve kuzeyde Buhara'ya kadar genişlediğini bildirirler (Cöhçe, 2002: 1289; Konukçu, 1973: 20). Çin

kaynaklarında ise Yen-gav-cın yani Vima Kadphises'in, babasının saldırgan politikasını sürdürdüğünden ve Tyan-cu'yu (Yukarı İndus Vadisi) ele geçirerek oraya kendine vekil olarak seçtiği bir generali atadığından söz edilir. Güneyde ve güneydoğuda kazandıkları başarılarından aldığı cesaretle de, Vanğ Manğ'ın ölümünden sonra Doğu Türkistan'la ilgilenmeye başlamıştır. Böylece Çin'le mücadeleye giren Vima Kadphises, ekonomik bakımdan, sadece Kâbil'i ve İndus Vadisi bölgesini kendisine bağlamakla kalmayıp Taklamakan'ın batı ucundaki ticaret yollarını da denetimi altına almıştır (Sinor, 2012: 226). Ancak yine aynı Çin kaynaklarında, Vima Kadphises'in Çin Han Hanedanlığı İmparatoru tarafından mağlup edildiği ve çok sayıda Hintlinin rehin alındığı ifade edilir. Smith ise rehinelerle ilgili şu detayları aktarır:

Rehinelere o kadar iyi davranılıyordu ki onları mevsim şartlarına uygun, birbirinden farklı Buddhist manastırlarda misafir ettiler. Yaz mevsiminde Sha-lo-ka adındaki bir manastırda, yağmur mevsiminde Gandhara'da ve soğuk mevsiminde ise batı Pencab da yer alan Çinabhukti manastırında ağırladılar. Hintli rehineler ilk kez Çinabhukti'deki ikametleri döneminde, daha önce hiç bilmedikleri, armut ve şeftali gibi meyvelerle tanışmışlardı (Smith, 1924: 227-228).

Vima Kadphises'in hüküm sürdüğü dönemle ilgili olarak kaynaklar, farklı tarih aralıklarını göstermektedir. Elbette ki yazılı tarih kayıtları bulunmayan Kuşan hükümdarlarının, yönetimde bulundukları tarihlerle ilgili kesin bir yargıda bulunulabilmesi mümkün değildir. Ancak Vima Kadphises ile ilgili olarak, literatürde birbirinden uzak iki farklı tarih aralığı verilmesi, ilgili dönem hakkındaki çalışmaları daha da zorlaştırmaktadır. Bize göre bu farklı tarihlendirmenin muhtemel sebebi

Kuşan Siyasi tarihi ile ilgili olarak ele geçirilen yeni bulgulardır. Zira eski tarihli çalışmalarda Vima Takto adında bir hükümdarın varlığından henüz habersiz olan araştırmacılar, Kucula Kadphises'den sonraki ikinci Kuşan hanedanı olarak yaklaşık MS 64-75 tarihleri arasında egemen olmuş Vima Kadphises'i göstermişlerdir. Ancak yakın dönemde yapılan çalışmalar sonucunda, Vima Takto'nun Kucula Kadphises'den sonraki ikinci Kuşan hanedanı olduğu ispatlanmış ve Vima Kadphises de yaklaşık olarak MS 110-127 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan üçüncü Kuşan hükümdarı olarak nitelendirilmiştir. A.V. Smith ise Vima Kadphises'in fetihlerle dolu hükümdarlığının yaklaşık olarak otuz iki sene sürdüğünü ve MS 78-110 tarihleri arasında Kuşan Devleti'nin yöneticisi olduğunu kaydetmiştir (Smith, 1924: 271).

Epigrafik malzemeler aracılığıyla ulaştığımız Vima Kadphises dönemi bilgileri ise şöyledir: MS 65-122 yıllarına ait olduğu düşünülen *Panctar* kitabesinde isimleri açıklanmadan Kuşan yöneticilerinden bahsedilir. Kitabede Maharaca Guşana yani Büyük Kuşan Kralı ifadesi yer alır. Ayrıca MS 79'a ait olan *Takşila* kitabesinde de Maharaca-racatiracasa-devaputra yani büyük kral, kralların kralı, tanrının oğlu unvanlarına yer verilmiştir. Takşila kitabelerinde geçen devaputra unvanının adı zikredilmeyen herhangi bir Kuşan yöneticisine ait olduğunu biliyoruz ancak o döneme ait madeni paralarda aynı unvanın (devaputra) Vima Kadphises için kullanıldığı da bilinmektedir (Sircar, 2002: 140-141). Ayrıca 1959 ve 1989 yılları arasında S. Kulashreshtha tarafından yürütülen araştırmalar sayesinde Fatehpur, Uttar Pradesh yakınlarındaki Reh bölgesinde yeni bir epigrafik eser kalıntılarına da ulaşılmıştır. Bu kalıntılarda da tıpkı Panctar ve Takşila'da olduğu gibi kralın isminin yer aldığı kısım kaybolmuştur. Ancak krala atfedilen sıfatlar ve unvanlar anlaşılabilir durumdadır. Araştırmacılar bu unvanların Hint-Grek krallarına ait olmadığını ifade ederken

kronolojik olarak Vima Kadphises için yazılmış olabileceği üzerinde durmuşlardır (Gupta & Kulashreshtha, 2004: 6-7).

Vima Kadphises dönemi ile ilgili olarak kaynaklarda bize aktarılan diğer bir bilgi ise Augustun zamanında Roma İmparatorluğuna birçok elçi heyetleri gönderilmiş olması ve Romalıların ilk defa gördükleri hayvanları, Roma'ya hediye olarak yollamış olmasıdır. İmparator Traianus (98-177) ve Harianus (117-138) zamanlarında ise ipek ticareti sebebiyle bazı heyetlerin Hindistan'a yollandığını biliyoruz. Roma prensesleri lüks eşyalar ve özellikle de süs ve ziynet eşyaları talebinde bulundukları için karşılığında Hindistan'a Roma hazinesinden altın para aktarılıyordu (Tezcan, 2006: 13-14). Yukarıda bahsettiğimiz Roma dönemine ait altın paraların Hindistan'a girişi de işte bu ticari ilişkilere dayanıyor olabilir.

Vima Kadphises sonrası dönem ise, Kuşanlar'ın en parlak çağı olarak nitelendirilir ve tahta geçen Kanişka ile birlikte, Kuşan İmparatorluğunun yükselme dönemine geçtiği ifade edilir.

1.2.4. Kucula Kadphises, Vima Takto ve Vima Kadphises Dönemlerine Ait Madeni Paralar

Kuşan İmparatorluğunun “kuruluş dönemi” olarak nitelendirilen dönemde, sırasıyla Kucula Kadphises, Vima Takto ve Vima Kadphises isimli hükümdarlar krallık yapmış ve kendi adlarına paralar bastırmışlardır. Bu paralar aracılığıyla elde edilen verilerin Kuşan siyasi tarihi araştırmacıları için oldukça önemli olduğu ve ilgili dönem hakkında yapılan yorumları da güçlendirdiği kanısındayız. Siyasi anlamda güçlenen I.Kadphises, iktidarını ve idari yönetimdeki gücünü ispatlamak için, dünya siyasi tarihinde yer alan diğer devletler ya da krallıkların devlet adamları gibi, kendi adına paralar bastırmıştır.

Kaynaklarda bastırılan bu paraların Grek kralı Hermaeus etkisinde olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki farklı biçimde olduğundan bahsedilir. Kucula Kadphises dönemi madeni paralarının bir bölümünde hem Kucula Kadphises’i hem de Hermaeus’u simgeleyen kabartmalar bir arada yer alırken, diğer bir bölümünde ise Kharosthi yazısıyla sadece Kucula ismine rastlanan ve doğrudan Kucula Kadphises’e atfedilen madeni paralara ulaşılmıştır.

Hermaeus ve Kucula Kadphises'a ait madeni para örnekleri:

(I. yüzyılın ilk yarısına ait 8.23 gr Hermaeus- Kucula Kadphises madeni parası)¹⁶

(I. yüzyılın ilk yarısına ait 2.85 gr Hermaeus- Kucula Kadphises madeni parası)¹⁷

¹⁶ Solda: Etrafı “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΤΗΡΟΣΣΥ ΕΡΜΑΙΟΥ” Grek yazısı ile çevrili Hermaeus’un büstü; Sağda: Etrafı “Kucula Kasasa Kuşan Dhramathidasa” Kharosthi yazısı ile çevrili, değnek ve aslan postu taşıyan Herkül. (<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> -Erişim Tarihi: 19.09.2014-)

¹⁷ Solda: Etrafı “ΚΟΖΟΛΑ ΚΑΛΑΦΕΣ ΧΟΡΑΝΟΥ ΖΑΟΟΥ” Grek yazısı ile çevrili Hermaeus’un büstü; Sağda: Tahtta oturan kral figürünün etrafı “Khushanasa Yauasa Kuyula Kaphasa Sacha Dhramatidasa” Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> -Erişim Tarihi: 19.09.2014-)

(I. yüzyılın ilk yarısına ait 9.96 gr Hermaeus- Kucula Kadphises madeni parası)¹⁸

(I. yüzyıla ait 3.56 gr Hermaeus- Kucula Kadphises madeni parası)¹⁹

¹⁸ Solda: Ayakta duran bir boğa ve etrafı çözülememiş Grek yazısı ile çevrili; Sağda: Ayakta duran iki hörgüçlü deve figürünün etrafı “Maharacasa Racatirayasa Kucula Kara Kapasa” Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> -Erişim Tarihi: 19.09.2014-)

¹⁹ Solda: Ayrıntılı bir kral büstü ve etrafı çözülememiş Grek yazısı ile çevrili; Sağda: Ellerini uzatmış bir şekilde tahta oturtulmuş Zeus ve etrafı çözülememiş Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> -Erişim Tarihi: 19.09.2014-)

(I. yüzyılın ilk yarısına ait 1.61 gr Hermaeus- Kucula Kadphises madeni parası)²⁰

Bu madeni paralar yoluyla bilgi sahibi olduğumuz Kucula Kadphises ve Hermaeus ilişkisinin sebebi henüz tam olarak açıklanamamakla birlikte bir takım varsayımlar ileri sürülür. Fleet'e göre Kucula Kadphises'in Part taarruzuna maruz kaldığında, komşusu Hermaeus'un yardımına gelmesinden dolayı onu onurlandırmak için müşterek bir madeni para bastırmışlardı (Ögel, 1957: 272). Ancak yukarıdaki madeni para örneklerinden de anlaşılacağı üzere bu durum bir defaya mahsus değildir. Zira yapılan araştırmalarda ortak figür ve kabartmaları taşıyan daha onlarca madeni paraya ulaşılmış, yani ittifak nişanı olarak gösterilen bu varsayımın bir defaya mahsus durum değildir.

Nümizmatlar'ın yapmış olduğu çalışmalar sonucunda MÖ 1. yüzyıla ait olduğu kesinleşen Kucula Kadphises madeni paraları ile ilgili diğer bir yorum ise şöyledir:

²⁰ Solda: Bağdaş kurmuş bir kral figürünün etrafı "Kuyula Kadaphasa Kuşansa" Kharosthi yazısı ile çevrili; Sağda: Ayakta duran Zeus kabartmasının etrafı "KOZOAA XOPANOY ZAOOY" Grek yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> -Erişim Tarihi: 19.09.2014-)

“Hermaeus ile birlikte Kucula Kadphises’in tasvir edilmesi bu iki liderin çağdaş olduğu anlamına gelmez. Zira kronolojik çalışmalar Kucula Kadphises’e ait madeni paraların MS 25 ve sonrası döneme ait olduklarını gösterir. Hermaeus’un MÖ 90-70 yılları arasında hüküm sürdüğü farz edilir. Yani siyasi ilişkiler sonucu bastırılmış olduğu iddia edilen paralar aslında Hermaeus’un ölümünden yaklaşık iki nesil sonrasına aittir.” (Tarn, 1951: 504). Bu durum beraberinde farklı bir varsayımı da getirmiştir: “ Belki de Kucula Kadphises, kendisinden elli yıl (ya da daha fazla) önce yaşamış olan Hermaeus’u bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Kadphises, kendisinden daha güçlü bir siyasi iradeye sahip olduğunu düşündüğü Grek kralı Hermaeus’u kendiyle eş tutarak aynı paranın üzerinde bastırtmıştır. Herhangi bir akrabalık ilişkisi olmamasına rağmen; Hermaues propagandası yaparak siyasi gücünü dönemin Grek yöneticilerine ve halkına ispat etmek için de bu paraları bastırmış olabilir.” (Tarn, 1951: 504). Bu varsayım da tarih bilimciler açısından oldukça değer görmüş ve üzerinde yorumlar yapılmıştır. Siyasi tarih göz önünde bulundurulduğunda kendisinden önceki yabancı bir yöneticinin bu yolla propagandasını yapmak çokça rastlanan bir durum değildir. Ancak bu durumun bizce açıklanabilir tek sebebi, mevcut Grek yöneticilerine ve halkına Hermaeus kadar güçlü ve otoriter bir lider olduğu konusunda siyasi bir mesaj vermek istemiş olması ihtimalidir.

Son olarak üzerinde durulan diğer bir varsayımda ise Hermaeus’un, büyük bir ihtimalle de, kız kardeşinin Kuşan atalarından biri ile evlendirildiği doğrultusundaki görüştür. Miaos (Heraios/Heraus) adını taşıyan Kucula Kadphises’in dedesi olarak bilinen bu kişinin, madeni paralarında da kendinden Kuşan olarak bahsettiğinden söz edilir. Miaos bir kral değil yerel bir yöneticidir. Hatta beş kola ayrılan Yüeh-çi beylerinden biri olduğu da düşünülür. Kısacası Kucula Kadphises’in, Hermaeus’un kız

kardeřiyle evlenen Kuřan yabgusu Miaos'un soyundan gelen bir lider olduđu dűřűnűlűr. Dedesinin geçmiřteki bu bađından dolayı eski Grek diyarı Paropamisadae'yi ele geçirdiđinde de yerel Grek halkına, atalarının akrabalık iliřkilerinden dolayı, istilacı bir lider olmadıđını ispatlamak için sűz konusu madeni paraları bastırttıđı ifade edilir (Tarn, 1951: 506-507, Kumar, 1973: 52). Kucula Kadphises'ten sonra Kuřan tahtına çıkan Vima Takto dűnemine ait madeni paraların çıkarıldıđı kazılarla ilgili Khan'ın naklettiđi ayrıntılardan bazıları ise řűyledir:

Multan bűlgesindeki Tulamba'da yapılan kazılarda, İslami dűnem öncesi kalıntıların yer aldıđı 45. tabakada Vima Takto'ya ait bir adet madeni para bulunmuřtur. Ayrıca Manikyala'daki bir stűpanın içinde de Vima Takto'ya ait bir adet madeni paraya ulařılmıřtır. Ancak önemli sayıdaki birçok madeni paraya 1913-1936 yılları arasında Marshall tarafından yűnetilen kazılar sonucu Takřıla'da ulařılmıřtır. Yűz kadar Kuřan madeni parasının sekiz tanesi Vima Takto'ya aitken kalanı diđer Kuřan hűkűmdarlarına aittir. Sirkap'daki 7665 madeni paradan da on iki tanesi Vima Takto'ya aittir. İçlerinden birinde Vima Takto atın űzerinde oturan bir řekilde betimlenmiřtir. Akhuari'deki iki yűz yetmiř iki madeni paradan onu, Kalvan tapınađının içindeki on yedi madeni paradan biri ve Giri tapınađındaki ű yűz dokuz madeni paradan beři Vima Takto'ya aittir (Khan, 2010: 12-13).

Vima Takto ile ilgili kayde değer madeni para kalıntılarına ise Shaikhan Dheri'de yapılan kazılar sonucunda ulaşılmıştır. Dheri kazıları Vima Takto'nun Kuřan hűkűmdarları arasındaki yeri ve öneminin anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Toplamda çıkartılan dört yüz beş madeni paradan otuz beşi Vima Takto'ya aittir (Khan, 2010: 16). Şüphesiz ki Aziz Dheri'de yapılan çalışmalar sonucu ulaşılan stupa ve o stupadan çıkartılan madeni paralar Vima Takto ile ilgili son yıllardaki en önemli bulgulardır. Öyle ki 2007 yılı öncesi kazılarda bu bölgede sadece beş Vima Takto madeni parasına ulaşılmışken 2007 ve 2008 sonrası kazılarda beş tane daha Vima Takto parasına ulaşılmıştır (Khan, 2010: 20-21).

Vima Takto dönemine ait madeni para örnekleri ise şöyledir:

I. yüzyılın ikinci yarısına ait 5.12 gr Vima Takto madeni parası)²¹

²¹ Solda: Ayakta duran bir boğa ve etrafı çözülmemiş Grek yazısı ile çevrili; Sağda: Ayakta duran iki hörgüçlü deve figürünün etrafı "Maharacasa Racatirayasa Devaputra Vima Takto" Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-takha.html> -Erişim Tarihi: 22.09.2014-)

(I. yüzyılın ikinci yarısına ait 9.99 gr Vima Takto madeni parası)²²

(I. yüzyılın ikinci yarısına ait 12.52 gr Vima Takto madeni parası)²³

²² Solda: Atın üstünde kılıbını havaya kaldırmış bir şekilde duran kral ve etrafı “BACIAEVC BACIAEVN CVTHP MEΓAC” Grek yazısı ile çevrili; Sağda: elinde asası ile Zeus ve belki de bir sunağı simgeleyen bir vazo. Paranın çevresi Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-takha.html> -Erişim Tarihi: 22.09.2014-)

²³ Solda: Elinde tuttuğu asasıyla hükümdarlık tacı giymiş bir kral büstü; Sağda: Ata binmiş bir kral ve elinde kılıb ve kama. Paranın çevresi “BACIAEV BACIAEVVN CVTHP MEΓAC” Grek yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-takha.html> -Erişim Tarihi: 22.09.2014-)

(I. yüzyılın ikinci yarısına ait 8.22 gr Vima Takto madeni parası)²⁴

Vima Takto'ya ait nümizmatik materyaller sayesinde ulaşabildiğimiz bilgiler, onun Kuşan tarihindeki yerini saptamamız açısından oldukça önemlidir. Zira Çin kaynakları dışında, onun hakkındaki epigrafik kayıtların az olması, bu hükümdar hakkındaki bilgilerimizi oldukça sınırlamaktadır.

Vima Takto dönemine ait madeni paralar incelendiğinde ise, sıkça atın üzerine binmiş kral figürü kabartmalarına rastlanılmaktadır. Bu durum, Kuşan hanedanlığı mensuplarının uzun süren göç hareketleri ve savaşları boyunca atı yaygın bir biçimde kullandıklarının bir göstergesi olabilir. Ayrıca paralardaki Grek tanrılarına ait kabartmalar ve Grek yazılarının kullanılması Kuşanlar'ın, dönemin güçlü

²⁴ Solda: Elinde tuttuğu asasıyla hükümdarlık tacı giymiş bir kral büstü; Sağda: Ata binmiş bir kral ve elinde kırbaç ve kama. Paranın çevresi "BACIAEV BACIAEVVN CVTHP" Grek yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-takha.html> -Erişim Tarihi: 22.09.2014-)

uygarlıklarından biri olarak bilinen Grek toplumu ve devleti ile olan siyasi ya da ticari ilişkilerinin bir göstergesi olabileceği kanısındayız.

Vima Kadphises madeni paraları ile ilgili çalışmalar ise 1889 yılında Cunningham tarafından başlatılmış olup sonrasında 1967 yılında Chattopadhyay, 1978 yılında Mukherjee, 1995 yılında Singh ve 2007 yılında Perkins'in araştırmaları ile devam etmiştir (Bracey, 2009: 25).

Bihar, Buxar'da bulunan Kuşanlar'a ait madeni paralardan Kuşanlar'ın Magadha'yı Vima Kadphises'in saltanat sürdüğü yıllarda ele geçirdikleri anlaşılmaktadır. Pencab, Kandhar ve Kâbil'de ele geçirilen çok sayıdaki madeni para da ise Vima Kadphises'in tasvirlerine rastlanmıştır. Bu durum Vima Kadphises'in Kuzey Hindistan hâkimiyeti öncesi bugünkü Pakistan sınırlarında hüküm sürdüğünün kanıtı olarak gösterilir (Gupta & Kulashreshtha, 2004: 21). Yapılan kazılarda Vima Kadphises'in, değeri yüksek bakır ve bronz kullanılarak üretilmiş madeni paralar bastırdığı görülmüştür. Bu paralarda zaman zaman tanrı Şiva'ya ait kabartmalar yer alır. Tasvirlerde Şiva'nın saç topuz biçiminde, sol elinde kaplan derisi ve üç uçlu mızrağı; sağ elinde ise savaş aleti olan baltasıyla betimlenmiştir. Kharosthi yazısıyla Vima Kadphises için Maharacasa racadiracasa sarva-loga-işvarasa mahişvarasa Vima Kathphisasa tratarasa yani kralların kralı, büyük kral Vima Kathphisasa, bütün dünyanın efendisi, Mahişvara şeklindeki ifadelerle rastlanır. Mahişvara lakabı Sanskrit, Maheşvara yani kendini Maheşvara (Şiva)'ya adanmış olan anlamında kullanılmış olabileceği belirtilir. Bu durum Vima Kadphises'in Buddhist olan babasının aksine Şivait olduğunu gösterir (Sircar, 2002: 140). Tezcan'ın bu durumla ilgili yorumu ise şöyledir:

Vima Kadphises paraları üzerindeki tasvirlerinde kaftanıyla ve büyük çizmeleriyle tam bir göçebe hükümdar olarak tasvir edilirken aynı zamanda Roma İmparatorunun elbisesiyle ve saltanat arabası içerisinde bir dünya hükümdarı görüntüsü de çizmektedir. Fil üzerindeki heybetli görünüşü güçlü bir Hint maharacası olduğunu sembolize eder. İşte bu sebeple bazı araştırmacılar, onu Hindistan'ın gerçek fatihi olarak kabul ederler. Vima Kadphises'in paralarında görülen tanrı Şiva tasvirinden dolayı bazı bilginler, onun Şivaizm inancında olduğunu belirtiyorlar (Tezcan, 2006: 14).

Vima Kadphises dönemine ait madeni para örnekleri ise şöyledir:

(II. yüzyılın ilk çeyreğine ait 16.18 gr Vima Kadphises madeni parası)²⁵

²⁵ Solda: Ayakta duran ve yüz hatları belirgin bir kral, ateş sunağında bir kurban, üç uçlu mızrak ve balta yer alırken paranın çevresi “BACIAEYC BACIAEVN CVTHP METAC OOHMO KAAΦICHC” Grek yazısı ile çevrili; Sağda: Elinde üç uçlu mızrağı, kaplan derisi ve binek hayvanı öküz Nandi ile birlikte Şiva kabartması yer alır. (<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> -Erişim Tarihi: 17.10.2014-)

(II. yüzyılın ilk çeyreğine ait 8.47 gr Vima Kadphises madeni parası)²⁶

Vima Kadphises madeni paraları ile ilgili olarak dikkati çeken diğer bir husus ise kazılarda ulaşılan altın paralardır. Zaman zaman Vima Kadphises'den önceki döneme ait olduğu tespit edilen altın paralara rastlanılmışsa da, Vima Kadphises dönemindeki kadar çok ve düzenli altın paraya ilk kez onun döneminde ulaşılmıştır. Hint coğrafyasında Kuşanlarla yani Vima Kadphises ile başlayan altın para bastırma geleneğinin Gupta döneminde de devam ettiği bilinir. Öyle ki Romalıların ait altın paraların Hindistan'a girişi ile ilgili dönem olarak da Kuşanlar'ın çağı gösterilir (Sircar, 2002: 139-140). Vima Kadphises dönemine ait bazı altın para örnekleri ise şöyledir:

²⁶ Solda: Ayakta duran ve yüz hatları belirgin bir kral, ateş sunağında bir kurban, üç uçlu mızrak ve balta yer alırken paranın çevresi "BACIAEYC BACIAEVN CVTHP METAC OOHMO KAAΦICHC" Grek yazısı ile çevrili. Sağda: Elinde üç uçlu mızrağı, kaplan derisi ve binek hayvanı öküz Nandi ile birlikte Şiva kabartması yer alır. Ayrıca paranın etrafı "maharajasa rajadirajasa sarvaloga isvarasa mahisvarasa Vima Kathphishasa tratara" Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> -Erişim Tarihi: 17.10.2014-)

(II. yüzyılın ilk çeyreğine ait 15.54 gr Vima Kadphises altın parası)²⁷

(II. yüzyılın ilk çeyreğine ait 7.95 gr Vima Kadphises altın parası)²⁸

²⁷ Solda: Başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması, elinde asası ve fil üvendiresi ile birlikte. Paranın çevresi “BACIAEYC OOH .. MO KAAΦICHC” Grek yazısı ile çevrili. Sağda: Başını sağ tarafa doğru çevirmiş Şiva ve binek hayvanı öküz Nandi kabartması yer alır. Ayrıca paranın etrafı “maharajasa rajadirajasa sarvaloga isvarasa mahisvarasa Vima Kathphishasa tratara” Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> -Erişim Tarihi: 17.10.2014-)

²⁸ Solda: Başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması, elinde asası ve fil üvendiresi ile birlikte. Paranın çevresi “BACIAEYC OOH .. MO KAAΦICHC” Grek yazısı ile çevrili. Sağda: Yüzünü sol tarafa doğru çevirmiş ayakta duran, elinde üç uçlu mızrağı, kaplan derisi ve binek hayvanı öküz Nandi ile birlikte Şiva kabartması yer alır. Ayrıca paranın etrafı “maharajasa rajadirajasa sarvaloga isvarasa mahisvarasa Vima Kathphishasa tratara” Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> -Erişim Tarihi: 17.10.2014-)

(II. yüzyılın ilk çeyreğine ait 2.01 gr Vima Kadphises altın parası)²⁹

Şüphesiz ki Vima Kadphises paralarında dikkatimizi çeken en ilgi çekici durum, Şiva kültüne ait olan unsurların yoğunluğudur. Üçlü Hindu tanrı panteonunun bir mensubu olan Şiva, Şiva'nın binek hayvanı Nandi ve trişula yani üç uçlu mızrak olarak bilinen ve Şiva ile özdeşleşmiş olan asası, Vima Kadphises paralarındaki kabartmalarda da sıkça yer alır. Ancak paralarının bir yüzünde kendini, diğer yüzünde ise Şiva kabartmalarını kullanması, kendi gücünü Şiva'nınki ile eşdeğer tuttuğu biçiminde de yorumlamak mümkün olabilir. Bizce büyük bir ihtimalle, kendi dini eğiliminin bir uzantısı olarak ve hükmettiği toplumun inancında da önemli bir yere sahip olan tanrı Şiva'yı bir nevi aracı kılarak, devlet yönetimindeki siyasi meşruiyetini göstermeye çalışmış olabilir. Zira Vima Kadphises'ten sonra tahta geçen Huvişka ve Vasişka da benzer bir eğilim göstermiş ve paralarında Şiva figür ve kabartmalarına yer vermiştir.

²⁹ Solda: Başında tacıyla çerçevelenmiş bir hükümdar portresi. Paranın çevresi "BACIAEYC OOHMO KAAΦICHC" Grek yazısı ile çevrili; Sağda: Şiva'nın üç uçlu mızrağı, balta ve sapı, Nandi'nin ayaklarının kabartmaları yer alır. Ayrıca paranın etrafı "maharaja rajadiraja Vima Kathphishasa" Kharosthi yazısı ile çevrili. (<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> -Erişim Tarihi: 17.10.2014-)

1.3. Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi

1.3.1. Kanişka

II. Kadphises'ten sonra tahta, ünü Hindistan sınırlarının ötesine geçen ve belki de Kuşan kralları içerisinde en fazla değere layık görülen Kanişka geçmiştir. Kanişka'nın ismi Avrupa tarihi ve kültürü açısından çok büyük bir önem teşkil etmese de Tibet, Çin ve Moğolistan için oldukça önemlidir. Öyle ki Buddhist inanç ve kültür bağlamında Aşoka'dan sonra adından en çok bahsettiren isimdir. Kanişka ismi bu kadar önemli olmasına karşın, ilgili döneme ait tarihi bilgiler oldukça yetersizdir. Üstelik kendisine ait kronolojik bilgilerde oldukça değişkenlik göstermektedir (Smith, 1924: 233).

Genel kanı II. Kadphises'den sonra Kuşan tahtına Kanişka'nın geçtiği yönündedir. Ancak II. Kadphises'in ölüm tarihi ile Kanişka'nın tahta çıkış tarihleri karşılaştırıldığında tam anlamıyla net bir kronolojik denklik elde edilememektedir. Bu konuda Nüvizmatların madeni paralar üzerinde yaptığı incelemelerin sonuçları farklılık gösterse de araştırmacıların büyük bir bölümü Kanişka'nın, I. Kadphises ve II. Kadphises'den sonra, milattan sonraki birinci yüzyılda yaşadığını iddia ederken bir bölümü de milattan sonra ikinci yüzyılda, MS 120'lerde yaşadığı kanaatindedirler (Smith, 1924: 226). Sircar'da; II. Kadphises ile Kanişka arasında da bir ya da daha da fazla sayıda kısa süreli kralların tahta geçmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Zira II. Kadphises'in ölümünden sonra babasının kısa bir süre de olsa devletin yönetimini ele geçirdiğini biliyoruz (Sircar, 2002: 141). Bu durum aslında Kanişka'nın II. Kadphises'in

doğrudan halefi olmadığını gösterir ve tahminler Kanişka'nın diğer Yüeci kâbilelerinden birinin lideri olabileceği yönündedir. Bazı araştırmacılar ise Kanişka'nın Vima'nın ölümünden sonraki süreçte zayıflayan Kuşan yönetiminin zaafından yararlanmak isteyen istilacı biri olarak bölgeye geldiğini iddia ederler (Smith, 1924: 229). Batılı kaynaklar ise; Kanişka dönemini, Hindistan siyasi tarihinin başlangıcından itibaren en popüler ikinci dönem olarak adlandırır.

Kanişka'nın 1. yüzyılda yaşadığını savunanlar, hüküm sürdüğünü tarihlerle ilgili olarak da MS 78 ile 102 yılları arasını işaret ederler. Bu tarihlendirmeyi destekleyen en önemli kaynaklardan biri olan Çin kaynaklarına göre de Kuşanlar'ın saltanatını bütün Hindistan'a yayan kişi Kanişka'dır. Bu kaynaklarda II. Kaphises'in saltanatının yaklaşık olarak MS 65-75'lere kadar devam ettiği belirtilmektedir. Kanişka'nın ise MS 1. yüzyılın son çeyreğinde yani 75-99 yılları arasındaki bir dönemde tahta geçtiği bildirilmektedir (Sircar, 2002: 142). Kuşan tarihi araştırmacılarından büyük bir bölümü de Fleet, Kennedy, Bhandarkar ve Zeimal, Kanişka'nın tahta çıktığı tarih ile ilgili olarak MS 78'i işaret ederler (B.N. Puri, 1996a: 242). Bunun yanı sıra Kanişka'nın tahta geçişi, bir görüşe göre MS 278; diğer bir görüşe göre ise MS 248'dir. Bu varsayımların hiçbiri kesinlik taşımadığından, tarihlendirme konusundaki belirsizlik bu dönem ile ilgili çalışmaları zorlaştırmaktadır (Sircar, 2002: 143). Kanişka'nın tahta çıkış tarihi ile ilgili olarak karışıklığa sebep olan diğer bir durum ise Begram'da yapılan kazılarda Nakş-i Rostam bölgesinde çıkartılan ve Sasani kralı I. Şapur'a ait olan kitabenin Ghirshman tarafından yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır:

Begram'da yapılan kazılarda yüzeyden toprağın alt katmanlarına doğru ilerledikçe şekillenen bir kronolojik sınıflandırmanın kendiliğinden oluştuğu kaydedilir.

Öyle ki araştırmacıların birinci katman olarak tanımladığı ilk katmanda Kacula Kadphises ve Vima Kadphises'e ait madeni para ve kalıntılarına ulaşılırken, ikinci katmanda Kanişka, Huvişka ve Vasudeva'ya ait kalıntılara rastlanılmıştır. Ghirshman'da işte bu ikinci katmanın son aşamalarında ulaşılan kalıntılardan hareketle şöyle bir açıklama yapar: 'Sasani kralı I. Shapur, muhtemelen, MS 241-251 tarihleri arasında Kuşan topraklarını fetheder. Zira Çin menşeli San-kuo-chih kayıtlarında bahsi geçem Po-t'iao ile çağdaşı Vasudeva arasındaki karşılıklı biat antlaşması da MS 244 sonrası döneme aittir. Bu iki çağdaş kral I. Shapur'a karşı bir müttefiklik antlaşması yapmıştır.' Öyleyse epigrafik kalıntılar aracılığıyla Vasudeva'dan yüz yıl önce tahta çıktığına inanılan Kanişka MS 144 tarihinde Kuşan tahtına geçmiştir şeklindeki ifadeleri kullanır (B.N. Puri, 1996b: 243).

Pulleyblank'da Kanişka'nın tahta çıkış tarihi ile ilgili olarak Ghirshman'ın da savunduğu MS 144 tarihini işaret eder. Göbl ise Kuşan madeni paraları üzerindeki yaptığı incelemeler sonucu Pulleyblank ve Ghirshman gibi MS 144 tarihine vurgu yapmıştır. Ancak daha sonraları bu fikrini değiştirmiş ve Kanişka'nın tahta çıkışını ile ilgili MS 232 yılı olabileceği konusundaki yorumunu yapmıştır. Bu değişikliğe sebep olarak da II. Shapur'un Merr'deki Sasani altın paraları kalıntıları ile I. Hormizd'in Kuşan-Sasani paraları arasındaki bağlantıyı göstermiştir (B.N. Puri, 1996a: 244). Bize göre bu tarihlendirme oldukça geç bir döneme işaret eder. Zira eğer Kanişka'nın tahta çıkışını MS 232 yılına yerleştirecek olursak kendisinden sonra gelen kralların kronolojisinde açıklanamaz bir değişiklik olur. Ancak bizce Göbl'ün Sasani paraları

aracılığıyla ilişkilendirdiği Kanişka adlı Kuşan kralı muhtemelen ikinci ya da üçüncü Kanişka'dır.

Kanişka'nın tahta geçtiği tarihle ilgili olarak yapılan bu varsayımlar bir yana, onun siyasi tarihi ile ilgili olarak çoğu araştırmacı tarafından üstünde fikir birliğine varılan konu, Kanişka'nın, Vima Kadphises'in ölümünden az önce Kuzeybatı Hindistan'a gelerek Devaputra unvanlı Vima Kadphises'in yönetimini ele geçirip büyük Kuşan Hanedanlığının başına geçtiği gerçeğidir (Sircar, 2002: 141-142). Tarihlendirme konusunda bazı eksiklikler ya da anlaşılmazlıklar olsa da Kanişka'nın Hindistan'la birlikte, içinde Baktria ve Afganistan'ın da bulunduğu büyük bir bölgede hüküm sürmüş olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz. Onun hükümdarlığı döneminde Kuşan devletinin sınırları Hindistan'ın Madhyadeşa, Uttarapatha ve Aparanta bölgelerine kadar genişletilmişti. Batı'da Bihar'dan doğuda Khorasan'a, kuzeyde Khotan'dan güneyde Konkan'a kadar büyük bir bölgede Kanişka yönetimindeki Kuşanlar egemenliği hâkimdi (Sircar, 2002: 141). B.N. Puri ise Kanişka dönemindeki Kuşan İmparatorluğunun sınırları ile ilgili olarak şu tanımlamayı yapar: "Kanişka döneminde, Kuşan İmparatorluğu sınırları Baktria'dan Benares'e uzanan geniş bir coğrafyada Keşmir ve Sind'i içerisine alan büyük bir çemberi kapsamaktaydı. Ayrıca Çorasmia, Hotan ve Doğu İran sınırları içerisinde çıkartılan madeni paralar, Kanişka'nın ilgili dönemdeki gücünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir." (Puri, 1996b: 242).

Kanişka'nın MS 2. yüzyılın başlarına denk gelen bu güçlü hâkimiyeti ve bölgedeki gitgide artan gücüyle ilgili olarak Sinor ise çalışmasında şu yorumu yapmıştır:

MS 2. yüzyılın başlarında, o zamanki dünyanın dört büyük gücü Roma, Parthia, Hindistan ve Çin'di. Roma, Traianus (89-117) ve Hadrianus (117-138) dönemlerinde güçlüydü. Parthia güçsüzdü ve I. Vologases'in ölümünden sonra (MS 80) sonra iç bölünmeler ve Roma işgalleri yüzünden parçalanmıştı. Çin, Ban Çav'ın ölümünden (MS 102) sonra, Doğu Türkistan'daki etkisini yitirmişti ve kendi sorunlarını çözmekle meşguldü. Bütün bunlar, İç Asya ile Hindistan'ın Tushara (Türk kökenli) kralı Kanişka için iyi bir gelecek demektir (Sinor, 2012: 228).

Kanişka dönemindeki epigrafik kayıtlar onun hâkimiyetinin Pencap, Bhavalpur ve Sindh'in kuzey bölgelerine kadar uzandığını gösterir. Dandanayaka Lala, Kşatrapas Veşpaşi ve Liaka, -Kanişka'nın hizmetinde- kuzey Hindistan'ın yönetiminde görev alırlarken; Mathura'da Maha-kşatrapa ve Kşatrapa Vanasphara sınırları her geçen gün daha da büyüyen Kuşan İmparatorluğunun idaresinde görev almışlardı. Batı Malva'nın eski başkenti Bahavalpur'a on altı mil uzaklıktaki Sançi'de yer alan Kanişka dönemine ait kalıntılarda Kanişka'nın Sind, Racputana, Malva ve Saurashtra'da egemen olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Kâbil yakınlarındaki diğer bir Kanişka kitabesinde de yukarıda adından bahsettiğimiz yerlerde hüküm sürdüğü ile ilgili bilgilere ulaşabiliyoruz. El-Biruni'de Kitâb'üt-Tahkîk Mâ li'l-Hind adlı eserinde Kanişka'nın idaresinin kuzey Hindistan'dan Afganistan'a kadar uzanan geniş bir bölgede hâkim olduğunu ifade etmiştir.

Çinli ve Tibetli araştırmacılar Kanişka'nın başarısını ve Kuşanlar'ın bölgedeki hâkimiyetini Saketa ve Pataliputra'ya düzenlenen seferlere bağlamaktadır. Çin ve Tibet Budhizm'ine ait metinlerde de Kanişka'nın Saketa ve Magadha'daki zaferleri

hakkındaki anlatımlara rastlanılır. Bunlardan biri: "...Buddha'nın kutsal sadaka kâselerini, ünlü bilgin Aşvaghôşa'yı ve sihirli bir horozu Kanişka'ya teslim ettiği" şeklindeki bir efsanedir (Sinor, 2012: 228). Ayrıca gaddar ve dik başlı bir Parth kralının Kanişka'ya saldırdığı, Kanişka'nın da dokuz yüz bin kişiyi birden öldürdüğü anlatılırken o kadar kişiyi katlettiği için işlediği günahattan dolayı vicdan azabı çektiği söylenir (Sinor, 2012: 228).

Racatarangini ve bazı Buddhist kaynaklar ise Kanişka yönetiminin Keşmir'de de etkili olduğunu bildirir. Hiuen Tsang ise Kanişka'nın sadece başkent Peşavar ve çevresinde egemen olmadığını Tsung-ling dağlarının ötesine kadar olan bölgede hüküm sürdüğünü belirtir. Ayrıca Kanişka'nın sarayında rehin tutulan bir Çin prensesi ile ilgili hikâyeden de bahseder. Bu bilgiler Kanişka'nın kuzey Hindistan'dan Orta Asya'ya kadar uzanan hâkimiyetinin ve Çin'e komşu olan sınırlarının kanıtı olarak gösterilir. Kanişka ile ilgili bazı kayıtlarda Kanişka'nın ölmeden önce şu sözleri söylediği ifade edilir: "Üç bölgenin de tamamına hükmettim. Himayemdeki bütün insanlar sonsuz bir güven ve refah içerisinde yaşadılar. Ancak kuzey bölgelerde başarısız olduğum ise aşikârdır. Bu durumun sebebi ise kuşkusuz ki Çinli General Pan-Çao'nun bitmek tükenmek bilmeyen çabalarıdır." (Sircar, 2002: 143). Bu geleneksel anlatıda Kanişka'nın kuzey bölgelerde mutlak galibiyet ve egemenlik kuramadığının ispatı olarak gösterilir. Pan-çao döneminin en güçlü liderlerinden, imparator Ho-ti'ye vergi ödettiği bilinir. Batılı krallıklarla devam eden diplomatik görüşmeler Çin'lilerle sınır çatışmaları ve siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle MS 8. yüzyıla kadar askıya alınmıştı. MS 73-94 yılları arasında Pan-Çao temsilcileri Hotan ve Kaşgar krallarını da himayesi altına almıştır. MS 87 de Kuşan İmparatorunun bir Çin prensesi ile evlenme teklifi Pan-Çao tarafından bir hakaret olarak sayılmış ve siyasi ilişkiler iyice gerilmişti. Bu siyasi

hareketliliğin üzerine Kuşan İmparatorluğu 70.000 süvariye Tsung-ling sınırlarının ötesine göndermiştir. Bu ilerleme, o dönemki Çin siyasi tarihi açısından oldukça şaşırtıcıdır. Zira o güne değin Kuşanlar'ın Çinliler üzerinde böylesine etkili olduğu görülmemiştir. Kuşanlar'ın bu saldırısı, ordunun yorgun düşmesi sebebiyle, Pan-Cao'nun sarayı önündeki mücadelelere rağmen başarılı olamamıştır (Sircar, 2002: 143-144). Çin kaynaklarında Kanişka'nın çok kapsamlı bir fetih politikasına sahip olduğu, ordusunun bile zaman zaman çok yorgun düşmeleri sebebiyle şikâyetçi olduklarını kaydeder. Ancak Kanişka'nın genişleyen sınırları Pamirlerin ötesine geçememiştir. Kanişka'nın ulaştığı sınırlar ve bölgenin siyasi durumuyla ilgili olarak Masson ve Staviskiy'in aktardıkları şöyledir:

Traianus'un MS 117'de Basra Körfezine ulaştıktan sonra yaşı sebebiyle, İskender'in yaptığı gibi daha doğuya doğru ilerleyişini tekrarlamaya kalkışmadığı ve bunun yerine bir Hint elçi heyetini kabul ettiği bilinir. İşte bu tarihte Kanişka, muhtemelen iktidarının zirvesinde bulunuyordu; Kucula Kadpises tarafından başlatılmış olan politika devam ettirilmiş ve Doğu ile Batı'nın iki güçlü hükümdarı, çok daha güçsüzleşmiş ve parçalanmış bir Parthia üzerinde ellerini memnuniyetle ve dostça birbirine uzatmışlardı. Arkeolojik bulguların yanı sıra Kanişka sikkelerinin ve yazıtlarının coğrafi dağılımı, onun, Tacikistan'ın tamamını, Özbekistan'ın büyük bir bölümünü, muhtemelen Kırgızistan'dan bir parçayı ve güney Türkmenistan'ı Afganistan ile Pakistan'ın hemen hemen tamamını ve Doğu ve Orta Hindistan'dan bazı bölgelerle birlikte Kuzey Hindistan'ın tamamını içine alan geniş bir imparatorluk kurmuş olduğunu doğrulamaktadır. Bu sebeple de gururla Devaputra unvanını alan Kanişka, bir yöneticiye tapınma kültürünü de oluşturmuş oldu (Sinor, 2012: 229).

Kanişka dönemine ait madeni paralarda da tıpkı daha eski dönemlere ait madeni paralarda olduğu gibi, diğer bazı kültürlerle ait semboller de resmedilmiş ve tanrı isimleri işlenmiştir. Örneğin Grek güneş ve ay tanrıları Helios ve Selene'nin hem isimleri hem de tasvirleri Kanişka dönemine ait madeni paralar üzerinde sıkça yer almaktadır. Eski Aşoka dönemi madeni paralarında Grek tanrısı isimleri Grekçe işlense de Kanişka döneminde Grekçe yazmalar devam ettirilmiş ancak eski İran dilinin bir kolu olan ve Sakalar'ın dili olarak da bilinen *Khotanese* aracılığıyla tanrılara hitap edilmiştir. Madeni paralar üzerindeki işlemlerde Grek tanrıları dışında Pers ve Hint tanrı tasvirlerine de yer verilmiştir. Nadir de olsa bazı madeni paraların üzerinde Buddha Şākyamuni tasvirlerinin altında, isminin Grek harfleriyle işlendiğine de rastlamaktayız. Aşoka döneminde Buddha tasvirlerinin diğer tanrılarla birlikte betimlendiği madeni para işlemlerine çokça rastlanmazken Kanişka dönemindekiler bu durum tam tersinedir yani Buddha diğer Hint tanrılarının arasında yer bulmuştur. Bu durum yeni Buddhizm yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilir. Zira Kanişka dönemi Mahāyāna³⁰ mezhebinin doğduğu dönem olarak bilinir. Araştırmacılar saf Buddhizm'in diğer dinsel inançlarla etkileşimi sonucu bu durumun ortaya çıktığını ileri sürerler. Mahāyāna'nın, Buddhizm'in bir kolu olarak Hindu inancı, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve Helenistik etkilerle biçimlenmiş şekli olduğu düşünülür. Hint coğrafyasında doğan ve özellikle de İskender'in Hint seferi sayesinde zamanla dışarı doğru yayılması, böyle bir değişime ve etkileşime sebep olmuş olabilir. Yeniden biçimlenen Buddhizm bu değişikliklerle, ermiş Gautama'nın uygulamalarını içeren bir hal almış, hatta özünde tanrısızlıktan

³⁰ Mahāyāna (Büyük Araç) Buddhizmi, Buddhizm'in Nīrvāna, manastır hayatı ve Gautama Buddha'nın önderliğinde oluşturulan Hīnayāna (Küçük Araç) yani Theravāda (Eskilerin Öğretileri) geleneği ile ilgili inanışlarının reformize edilmiş, yenilenmiş halidir. Mahāyāna Buddhizmi, herkesi ve heryeri kapsayan -Buddha Doğası- Bodhisattvalar ve kişinin kurtuluşa ulaşabilmesi gibi konulara vurgu yapmıştır (Leeming, 2001: 113).

bahsetmesine rağmen tanrılaştırma gerçekleşmiştir. Bu durum aslında erdemli öğretiler zinciri biçiminde gelişen Buddhizm'in zamanla, günahkâr inanırları ile tanrı arasında iletişimi sağlayan bir dine dönüşmesine sebep olmuştur. Böylece Buddha kendisine ibadet edilen bir tanrı olarak diğer Hint tanrı panteonu içindeki yerini almıştır. Kanişka sonrası dönemde örneğin Harsha döneminde de bu durum devam etmiş Şiva ve Buddha'ya eşit derecede hürmet gösterilmiştir (Smith, 1924: 232-233). Ancak Kanişka'nın Buddizm'e olan hayranlığı ile ilgili olarak boş vakitlerinde saray hizmetinde olan Buddhist bir ermişin gözetimi altında Buddhist öğretilerini çalıştığı nakledilir. İşte bu çalışmaları sırasında farklı ekollerdeki Buddhist okullarının birbiriyle çelişen düşünce ve ifadelerini fark eder. Hocası saygıdeğer Parsha'ya otoriter bir gücün bu durumla ilgili ortaya çıkan kargaşaya dur demesi gerektiğini söyler. Hocası Parsha, Kanişka'yı onaylar bir tavırda başını sallar ve Buddhist teologlardan oluşan bir meclisin toplanması gerektiğini ifade eder. Aslında düzenlenen bu toplantıya davet edilenlerin büyük bir bölümü Sarvāstivādinler yani Hīnāyanacılarıdır³¹. Ancak küçük bir grup ise Mahāyānacıları temsilen toplantıya çağırılmıştır. Diğer önemli bir nokta ise konseyin toplanma yeri konusudur. Kanişka konseyin başkent Gandhara'da toplanmasını istemiştir ancak sıcak mevsim şartları nedeniyle bazıları bu öneriyi kabul etmemiştir. Sonunda konsey daha iyi hava koşullarına sahip olan Keşmir'de Kundalavana adı verilen manastırda toplandı. Vasumitra konseyin başkanı olarak seçilirken ünlü Buddhist şair Aśvaghoṣa Pataliputra'dan getirtirilerek başkan yardımcısı olarak konseye dâhil edilmiştir. Konsey toplantısı sona erdikten sonra alınan kararları ve ulaşılan sonuçları bakır levhalar üzerine kaydetmişlerdir. Kanişka tarafından inşa

³¹ Kelime anlamı olarak "küçük araç, vasıta" anlamına gelir. Erken dönem Buddhizm'i ile ilişkilendirilir ve Buddha Śākyamuni'nin görüş ve öğretilerini yansıtan Buddhizm'in erken dönemindeki formu için kullanılan bir terim olarak bilinir (Leeming, 2001: 69).

ettirilen stupaya da bu belgeler emanet edilmiştir. Bu değerli kayıtlar muhtemelen Şrinagar yakınlarındaki bir tepenin altına gömülü olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir (Smith, 1924: 230).

Kanişka tarihi ile ilgili önemli bilgiler barındıran Hiuen Tsang ve El-Biruni kayıtlarında da Kanişka'nın büyük bir Buddhist Manastır inşa ettirdiğinden bahsedilir. İnşa edilen bu manastır dönemin dünyaca ünlü merkezlerinden biri olmuş ve Kanişka döneminde Buddhizm'e verilen önem gitgide büyümüştür. Buddhizm'i yayma ve yaşatma politikası güden Kanişka'nın en büyük icraatlarından biri de Keşmir'de topladığı bilinen Buddhist konseydir. Buddhist teologlar bu konseyin Kundala-Vana-Virāha adı verilen bir manastırda toplanmış olabileceğini söylerler. Ayrıca konseyin toplanma amacının Buddhizm ile ilgili el yazmalarını ve şerhlerini bir araya getirmek olduğu ifade edilir. Konseyin başkanlığını Vasumitra yaparken başkan yardımcılığını Aşvagoşa'nın üstlendiği bilinir (Sircar, 2002: 146). Efsanelerde Kanişka'nın Pataliputra'ya saldırdığı ve Buddhist ermiş Aşvagoşa'yı alıp götürdüğü anlatıla gelir. Bu efsane Kanişka ve Aşvagoşa'nın çağdaş olduklarının bir ispatı olarak sayılır. Eğer bu kronolojik bilgiyi doğru olarak kabul edersek Kuşan Hanedanlığının Kanişka döneminde batı Hindistan'ı da himayesi altına aldığı sonucuna da kolaylıkla varabiliriz. Dahası Kanişka döneminden Vasudeva dönemine kadar olan süreçte Kuşan Hanedanlığının Bihar'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada egemen olduğu anlaşılır (Smith, 1924: 233-234).

Kuşan tarihi hakkında oldukça önemli ipuçlarına ulaşabilmemizi sağlayan *Rabatak* kitabelerinde de Kanişka dönemi ile ilgili oldukça önemli kayıtlar yer almaktadır. Öyle ki kitabenin ilk yirmi üç mısrası Kanişka hakkındadır:

Kurtarıcı, adil, erdemli, yüce, saygın Kanişka, krallık makamını Nana'nın ve bütün tanrıların elinden alarak onların memnuniyetini kazandı (RK 1-2). O, Inonian (İyon) dilini ve sonrasında Arya dilini iyi bilirdi (RK 3-4). Hindistan'ın tamamını sınıf gözetmeksizin kendi idaresi altına aldığını ilan etti. Ozena (Uccain), Zageda (Saketa), Kozambo (Kausambi) ve Palabotra (Pataliputra) ve daha ötesi Ziratombo (Şri-Çampa) dahi onun yönetimi altındaydı (RK 5-6). O, iyi bir yönetici ve ev sahibiydi, bütün Hindistan'ın gerçek ve daimi kralıydı (RK 6-7)... Kral Kanişka, büyük büyük babası Kucula Kadphises, ve büyük babası Vima Kadphises gibi Soma kurbanı törenleri düzenlerdi (RK 11-14)... Tanrılar, kralların kralı büyük Kuşan kralı Kanişka'nın gücü, güvenliği ve otoritesi için ona katkıda bulunurlarken Kanişka'nın Hindistan'ın tamamında binlerce yıl sürecek bir Kuşan egemenliği için dua etmişlerdir (17-20) (Katariya, 2010: 33-34).

Kanişka ile ilgili dikkat çeken diğer bir unsur da bilimsel faaliyetlere ve bilim adamlarına verdiği önem ve duyduğu saygıyla ilgilidir. Sarayında sadece Buddhist felsefeciler Aşvaghoşa, Parşa ve Vasumitra'yı değil, diğer dinlerin din adamlarını örneğin Sangharakşa'yı da barındırarak desteklemiştir. Ayrıca Mahāyāna öğretisinin büyük savunucusu Nagarcuna ve saray doktoru Çaraka'yı da desteklemişti. Bilime ve sanata yatkınlığı ile bilinen Mathara da Kuşan İmparatorluğuna hizmet etmiş önemli bir vezir ve bilim adamı olarak bilinir.

Kanişka, Buddhist bir imparator olarak tanınır, ancak onun dönemine ait madeni paralarda yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yunan, Sümer, İran ve Hindu tanrılarının çoğuna rastlanılırdı: Şiva, Şākyamuni Buddha, rüzgâr tanrısı Oada (İran), Vayu (Hint); ateş tanrısı Athşo/Ataş (İran); ay tanrısı Mao, Güneş tanrısı Miro (İran: Mitha, Hint: Mitra), Sümer ana tanrıçası Nana, Nanaia, savaş tanrısı Orlango, Yunan güneş tanrısı Helios, ay tanrıçası Selena işte bu bahsi geçen tanrılardan bazılarıdır. Kanişka dönemi madeni paralarındaki bu çeşitliliğin, Kuşan İmparatorluğunun komşu coğrafyalardaki siyasi güçlerle olan münasebetlerinin bir sonucu olduğu kanısındayız. Zira bizce bu ilişkiler, zamanla Kuşanlar'ın kültürel ilişki ve etkileşimlerinin de bir parçası olmuş ve ilgili kültürel öğeler, paraların dahi üzerinde yer almayı başarmıştır. Kanişka döneminin sonrasında da komşu ve batılı devletlerle yürütülen siyasi faaliyetlere devam edilmiş; özellikle yabancı istilacıların bölgeye girişleri Kuşanlardaki siyasi ve kültürel gelişmeleri etkilemeye devam etmiştir. (Sircar, 2002: 143-144).

Kapisa'dan öğrendiği tarihsel bilgileri kaydeden Hiuen Tsang, Kanişka'nın Gandhara bölgesindeki gücünün diğer komşu devlet ve eyaletler tarafından da tanındığını; idari ve siyasi etkisinin sınırlarının çok ötesinde bile -*Tsung-ling dağlarının doğusu*- hissedildiğini ifade eder. Bahavalpur yakınlarındaki Sue Vihar'daki kitabede yer alan kayıtlarda II. Kadphises ve Kanişka'nın Kâbil'den Gazipur'a kadar uzanan geniş coğrafyada mutlak bir egemenlik kurdukları ifade edilir. Ayrıca Roma imparatoru Tracan'ın MS 116'da, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasındaki verimli Mezopotamya bölgesini de bir süre için fethettiğinden bahsedilir. İlgili kitabede, bu bölgenin Kuşanlar'ın batı sınırına altı yüz mil uzaklıkta olduğu ifade edilir. Bu durum kuzey ve doğu Hindistan'da egemen olan ve askeri gücü ile komşuları arasında korku salan Kuşanlar ile büyük Roma İmparatorluğunun siyasi ilişkilerde bulunmasına da imkân

sağlamıştır. Kanişka'nın Keşmir diyarında da egemen olduğu konusuylla ilgili de bazı deliller mevcuttur. Örneğin bölgede ele geçirilen çok sayıdaki kitabe ve kendisinin himayesinde kurulmuş olan Kānishpor şehri, eskisi kadar önemli bir merkez olmasa da küçük bir köy olarak varlığını sürdürmektedir (Smith, 1924: 226-227). Kanişka dönemi ile ilgili diğer idari ve siyasi yapı hakkındaki kayıtlar ise şöyle özetlenebilir:

Kanişka'nın başkenti Purushapura –modern Peşavar- Afgan dağları ile Hint düzlükleri arasındaki bölgede güvenliği sağlanmış önemli bir merkezdi. Koyu bir Buddhist olan Kanişka bu şehre, güzelliği ve ihtişamı ile dünya harikalarından biri sayılabilecek anıtsal bir yapı inşa ettirmişti. Bu anıt bütün ihtişamıyla yıllar boyunca ayakta kalmayı başarmıştı. MS 844 ile 892 yılları arasında hüküm süren Magadha kralı Devapāla'nın başkeşişi Nālanda'nın eğitmen olarak MS 9. yüzyılın sonlarına değin bu Buddhist eğitim merkezinde görev yaptığı bilinir. Muhtemelen Müslümanların Hindistan seferlerine kadar bu yapı hizmet vermeye devam etmiştir. Ancak müslümanların istilasından sonra diğer Buddhist yapılar gibi bu anıt da yok edilmiştir. Kanişka güçlü ordusunun yardımıyla Kaşgar, Yarkent ve Hotan'ı fethetti. Ayrıca Çin sınırlarından başlayarak Türkistan eyaletlerinin bir bölümünü ve Tibet'in kuzeyinden batı Pamir'e kadar uzanan bölgede birçok eyaleti de ele geçirmeyi başarmıştı. Benzer bir hedefle MÖ 90'larda bu zorlu maceranın peşinden giden Vima Kadphises ise başarısız olmuştu. Üstelik Kuşanlar Çin'e uzun bir süre vergi ödemek zorunda bırakılmıştı. Pan-chao'nu ölümü ve Kanişka'nın tahta geçmesinden sonra bu zorunluluk ortadan kalktı.

Sinor, Kanişka'nın büyüklüğünün, askeri başarılarından çok barışçıl amaçları, din, sanat ve kültür alanındaki başarılarından kaynaklandığını ifade eder:

Buddhist gelenek, Kanişka'yı Aşoka'dan sonra, Buddhizm tarihindeki en önemli kişi olarak addeder. Öyle ki onun himayesinde, kutsal Buddhist Edebiyat yeniden düzenlenmiş, açıklayıcı incelemeler derlenmiş ve kabul edilmiş mezheplerin kapsamı on sekiz mezhebi içine alacak ölçüde genişletilmiştir. Şüen-dzanğ, Kanişka'nın yeni ve zengin bu edebiyatı bakır levhalar üzerine işletip, taş muhafazalar içine yerleştirerek, özellikle bu amaç için yapılmış bir stupa içinde saklattığını nakleder... Edebi kaynaklarda da, ondan rehber dost anlamına gelen "Kalyana Mitra" olarak bahsedilir ve Aşvaghösa, Parşva, Vasumitra ve Sangharashka gibi tanınmış Buddhist bilginlerle ilişkilendirilir. Kanişka'nın Buddhizm'in Sarvastivada okulundan, geleneğinden yana olduğu bilinir. Ancak o da, Aşoka gibi, imparatorluğun çok kültürlü unsurlarını hesaba katan bir dini hoşgörü politikası izlemiştir (Sinor, 2012: 232).

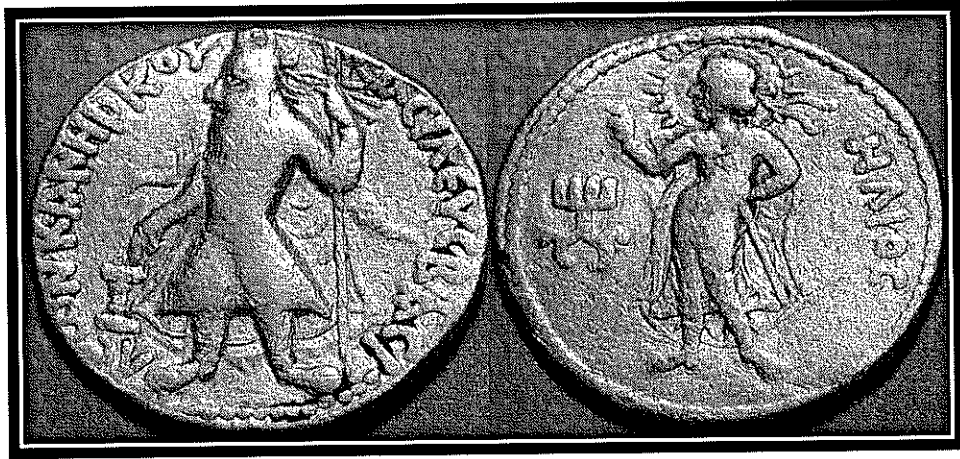
Nümizmatiklerin saptamalarına göre ise MS 3. yüzyılda da kuzey Hindistan'ın Kanişka adındaki bir başka hükümdar tarafından daha yönetildiği kesindir. Bu yönetici II. Kanişka olarak bilinir, adını atası olan ve Hindistan siyasi tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak değerlendirilen büyük Kanişka'dan aldığı düşünülmektedir. Zira büyük devlet adamlarının isimlerinin kendisinden sonraki yöneticilere de verilmesi Hindistan'da ilk şehir devletlerinin kurulmaya başladığı dönemden itibaren süregelen bir gelenektir. Bu geleneğin temelinde başarılı bir liderlik yapmış olan devlet adamının meziyetlerinin kendisiyle aynı ada sahip haleflerini de etkileyeceği düşünülür. Bu durum Hindistan'da Kanişka adını taşıyan birden fazla kralın olduğunun bir kanıtı

olarak gösterilebilir. Çünkü Gupta döneminde de Vikramaditya adında birden fazla kralın hüküm sürdüğü bilinmektedir (Sircar, 2002: 145). Ancak maalesef, araştırmacıların ikinci ve hatta üçüncü bir Kanişka'nın var olabileceği ihtimali üzerinde durmasına rağmen, doğrudan II. ya da III. Kanişka dönemine ait siyasi tarih bilgilerine ulaşamamıştır.

1.3.2. Kanişka Dönemine Ait Madeni Paralar

Kanişka dönemi, Kuşan imparatorluğunun “yükselme dönemi” yani siyasi, idari, sosyal ve kültürel açıdan en üst düzeyde olduğu çağdır. Öyle ki bu döneme ait madeni paralarda kullanılan madenlerin kalitesi ve ağırlığı, paralardaki tasarım ve işçilik, Kuşan İmparatorluğu tarihindeki başka hiçbir dönemde bulunmamaktadır. Paraların üzerindeki tasvir ve kabartmalardaki üslup ise, gelişmiş bir sanatsal zekânın ürünü oldukları konusundaki görüşleri desteklemektedir.

Kanişka dönemine ait madeni paralardan örnekler:

(MS 127'ye ait 7.87 gr Kanişka dönemi altın parası)³²

³² Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “BACIAEYC BACI . AEVN KANHbKOY” Grek yazısı

(MS 128-150'ye ait 7.94 gr Kanışka dönemi altın parası)³³

(MS 128-150'ye ait 7.93 gr Kanışka dönemi altın parası)³⁴

ile çevrili. (Kralların kralı Kanışka Kuşan); Sağda: Yüzünü sol tarafa doğru çevirmiş ayakta duran, bir eli kalçasında ve diğer eliyle de dua eder bir biçimde tasvir edilmiş güneş tanrısı Helios ve paranın kenarında “HAIOC” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanışka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³³ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “pAONANOpAO KA ... NnpKI KOpANO” Baktria yazısı ile çevrili. (Kralların kralı Kanışka Kuşan); Sağda: Bereket tanrıçası Ardochsho ve elinde boynuz biçimindeki bereket sembolü var ve paranın kenarında “APAOXpO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanışka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³⁴ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “pAONANOpAO KA ... NnpKI KOpANO” Baktria yazısı ile çevrili. (Kralların kralı Kanışka Kuşan); Sağda: Sol elinde kıyafetini tutarken sağ eli

(MS 128-150'ye ait 8.01 gr Kanişka dönemi altın parası)³⁵

(MS 128-150'ye ait 16.28 gr Kanişka dönemi parası)³⁶

“abhayamudra” biçiminde ve paranın kenarında “BOΔΔO” Baktria yazısı yer alıyor.
(<http://coinindia.com/galleries-Kaniska.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014)

³⁵ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “𐎱𐎠𐎼𐎿𐎡𐏁𐎧𐎫𐎲𐎠𐎥𐎹𐎦𐎵𐎤𐎶𐎢𐎽𐎠𐎥𐎺𐎠𐎥𐎸𐎰” Baktria yazısı ile çevrili. (Kralların kralı Kanişka Kuşan); Sağda: Kafası sol tarafa doğru dönük, dört kollu Oesho (Şiva?), başında kutsal hale ya da işaret ve her bir elinde kendine özgü sembolleri ile tasvir edilmiştir; paranın kenarında “MIIPO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kaniška.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³⁶ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “𐎱𐎠𐏁𐎧𐎡𐎹𐎢𐎪𐎠𐎥𐎲𐎠𐎫𐎵 . 𐎴𐎡𐎢𐎵” Baktria yazısı ile çevrili. (Kral Kanişka); Sağda: Meditasyon pozisyonunda oturan Buddha kabartması ve paranın

(MS 128-150'ye ait 16.42 gr Kanışka dönemi parası)³⁷

(MS 128-150'ye ait 15.99 gr Kanışka dönemi parası)³⁸

kenarında “MHTPAΓO BOYΔO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanışka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³⁷ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “pAONANOpAO KA ... NnpKI” Baktria yazısı ile çevrili. (Kral Kanışka); Sağda: Sol elinde kıyafetini tutarken sağ eli “abhayamudra” biçiminde ve paranın kenarında “CAKAMAN. O BOYΔO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanışka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³⁸ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “pAO KA ... NnpKI” Baktria yazısı ile çevrili. (Kral Kanışka); Sağda: Kafası sol tarafa doğru dönük, dört kollu Oesho (Şiva?), başında kutsal hale ya da işaret ve her bir elinde kendine özgü sembolleri ile tasvir edilmiştir ve paranın kenarında

(MS 128-150'ye ait 15.99 gr Kanişka dönemi parası)³⁹

Yukarıda birkaç tanesini örnek olarak verdiğimiz Kanişka paraları ile ilgili dikkat çeken özellikleri kısaca şöyle belirtebiliriz: İlk olarak, Yunan ve Pers kültürünün bir parçası olan ve ilgili kültürlerde Güneş tanrısı olarak anılan Helios'un⁴⁰ Kanişka paralarında sıkça yer aldığına dikkat çekmek isteriz. Kanişka dönemi paralarında da dua eden formuyla yer alan Helios kabartmaları, diğer yüzünde Kanişka olduğu düşünülen bir kralla birlikte özellikle de altından yapılmış paralarda yer almaktadır. İkinci olarak Ardochsho ya da Ardokhsh olarak adlandırılan ve bereket kültürüyle bağdaştırılan şans ya da talih tanrıçasının sıkça, bir kurban sunağının

“OOnpO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanişka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

³⁹ Solda: Elinde asası ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi “pAO KA ... NnpKI” Baktria yazısı ile çevrili. (Kral Kanişka); Sağda: Rüzgar tanrısı Oado (Vado, Vayo) sol tarafa doğru koşarken rüzgarı temsil eden bir pelerini taşıyor ve paranın kenarında “OAAO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-Kanişka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

⁴⁰ Helios, Güneş tanrısıdır. Hyperion'un oğlu, Selene ile Eos'un kardeşidir. Helios'un sürüleri ise Thrinakria adasındaki otlardır. Homeros'tan sonraki şairler, Helios'un atlar, arabalarla Doğu denizinden çıkıp Batı denizine sefer düzenlediğini söylerler. Her şeyi gören Helios, yeminlerde de şahit olarak gösterilirdi (Necatigil, 2006: 62).

yanında tasvir edildiğini görüyoruz. İlgili bereket tanrıçası, Yunan'daki Demeter⁴¹ ya da Hint'teki şans tanrıçası Lakshmi'nin⁴² İran- Pers kültüründeki karşılığıdır (Pal, 1986: 79). Bir kurban sunağının yanında tasvir edilen Ardochsho muhtemelen, tanrılara sunulan kurban törenini yöneten rahip (tanrı) olarak gösterilmek istenmiş olabilir. Ancak onun Kuşan kralı Kanişka'nın paralarında neden ve niçin kullanıldığı hala gizemini korumaktadır.

Kanişka paralarında sıkça kabartmalarına rastladığımız diğer bir figür ise Buddha tasvirleridir. Bilindiği üzere Kanişka, Buddhist bir imparator olarak, Buddhizm inancını savunmuş ve yayılması için çok çaba göstermiş; antik Hindistan'da Aşoka'dan sonraki Buddhizm'in en önemli destekleyicisi olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple de onun, kendi tasvirini taşıyan paralarının diğer yüzünde, Buddha betimlemelerine yer vermesi çok da anlaşılamayacak bir durum değildir. Buddha kabartmalarında,

⁴¹Yunan mitolojisinde Toprak ana; verim, bereket, şans, talih tanrıçasıdır. Demeter adına ekin ekme zamanında, Thesmophoria şenlikleri yapılır, bu şenliklere ise yalnızca kadınlar katılırdı. Efsaneye göre, Demeter'in kızı Persephone, tanrı Pluton (Hades) tarafından kaçırılmıştı. Persephone, çayırda çiçek topluyordu. Birdenbire yarılan topraktan Hades yeryüzüne çıktı. Persephone'yi arabasına atarak Yer altı ülkesine kaçırdı. Demeter, derin acılar içinde, kayıp kızını aramaya yollara düştü. Attika'da Eleusis şehrinde çok iyi ağırılanmasına mükâfat olarak tarla sürüp ekmeyi öğretti. Persephone, Yer altı ülkesinde bir nar tanesi yemiş ve artık oranın kraliçesi olmuştu. Demeter kültünde Persephone'ye sadece Kore (kız) denir. Demeter ile Kore de "iki tanrıça" olarak anılır. Atina'ya yakın Eleusis'teki tapınak, Demeter ve Persephone kültürünün merkezidir (Necatigil, 2006: 41-42).

⁴² Hint mitolojisinde talih tanrıçası olarak bilinir. Vishnu'nun karısı ve Kāma'nın annesidir. Rigveda'da "iyi talih" anlamında kullanılan sözcük, Atharvaveda'da şanslı ve şanssız dışı karakterler olarak görünür.(Kaya, 2003b: 112-113).

Buddha'nın genellikle sağ elini abhayamudra⁴³ biçiminde tuttuğu görülmektedir. Buddha'nın elini abhayamudra biçiminde tuttuğu birçok resim, kabartma ve heykel Buddhizm inanırları için kutsal sayılır. Kanişka da paralarında Buddha'nın bu formuna sıkça yer vererek, siyasi ve ekonomik ilişkilerde bulunduğu komşu ve aynı zamanda rakibi olan devletlere/imparatorluklara, "korkusuzluk" sembolü üzerinden bir mesaj vermek istemiş olabilir.

Son olarak tıpkı diğer Kuşan imparatorlarına ait paralarda olduğu gibi, Kanişka dönemi madeni paralarında da sıkça Şiva figürlerine yer verildiğini görmekteyiz.

İlk olarak Vima Kadphises paralarında görmeye başladığımız Şiva kabartmaları için, Kuşanlar dönemi boyunca Oesho adının kullanıldığını görüyoruz. Araştırmacılar, Şiva'nın Oesho biçimindeki sesletiminin, ilgili sözcüğün Baktria diyaleğindeki karşılığı olduğunu ifade etmektedir (Pal, 1986: 77). Dört kollu Oesha, genellikle bir kurban sunağının yanında ve başında haresi ile tasvir edilir (Pal, 1986: 78). Bütün Kuşan krallarının hatta Buddhizm'in en önemli destekçilerinden biri olarak gösterilen Kanişka'nın paralarında Şiva yani Oesho kabartmalarını kullanması oldukça dikkat çeken bir özelliktir. Bu durum kronolojik olarak değerlendirildiğinde, ilgili dönemde özellikle Kuzey Hindistan'da güçlenen Hinduizm ve ona bağlı sembol ve inanışların, Kanişka tarafından da önemsendiğini gösterdiği kanısındayız.

⁴³ Sanskrit kökenli "abhayamudra" sözcüğü "abhaya"⁴³ ve "mudrā"⁴³ kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Buddhizm'e ait bir terim olarak kullanılan abhayamudra, Buddha'nın "korkusuzluğu" temsil bir tür el hareketi olarak bilinir (Humphreys, 1997: 144).

Kanişka döneminden sonra ise Kuşan İmparatorluğu, eski ihtişamını kısmen kaybetmiş ve duraklama dönemi olarak adlandırabileceğimiz siyasi, askeri ve idari bir döneme girmiştir. Kuşan imparatorluğunun bu durumunu Ligeti şöyle yorumlar: “Kuşanlar’ın kudretli hükümdarı Kanişka, MS II. yüzyılda hâkimiyetinin sınırlarını Kaşgar, Yarkent ve Hotan’a değin genişletmişse de kendisinden sonra asıl vatanı olan Hindistan’da durum kötüleşmiş ve Kuşanlar’ın talihi sönmeye başlamıştır.” (Ligeti,1998: 240).

1.4. Kuşan İmparatorluğunun Duraklama ve Dağılma Dönemi

1.4.1. Huvişka

Kanişka’nın oğlu olduğu düşünülen Huvişka’nın (Huşka), hükümdarlık dönemi ile ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Otoritelerin tahta geçiş ya da saltanat süresi ile ilgili farklı görüşleri ise konunun araştırılması ve açıklanmasını daha da güçleştirir.

Huvişka ile ilgili ilk bilgilere, biri Mathura’da⁴⁴ diğeri ise Bhopal’de olan iki kitabe aracılığıyla ulaşıyoruz. MS 102 - 106 yıllarına ait olan bu iki kitabede geçen Huvişka ismi, kendisinin MS 102’den önceki bir dönemde egemen olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Bu durum Racatarangini’de, Huvişka’nın MS 28-60 yılları arasında Keşmir’i yönettiği doğrultusundaki tarihlendirmeye ve Keşmir’deki

⁴⁴Bu kitabede Huvişka’nın büyükbabasından bahsedilir. Ancak mevcut bilgilerimiz Huvişka’nın Kucula Kadphises’in torunu olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmamız için yeterli olmasa da ilgili kitabenin Huvişka’yı hanedanlık ailesinin bir üyesi olarak gösterdiği sonucuna varmamızı sağlar (Sircar, 2002: 150).

Huşkapura⁴⁵ şehrini kurduğu ile ilgili bilgilerle de paralellik gösterir (Sircar, 2002: 150). Diğer bir görüş ise Huvişka'nın Vasişka ile birlikte MS 106 - 138 yılları arasında Kuşan devletine hükmettiği yönündedir. Bazen de Huvişka'nın MS 119'da tahta geçtiği bildirilir (Sircar, 2002: 150). Huvişka dönemine ait madeni paralar -üzerindeki kabartmaların zenginliği ve gelişmiş bir sanat anlayışının ürünü olduğuna yönündeki görüşlerle- Kanişka dönemindekiler kadar zengin ve gösterişlidir. Paralar üzerinde yapılan çalışmalarsa, Huvişka'nın yaklaşık olarak MS 162'de tahta geçtiğini ve MS 180-185 tarihleri arasında da öldüğünü gösterir (Smith, 1924: 287). Huvişka'nın Vasişka ile birlikte Kanişka'dan sonra hüküm sürdüğü yönündeki görüşe, Vasişka'nın MS 24'de Huvişka'nın ise MS 33-60 yılları arasında Mathura'da yönetici olduğu yönündeki görüşle farklılık getirilir. İlgili fikri ileri süren araştırmacılar, Vasişka ve Huvişka'nın Kanişka'nın oğulları olduğunu ve aslında babalarına bağlı birer vali olarak egemen olduklarını bildirir. Babaları kuzey dağlarının ötesinde, düşmanla çarpışırken onlar da babalarına yani devletin merkez idaresine bağlı valiler olarak siyasi ve idari düzeni sağlamakla görevli oldukları aktarılmaktadır (Smith, 1923: 287). Bu durum yani Kanişka'ya bağlı birer vali olarak görev yapmaları ihtimali, Kanişka'nın ölümünden sonra da bu valilerin (Huvişka ve Vasişka) Kuşan İmparatorluğu'nun yönetimine geçtikleri konusundaki görüşü destekler.

⁴⁵Huvişka tarafından kurulmuş Keşmir'deki Huşkapura şehri, Baramula geçidinin içinde özel bir konuma sahipti ve vadinin batı kapısı olarak yüzyıllar boyunca önemli bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Hiuen Tsang MS 631'de Keşmir'i ziyaret etmiş ve Huşkapura manastırında birkaç gün ikamet etmiştir. O dönemde manastırda yaklaşık beş bin keşiş ikamet ediyordu. Huşkapura şehri bugün Uşkür'e bağlı küçük bir köy olarak varlığını sürdürmektedir. Harabe durumundaki stupa ise hala görülebilir bir durumdadır (Smith, 1924: 287).

Tarihlendirme konusundaki bu çelişkiler, Huvişka ya da Vasişka'nın kronolojisi ile ilgili yorumda bulunmamızı zorlaştırırsa da Huvişka ve Vasişka'nın ya birlikte ya da münferit birer yönetici olarak egemen oldukları gerçeğini değiştirmez. Ancak nümizmatik kalıntılar, özellikle de Huvişka'ya ait madeni paralar, kendisinin güçlü bir Kuşan kralı olduğu yönündeki görüşlerimizi destekler. Vasişka'ya ait madeni paraların azlığı ise kendisiyle ilgili olarak iki farklı varsayımı doğurur. Birincisi; Vasişka'nın kendisi adına para bastırılmasına sınırlama getirmiş olabileceği ihtimalidir (Smith, 1923: 287). İkincisi ise; Huvişka'dan hemen sonra ya da kısa bir süre için tahta geçmesi sebebiyle adına çok sayıda bastırarak zamanı olmaması ihtimalidir (Sircar, 2002: 150). Her iki durumda bizim Vasişka ile ilgili daha fazla bilgi edinebilme şansımızı da ortadan kaldırmaktadır. Ancak Huvişka ile ilgili epigrafik ve nümizmatik kalıntıların kısmen daha fazla oluşu Huvişka ile ilgili biraz daha fazla bilgiye sahip olabilmemizi sağlamaktadır.

Huvişka Kâbil, Keşmir ve Mathura'yı kapsayan geniş bir bölgede egemen olmuştur. Huvişka'nın da atası Kanişka gibi Buddhist olduğu bilinir. Ayrıca Mathura yazıtlarında Huvişka'nın "mahāraca racātiraca devāputra"⁴⁶ adıyla bir Vihāra⁴⁷ inşa ettirdiği aktarılır (Sircar, 2002: 150). O da, Buddhizmin ruhani lideri gibi davranıyor ve tıpkı yine Kanişka'nın yaptığı gibi diğer dini unsur ve sembollere de sahip çıkıyordu.

Huvişka dönemine ait madeni paralar, onun fiziki görünüşü ile ilgili ipuçları da vermektedir. Ayrıca madeni paralar üzerindeki tasvirler, sanatsal faaliyetlerin

⁴⁶ Sanskrit bir tamlama olup, "büyük kral, kralların kralı, tanrının oğlu" anlamına gelmektedir.

⁴⁷ Buddhist manastırlar için kullanılan bir terimdir.

Helenistik etki altında olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dış görünüşü ile ilgili en kuvvetli tahminler ise altın madeni paraları üzerindeki betimlemeler sayesinde yapılmaktadır. Bu betimlemelerde Huvişka'nın gözleri diğer Yueh-çi yöneticilerinin ki gibi çekik değildir. Tasvirlerde genellikle orta yaşlı ya da yaşlı hatlara sahip biri olarak betimlenmiştir. Büyükçe yüzü, sert bakışları, derin göz çukurları, kemerli burun yapısı ve heybetli vücudu ile Türk olabileceği konusundaki varsayımların doğmasına da sebep olmuştur. Bir omuzu açık uzun elbisesi ve deri açık ayakkabıları ile Helen krallarına benzeyen bir görünüme sahip olduğunu göstermektedir. (Smith,1923:135; Smith, 1924: 287).

Paraların üzerindeki tanrı betimlemeleri de oldukça ayrıntılıdır. Hint tanrılarının yanı sıra Roma tanrıları figürlerine de rastlanılır. Örneğin, , Sarapo (Sarapis), Manaobago (Mao), bereket tanrıçası Ardokhsho, güneş tanrısı Anio, savaş tanrısı Şaoreoro. Hint tanrılarında Vishnu, Skanda, Kumara, Vişakha ise tasvirlerine sıkça rastlanan figürlerdir. (Sircar, 2002: 150). Bu durum Buddhist olduğu düşünülen Huvişka'nın aslında Şiva ya da Vishnu gibi Hint tanrıları inanırı olabileceği doğrultusundaki görüşleri de destekler. Onun dönemine ait elimize ulaşan madeni paralarda, Buddhist atası Kanişka dönemi madeni paralarındaki Buddha tasvirlerine yer verilmemiştir.

1.4.2. Vasişka

Vasişka da tıpkı Huvişka gibi hüküm sürdüğü ya da tahta geçtiği tarihler konusunda kesin bir yargıya varamadığımız, kronoloji bilgisinin aktarımında güçlük çekilen bir Kuşan imparatorudur. "Huvişka I.4.1." başlığını taşıyan bölümde de ifade

ettiğimiz gibi tarihçilerin büyük bir bölümü Vasişka ve Huvişka'yı Kanişka'nın oğulları ve veliahtları olarak aktarmış ve her ikisinin de hemen hemen aynı dönemde, Kuşan İmparatorluğunun farklı iki bölgesini yöneten krallar olarak göstermiştir. Bazıları ise Kanişka'nın oğlu oldukları yönündeki görüşe katılmış ancak aynı dönemde değil, birbiri ardına tahta geçen krallar olarak nitelendirmişlerdir. Tarihlendirmedeki farklılıklar ise hangisinin daha önce tahta geçmiş olabileceği yönündeki varsayımları zorlaştırmaktadır. Bazı kaynaklar, Kanişka'dan hemen sonra önce Huvişka'nın tahta geçtiğini bazıları ise -kısa bir süre için de olsa- önce Vasişka'nın, sonrasında ise Huvişka'nın tahta geçtiğini ifade eder. Diğer bir bilinmezlik ise Kuşan İmparatorluğu tarihinde farklı dönemlerde birden çok Vasişka'nın hükümdarlık yapmış olabileceği yönündeki karmaşıklığıdır.

Epigrafik kaynaklar Kanişka sonrası dönem için, Vasişka adındaki bir kralın ya Huvişka'dan hemen önce ya da aynı dönemde yaşamış olduğuyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Ancak Vasişka adına bastırılmış, ilgili döneme ait madeni para kalıntısına henüz ulaşamamıştır.

Vasişka ile ilgili ilk yazılı bilgilere ise Kanişka'ya ait bir kitabe aracılığıyla ulaşıyoruz. Mathura yakınlarındaki bu kitabede Vasişka'nın Mathura Valisi olarak, Kuşan İmparatorluğu merkezi yönetimine bağlı, başarılı bir yönetici olduğu kaydedilmiştir. Araştırmacılar ilgili kitabeden hareketle, onun hüküm sürdüğü tarihlerle ilgili olarak da MS 102-106 yorumunu yapmışlardır (Kumar, 2009: 476). Ayrıca Kumar ilgili çalışmasında, bulundukları yer ile ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte, Vasişka adının geçtiği iki farklı kitabeden daha bahseder. Birincisinde Vasişka

adına düzenlenen bir at kurban töreninden bahsedilirken; ikincisinde Vasişka'ya "mahāraca racātiraca devāputra" unvanı atfedilmiştir (Kumar, 2009: 476). Siyasi tarihi hakkında ayrıntılı bilgi edinmekte zorlandığımız Vasişka ile ilgili olarak Konukçu'nun aktarımıyla J.M Rosenfield çalışmasında ise şu ifadelere yer verilmiştir:

Vasişka, babası Kanişka'nın ölümünden sonra sınırları İran, Çin, Orta Hindistan'a kadar uzanan imparatorluğun hükümdarı oldu. İsmi, eski Farsçada "ok din, fazlasıyla kuvvetli" anlamlarına gelmektedir. Her ne kadar onun devrinden kalma para yoksa da kitabelerde bazı atıflara tesadüf edilmektedir. Vasişka babası Kanişka gibi imparatorluk sıfatlarını taşıdıştı. Bu hususta en mühim kaydımız Isapur'da dikilmiş adak sütunu üzerindeki Brahmi yazılardır. Diğeri bir kanıt ise Matura'dan Sani'ye getirilmiş Bodhisatta heykeli üzerinde bulunmaktadır. Başka kayıtların olmaması, Vasişka'nın siyasi tarihi hakkında bilgi sahibi olmamızı engellemektedir (J.M. Rosenfield, 1967, aktaran: Konukçu, 1973, 28).

Vasişka ile ilgili olarak kaynakların büyük bir bölümünde hemen hemen aynı olan bu bilgilerin azlığından yakının araştırmacılar, bu durumu söz konusu Vasişka'ya ait nümizmatik kalıntıların henüz keşfedilmemiş olmasına bağlamaktadır. Ancak yapılan yeni araştırmalar ve ulaşılan madeni paralar, Vasişka dönemi ile ilgili bilgileri daha da zor anlaşılır bir hale dönüştürmüştür. Öyle ki gün ışığına çıkartılan bu yeni madeni paralar Vasişka adına bastırılmış olmalarına rağmen MS 250'li yılları işaret etmekte; ancak bu durum Vasişka ile ilgili olarak bahsi geçen kronolojiyle uyuşmamaktadır. Zira bu tarihlendirme, epigrafik kaynakların belirttiğı tarihten yaklaşık olarak 100-120 yıl sonrasını işaret etmektedir (Kumar, 2009: 477). Bu durum ise, muhtemelen atası Vasişka'nın ismini taşıyan ikinci bir Vasişka'nın da Kuşan

imparatoru olarak hüküm sürmüş olabileceği yönündeki varsayımların doğmasına sebep olmuştur.

Kuşan İmparatorluğu tarihinde en az iki farklı Vasişka'nın hüküm sürdüğüyle ilgili olarak görüş birliğine varan ilk iki isim Göbl ve Mukherjee olmuştur. Çalışmalarında, ulaşılan yeni madeni para kalıntılarının II. Vasişka'ya ait olduğu yönündeki görüşlerini dile getirmişler ve I. Vasişka'dan sonra siyasi ve ekonomik açıdan daha ileri seviyede olan bir II. Vasişka'nın yaşadığı konusunu Kuşan İmparatorluğu tarihi literatürüne katmışlardır (Gupta & Kulashreshtha, 2004: 136).

1.4.3. Vasudeva

Huvişka ve Vasişka'dan sonra, kaynaklarda adından sıkça bahsedilen diğer bir Kuşan kralı ise Vasudeva'dır. Vasudeva'nın hüküm sürdüğü tarihlerle ilgili olarak araştırmacılar, tıpkı diğer Kuşan krallarında olduğu gibi tam bir fikir birliği içinde değildirler. Sircar, Vasudeva'nın MS 145-176 yılları arasında tahta geçtiğini ileri sürerken (Sircar, 2002: 151), bazı Çin meşeli kaynaklarda ise onun MS 230'da Çin'e bir elçi gönderdiği⁴⁸ ifade edilir (Narain, 2000, aktaran: Tezcan, 2006: 14-15). Smith ise MS 182-220 yılları arasında, Huvişka'dan sonra tahta Vasudeva'nın geçtiğini bildirir (Smith, 1924: 228). Lohuizen ise Vasudeva'nın MS 156'da tahta çıktığını; Narain ise MS 191- 232 yılları arasında hüküm sürdüğünü bildirir (Lohuizen de Leuwe, 1949, aktaran: Konukçu, 1973: 29 aktaran: Tezcan, 2006: 15). Rosenfield ise;

⁴⁸ Çin kaynağı Vei-shu'da kendisine Potiao şeklinde hitap edilen Vasudeva, MS 220'de Han Sülalesi Hanedanlığının yıkılması üzerine, kuzey Çin'e hâkim olan Vei sarayına bir heyet göndererek kendisine destek aradığından bahsedilir (Narain, 2000: 235-236).

Vasudeva'nın adı ve egemen olduğu tarihlerle ilgili olarak ilk epigrafik bilgilere, Mathura yakınlarındaki Palikhara'da bulunan bir Buddhist anıt kalıntısı aracılığıyla ulaşıldığını ifade eder. Öyle ki bu kalıntılarda Vasudeva'nın mahalli tarihle MS 64-67 (yani MS 193-193) tarihleri arasında tahta geçtiği söz edilmektedir. Mathura'daki diğer kalıntılar incelendiğinde de onun adından, 24 yılda, altı kez anıldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Rosenfield, 1967: 104).

Vasudeva'nın tahta çıkış ya da hüküm sürdüğü tarihlerle ilgili olarak ortaya atılan farklı görüşler, Vasudeva ismini taşıyan birden fazla Kuşan imparatorunun olabileceği⁴⁹ konusundaki ihtimalleri güçlendirir. Eğer bu ihtimaller doğru ise I.Vasudeva, Sircar (MS 145-176) ve Lohuizen'in (MS 156) yaptığı tarihlendirmelere yakın bir dönemde hüküm sürmüştü, II.Vasudeva da, Smith (MS 182-220) ve Sinor'un (MS 191-232) bildirdiği tarihlerde tahta çıkmış olabilir. Sinor, Vasudeva'nın tahta geçiş tarihi, hüküm sürdüğü dönem ve siyasi faaliyetleri hakkında şu bilgileri aktarır:

MS 160 dolaylarında veya biraz daha sonra, Huvişka'nın yerine, Kuşana kralları arasında tek, saf Hint adına sahip olan Vasudeva geçmişti. Kitabelerdeki tarihler, Vasudeva'nın yaklaşık 40 yıl hüküm sürdüğünü göstermektedir. Tushara krallarının Puranalarda sözü edilen 105 yıllık hükümdarlık süreleri doğruysa, onun hükümdarlığı da yaklaşık MS 205 veya biraz daha sonra sona ermiş olmalıdır. Onun dönemine ait dikkati çeken ve nakledilen siyasi bir olay olmamıştır... Kuşana kralları için çok tipik olan dinsel hoşgörü havasını, sınırlı da olsa, devam ettirmiştir. Vasudeva dönemine ait Kharoshti yazıtlarının yokluğu, ya kuzeybatı Kuşana ekonomisinin

⁴⁹ Narain, Rosenfield ve Smith gibi bilim adamlarının da savunduğu.

zayıflamasına ya da dinsel eylemler ile inşaat faaliyetlerinde bir durgunluğa işaret etmektedir. Öte yandan Mathura'daki Brahmi yazıtları, faaliyet alanını bildirmekte ve imparatorluğun doğuda kısmen bir çöküşe maruz kaldığını göstermektedir (Sinor, 2012: 233-234).

I.Vasudeva ile birlikte devlet idaresi, teşkilatları ve ekonomisinde bozulmalar başlamış ve Kuşan imparatorluğu artık duraklama döneminden çöküş dönemine geçmiştir. Ancak bu durum Vasudeva'nın, Kuzey Hindistan'ın tamamına hâkim olan son Kuşan kralı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Vasudeva döneminde Kuşanlar'ın etki alanı ve coğrafi sınırları ise şöyledir:

Chi-pin (Gandhara), Ta-hsia (Bactria), Kaofu (Kâbil), ve T'ien-chu (Kuzey Hindistan) bölgeleri hâlâ Kuşanlar'ın egemenliği altındaydı; ancak Doğu-Batı ticaretindeki üstünlüklerini artık kaybetmişlerdi. İpek yolunun Sogdiana'nın kuzeyinde kalan kısmının kaybı, eldeki Hint topraklarına rağmen, Kuşanlar'ın siyasi ve iktisadi durumunu oldukça etkilemiştir (Tezcan, 2006: 16).

Kuşan imparatorluğunun egemen olduğu bu coğrafya, aynı zamanda Kuşan hanedanlığı soyundan gelen kralların Hindistan üzerinde hüküm sürdükleri son dönem olmuştur. Öyle ki kendisinden sonra tahta geçtikleri anlaşılan II.Kanişka ve II. Vasudeva atalarının sergilediği gücü gösterememişlerdi. MS 226'da bölgedeki gücünü arttıran Sasaniler, zaman içerisinde Kuşan imparatorluğunu Kâbil'e sıkıştırmış ve MS 230'lu yılların başında da –muhtemelen- Sasani hükümdarı Ardashir tarafından Kuşan imparatorluğuna resmen son verilmişti. Nümizmatik kalıntılar ise, I.Vasudeva'nın

ölümünden hemen sonra gerçekleşen bu olay sırasında Kuşan tahtında, II. Vasudeva ya da II./III. Kanişka'nın olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

Vasudeva'dan sonraki evre, Kuşana görkeminin kesin bir biçimde çökmesinin hikâyesini anlatır. Bu döneme ait sadece bir iki yazıt tarihlendirilebilmektedir ve sikkeler kesin bozulma işareti göstermektedirler. Bu sikkeler sanatsal oymacılığın asgari niteliğinden yoksundur ve hatta ön yüzdeki yazılar kabaca karalanmıştır. Fakat en azından iki kral (daha fazla da olabilir) bu sikkeler üzerinde teşhis edilebilmektedir: III. Kanişka ve II. Vasudeva. Kuşan imparatorluğunun, I. Vasudeva'nın ölümünden sonra ikiye bölündüğü ileri sürülmüştür, ama bu varsayımı doğrulamak veya ayrıntılarını işlemek için elimizde hiçbir delil bulunmamaktadır. Bununla birlikte, arkeolojik, nümizmatik ve kitabe kalıntılarından, Kuşanların, MS 3. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kuzey Hindistan'daki bütün topraklarını Naga, Maga, Yaudheya ve diğer devletlere kaptırdıkları açıkça anlaşılmaktadır. Kuşana hesaplamalarına göre 114 yılına ait olan bir yazıtta bir Kanişka'dan söz edilmektedir. Bu, muhtemelen I. Vasudeva'nın ardından gelen ve yine muhtemelen MS 250 dolaylarından sonraki bir tarihten başlayarak yaklaşık olarak MS 225'e kadar hüküm sürmüş olan III. Kanişka'dır. III. Kanişka'dan sonra, Mathura'da yönetimi sürdüren herhangi bir Kuşana kralı olduğuna dair bir kanıtı sahip değiliz. II. Vasudeva ise III. Kanişka'nın halefi gibi gösterilir (Sinor, 2012: 234-235).

1.4.4. Huviška, Vasiška ve Vasudeva Dönemlerine Ait Madeni Paralar

Huviška, Vasiška ve Vasudeva, Kuşan İmparatorluğunun “duraklama ve dağılma dönemi” olarak adlandırdığımız devirde hüküm sürmüş olan Kuşan hanedanlığı krallarıdır. Yukarıdaki bölümde bahsettiğimiz gibi bu hükümdarların kronolojisi ile ilgili kayıtlar oldukça az olup; epigrafik-nüvizmatik kalıntılar ve Çin kaynaklarının aktardıkları kadarıyla sınırlıdır. Tezimizin bu bölümünde ise ilgili krallara ait madeni paralardan örnekler vereceğiz.

(MS 155-190'ye ait 7.93 gr Huviška dönemi altın parası)⁵⁰

⁵⁰ Solda: Elinde gürz ve fil üvendiyesi taşıyan taç giymiş bir hükümdar figürü kabartması ve paranın çevresi “Kralların kralı Huviška Kuşan” anlamına gelen “BAONANOBAO ... OONPKI KOBAO” Baktريا yazısı ile çevrili. Sağda: Yüzünü sol tarafa doğru çevirmiş ayakta duran, bir eli kalçasında ve diğer eliyle de dua eder bir biçimde tasvir edilmiş Güneş tanrısı Mithra; paranın kenarında ise “MIPO” Baktريا yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-huvishka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

(MS 155-190'ye ait 1.98 gr Huvışka dönemi altın parası)⁵¹

(MS 128-150'ye ait 12.29 gr Huvışka dönemi parası)⁵²

⁵¹ Solda: Elinde gürz ve fil üvendiresi taşıyan taç giymiş bir hükümdar figürü kabartması ve paranın çevresi “Kralların kralı Huvışka Kuşan” anlamına gelen “pAONANOpAO ... OOnpKI KOpANO” Bactria yazısı ile çevrili. Sağda: Elinde kılıç kavzası ve asası ile tasvir edilmiş Güneş tanrısı Mithra ve paranın kenarında “MIOPO” Bactria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-huvishka.html> - Erişim Tarihi: 09.12.2014)

⁵² Solda: Elinde fil üvendiresi taşıyan file binen bir hükümdar figürü kabartması ve paranın çevresi “Kralların kralı Huvışka Kuşan” anlamına gelen “pAONANOpAO ... OOnpKI KOpANO” Bactria yazısı ile çevrili. Sağda: Bereket tanrıçası Ardochsho ve elinde boynuz biçimindeki bereket sembolü var ve paranın kenarında “MAO ” Bactria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-huvishka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

karaktere paralarında yer vererek, meşruiyetini desteklemek istemiş olabileceği kanaatindeyiz.

Son olarak da, genellikle güneşle ilişkilendirilen tanrı Mithra'nın, Huvişka dönemi madeni paralarında sıkça tasvir edilmesi konusuna değineceğiz. Mithra, "tarihte Antik Arilere ait, Güneşle ilişkilendirilen bir tanrı olarak ortaya çıkmıştır. Arilerin Hint ve İran şeklinde iki kola ayrılmasından sonra da bu özelliğini korumuş, Hindistan'da Mitra, İran'da ise Mithra veya Mihr olarak anılmıştır" (Kızıllı, 2013: 114). "Ariiler ikiye ayrılarak Hindistan ve İran'a yerleşmeden önce Mihr'e tapmaktaydılar. Avesta dilinde Mithra, Miūra, olarak anılan tanrı, 'ahd, yemin, saygı ve güneş' anlamlarına gelirken Sanskrit dilinde 'dost, aydınlık' anlamlarına gelmektedir" (Yıldırım: 2008: 520-521).

Kuşan İmparatorluğunun Duraklama ve Dağılma Döneminin diğer bir kralı olan ve Huvişka'dan sonra ya da aynı dönemde hüküm sürdüğü düşünülen Vasişka'ya ait madeni para örnekleri ise şöyledir:

(MS 247-265'e ait 7.88 gr Vasişka dönemi parası)⁵⁴

(MS 247-265'e ait 7.81 gr Vasişka dönemi parası)⁵⁵

⁵⁴ Solda: Elinde üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı ve sunağın üzerinde ikinci bir üç uçlu mızrak yer almaktadır. Paranın çevresi “pAONANOþAO B ... A ZñþKO KOþANO” Baktria yazısı ile çevrilidir. Kral kabartbasının iki bacağı arasında Brahmi “tha” ve sol tarafta Kharoshthi “pa” sembolleri yer almaktadır; Sağda: Bereket tanrıçası Ardochsho ve elinde boynuz biçimindeki bereket sembolü var ve paranın kenarında “APΔOXþO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-vasishka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

⁵⁵ Solda: Elinde üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı ve sunağın üzerinde ikinci bir üç uçlu mızrak yer almaktadır. Paranın çevresi “pAONANOþAO B ... A ZñþKO KOþANO” Baktria yazısı ile çevrilidir. Kral kabartbasının iki bacağı arasında Brahmi “tha” ve sol tarafta Kharoshthi “vai” sembolleri yer almaktadır; Sağda: Bereket tanrıçası Ardochsho ve elinde boynuz biçimindeki bereket sembolü var ve paranın kenarında “APΔOXþO” Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-vasishka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

(MS 247-265'e ait 7.88 gr Vasışka dönemi parası)⁵⁶

II. Vasışka dönemine ait madeni para kalıntılarında, tıpkı kendisinden önceki Kuşan krallarının paralarında da olduğu gibi bir yüzünde kendi figürü diğer yüzünde de bir tanrı ya da tanrıça figürü kabartmasına yer verilmiştir. Genellikle üç uçlu mızrağı kendine hükümdarlık asası olarak atfeden Vasışka'nın, bereket tanrıçası ve tanrı Şiva'ya olan bağlılığı dikkat çekmektedir. Paralar üzerindeki kurban sunakları tasvirleri ise, dinsel öğretilere ve tanrılara duyulan saygının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Son olarak ilgili kronolojik sıralama göz önüne alındığında II. Vasışka'nın, III. Kanişka'nın babası olduğu yönündeki yorumlara da rastlanılmaktadır.

⁵⁶ Solda: Elinde üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı ve sunağın üzerinde ikinci bir üç uçlu mızrak yer almaktadır. Paranın çevresi "pAONANOpAO B ... A ZnpKO KOpANO" Baktria yazısı ile çevrilidir. Ayrıca Brahmi "ra da", "gho" ya da "yo" sembolleri yer almaktadır; Sağda: Üç uçlu mızrağı ve hükümdarlık mızrağı ile iki kollu Şiva, sol tarafında öküz Nandi ile birlikte tasvir edilmiş ve paranın kenarında "pAOη (!)" Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-vasishka.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

Vasudeva dönemine ait madeni paralar ise dağılma dönemindeki Kuşan İmparatorluğuna ait hemen hemen son nümizmatik kalıntılardır. Vasudeva'ya ait madeni paralara öncelikle kuzey Bengal'de ulaşılmıştır. Bu paraların bazıları Mahastan'dan gelmişken bazıları da Malda'dan geldiği yönünde görüşler mevcuttur (Gupta & Kulashreshtha, 2004: 114). 1908- 1909 yıllarında Sahet-Mahet'de yapılan kazılarda ulaşılan bir manastırda 105 adet Kuşan madeni parasına ulaşılmış ve bunların 96'sının Vasudeva dönemine ait olduğu anlaşılmıştır (Gupta & Kulashreshtha 2004: 115). Bu paralarda dikkati çeken ilk husus Vasudeva'nın Vishnuit etki altındaki bir isim kullanmasına rağmen paralarında Şiva ve binek hayvanı Nandi'ye sıkça yer vermesidir. Bu durum Sircar'ın Vasudeva ve II. Kadphises için Şivait oldukları yönünde yorum yapmasına neden olmuştur.

Vasudeva'nın ölümünden sonraki dönemde de kendisinin adına paralar bastırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, bazı tarihçilerin de savundukları gibi, II.Vasudeva adını taşıyan bir başka Kuşan hükümdarının da egemen olduğunu düşündürmektedir. Sözü edilen bu madeni paralarda Vasudeva'nın İran kıyafetlerini andıran elbiseler içinde olduğu görülmektedir (Smith, 1924: 229). Bu durum da İran Sasanilerinin bölgedeki hâkimiyeti ve etkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Vasudeva'ya ait madeni para kalıntılılarından örnekler:

(MS 195'e ait 8.07 gr I. Vasudeva dönemi altın parası)⁵⁷

(MS 195'e ait 8.06 gr I. Vasudeva dönemi altın parası)⁵⁸

⁵⁷ Solda: Elindeki üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi "ΠΑΟΝΑΝΟΠΑΟ ΒΑ .. ΖΟΔΗΟ ΚΟΠΑΝΟ" Baktria yazısı ile çevrili. Sağda: Üç uçlu mızrağı ve hükümdarlık mızrağı ile iki kollu Şiva, sol tarafında öküz Nandi ile birlikte tasvir edilmiş ve paranın kenarında "Οηβο" Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries- I.Vasudeva.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

⁵⁸ Solda: Elindeki üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Paranın çevresi "ΠΑΟΝΑΝΟΠΑΟ ΒΑ ... ΖΟΔΗΟ ΚΟΠΑΝΟ" Baktria yazısı ile çevrili. Sağda: Üç uçlu mızrağı ve hükümdarlık mızrağı ile iki kollu Şiva, sol tarafında öküz Nandi ile birlikte tasvir edilmiş ve paranın kenarında "Οηβο" Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries- I.Vasudeva.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

(MS 195'e ait 8.02 gr I. Vasudeva dönemi altın parası)⁵⁹

Vasudeva dönemine ait madeni paralarda dikkatimi çeken unsurların başında Şivait öğelerin fazlalığı gelir. Genellikle paraların bir yüzünde, Şiva kabartması ve Hint mitolojisinde Şiva'nın binek hayvanı olarak anılan Nandi'ye yer verilmiştir. Yine tanrı Şiva ile özdeşleşen savaş aleti trişula yani üç uçlu mızrak da Vasudeva dönemine ait madeni paraların çoğunda yer almaktadır. Bu durum Vishñuit Vasudeva kültürünün etkisi olarak gördüğümüz Vasudeva ismiyle ters düşse de aslında Hinduizm'in her iki mezhebini yani hem Vishñuizm'e hem de Şivaizm'e olan yakınlığının bir göstergesi olarak da düşünülebilir.

⁵⁹ Solda: Elindeki üç uçlu mızrağı ve başında tacıyla bir hükümdar figürü kabartması. Diğer tarafında ise bir kurban sunağı. Ayrıca ikinci bir üç uçlu mızrak sunaktaki ateşin üzerinde tasvir edilmiştir. Paranın çevresi "ΠΑΟΝΑΝΟΡΑΟ ΒΑ .. ΖΟΔΗΟ ΚΟΡΑΝΟ" Baktria yazısı ile çevrili. Sağda: Üç uçlu mızrak, hükümdarlık tacı, lotus ve su kabı taşıyan dört kollu Şiva figürü, sağ tarafında öküz Nandi ile birlikte tasvir edilmiş ve paranın kenarında "ΟηβΟ" Baktria yazısı yer alıyor. (<http://coinindia.com/galleries-I.Vasudeva.html> -Erişim Tarihi: 09.12.2014-)

1.4.5. Kuşan İmparatorluğunun Yıkılışı

İkinci yüzyılın son çeyreği ile üçüncü yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönem, Kuşanlar'ın dağılma ve çöküş dönemi olarak nitelendirilir. MS 145 ile 176 yılları arasında hüküm süren Vasudeva'nın çağı, imparatorluğun dağılma sürecini oluştururken; MS 226'daki ölümüyle çöküş safhasına geçilmiştir (Sircar, 2002: 151). Özellikle kuzey ve kuzeybatı Hindistan'da güçlenen Saka ve Sasani güçlerinin ilgili coğrafyada artan egemenlikleri, zayıflayan Kuşan hâkimiyetinin zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Orta Asya'daki anavatanlarından çıkan Sakalar, uzun yıllar süren göç hareketlerinin sonunda -takriben Kanişka dönemi itibariyle- kuzey Hint topraklarına yerleşmiş ve Kuşan İmparatorluğu'na olan bağlılıklarını bildirerek bir tür derebeyi olarak bölgelerini yönetmişlerdir. Ancak Kuşanlar'ın hâkimiyetini kabul eden bu Saka beyleri, zamanla eski gücünü kaybeden Kuşan egemenliğinin durumundan faydalanarak; Uttar Pradeş ve Racasthan'daki güçlerini arttırmış, hatta -imparatorluğun merkezi olan- Mathura'ya kadar ilerlemeyi başarmışlardır (Sircar, 2002: 151-152). Ancak Sakalardan ziyade, büyük Kuşan İmparatorluğu'nun tamamen ortadan kalkmasına sebep olan en önemli etken, Sasaniler'in Kuşan topraklarını ellerine geçirmeleri olmuştur.

Kuşan-Sasani ilişkilerinin III. Kanişka'nın halefi olan II. Vasudeva zamanında, MS 226-240 yılları arasından hüküm sürdüğü bilinen Sasani Krallığı'nın kurucusu I. Ardeşir dönemine dayandığı bilinmektedir. Ardeşir'in, Partları yendikten ve batıdaki

gücünü kabul ettirdikten sonra; Sistan, Gurgan, Abarşehr, Merv, Belh ve Harezmi ile Horasan'ın en uç sınırlarına kadar ilerleyip; Gor'a (bugünkü Firuzabad) döndüğü aktarılmaktadır (Frye, 2009: 159). *Taberî'nin Arap Tarihi* adlı eserine göre, Turan ve Makran'daki Kuşan beyleri kendisine bağlılıklarını sunmuş; Kuşan kralı II. Vasudeva da, Ardeşir'e tâbi olmayı teklif etmiş ve ona bağlı bir derebeyi olmuştur (Frye, 2009: 158-159; Sinor, 2012: 235).

Kuşanlar'ın tam olarak Sasani Krallığı'nın egemenliği altına girişi ise, Ardeşir'in oğlu ve halefi olduğu bilinen I. Şapur'un (MS 240-270) hükümdarlık döneminde gerçekleşmiştir. I. Şapur'un bir Fars eyaleti olan Nakş-ı Rüstem'de bulunan Kâbe-i Zerdüşt adlı anıtı, Sasani döneminin en önemli kaynaklarından biri olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda tapınak olan bu anıtın duvarları Partça (Doğu İran dili), Pehlevice (Batı İran dili) ve Yunanca olmak üzere üç dille yazdırılmış olup; Şapur'un Romalılara karşı kazandığı zaferler kaydedilmiştir (Garthwaite, 2011: 80). Aynı tapınağın içinde bulunan bir küpün üzerindeki yazılarda da; yönettiği imparatorluğun Turan, Makuran, Paradene, Hindustan ve Peşavar'a değin uzanan Kuşhanşah (Kuşan Devleti) olduğu kaydedilmiştir (Frye, 2009: 159). Sasani İmparatorluğuna ait bir başka rölyefte ise, meydana gelen olaylar -Sasani zaferlerinin ihtişamı- adeta panorama tarzında sırasıyla anlatılmıştır. Bazı rölyeflerdeyse başta Ahura Mazda olmak üzere Anahita ve Mithra gibi tanrıların elinden taç giyen hükümdarlar tasvir edilmiştir. Bunlara ek olarak sikkeler, mühürler, gümüş kaplı nesneler, cam, seramik eserler; Sasani kültürü, toplumu ve tarihi gibi konulara ışık tutarken; hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Kuşanlar'ın yıkılışı ile ilgili ipuçları da vermektedir (Garthwaite, 2011: 81).

Sasaniler'in doğu sınırlarını genişletmek için Kuşan yönetimi altındaki Pencap'a yöneldikleri; Belh, Horasan ve Kabil'i de fethettikleri bilinmektedir. Bu dönemde, zaten askeri ve idari gücünü kaybetmiş olan Kuşan kralı, Sasani hükümdarı ile müttefik olduğunu ilan ederek biat etmiştir (Sircar, 2002: 152-153). Sasani valilerinin Baktrialı Kuşan hükümdarlarının yerlerini nasıl ve ne zaman aldıkları ise tam olarak belli değildir. Ancak MS 270 yılının sonlarından itibaren Merkez Krallığı'na bağlı Sasani valileri, Kuşan egemenliğindeki toprakların hemen hemen tamamında egemen olmuşlardır. Sasanilerin Kuşanlar'ın anayurdunu, üçüncü yüzyılın sonlarına değin ya Belh'ten ya da Merv'den yönetmeye devam ettikleri bilinmektedir. Ancak valilerin, yerel Kuşan yöneticilerinin, "Kuşan Hükümdarı", "Büyük Hükümdar" ve hatta "Kuşan Hükümdarlığının Hükümdarı" unvanlarını korudukları da bilinmektedir. Son olarak bu taltif edici sanların, Sasani Kralı II. Behram'ın MS 276'da tahta geçmesinden sonra ayaklandığı söylenen kardeşi Hürmüz'ün madeni paralarında yer aldığı bilinmektedir (Frye, 2009: 160). Bu dönemdeki Kuşan eyaleti yöneticilerinin unvanı Kuşan Şahı olduğu aktarılır. Bu Kuşan şahlarının ya da prenslerinin Kâbil vadisindeki varlıklarının, MS beşinci yüzyıla kadar uzadığı düşünülmektedir. (Kulke & Rothermund, 2002: 127). Ancak Kuşanlar'ın Hint'teki merkezlerinin yıkılışı, Kuşan yöneticilerinin siyasi gücünü oldukça zedelemiştir.

İlgili döneme ait Sasani kaynaklarında, MS 301-310 yılları arasında hüküm süren Sasani kralı II. Hürmüz'ün bir Kuşan kralının kızıyla evlendiği ve II. Şapur'un MS 360'da Kuşanlar hanedanlığından Grumbates'in yardımıyla, Romalılara karşı galip geldiği de ifade edilmektedir (Sircar, 2002: 152-153). Ayrıca II. Hürmüz dönemine ait madeni paralarda, kendisinden Kuşanlar'ın Kralı anlamına gelen "Kuşan Malka" ve Kuşan Krallarının Kralı manasındaki "Kuşan Malkan Malka" ünvanları kullandığı

anlaşılmaktadır. Madeni paralardaki tanrı Şiva figürü, binek hayvanı Nandi ve Hint geleneğine ait kurban sunaklarına ait kabartmalar ise Sasani madeni paralarındaki Kuşan kültürünün etkisinin açık bir örneği olarak nitelendirilebilir (Sircar, 2002: 153).

Çin kaynaklarında ise, Kuşan İmparatorluğu'nun Şapur'dan önce, muhtemelen Ardeşir döneminde, Hint-Baktariyalılar ve Orta Asya'nın dağlık bölgelerinde yaşayanlar olmak üzere ikiye ayrıldığı aktarılmıştır (Frye, 2009: 159). Baktriya bölgesinin Saka göç ve saldırıları sonucu, Saka beylerinin egemenliği altına geçtiği; ancak Orta Asya ve Afganistan bölgesinin ise MS 3. yüzyılın başlarına kadar Kuşan egemenliğinde kaldığı bilinmektedir.

İlgili Çin kaynaklarında MS 230 yılında, büyük Yüeci kralı Bo Tvay'ın (muhtemelen II. Vasudeva), Vey imparatorunun sarayına bir elçi göndererek; hediyeler sunduğu da kaydedilmiştir. Böylelikle II. Vasudeva, Vey kralının dostluğunu kazanmak istemiş ve kurmaya çalıştığı iyi ilişkilerle büyüyen Sasani gücüne karşı güçlü bir müttefik kazanmak istemiştir. Ancak kurulan bu dostluk, Sasani iktidarının büyümesine engel olamamıştır (Sinor, 2012: 235-236). Nümizmatlar -madeni paraların tarzlarına göre- Kuşan topraklarını yöneten Sasani krallarını şu şekilde kronolojik bir sıraya koymuşlardır: I. Ardeşir Kuşanşah, I. Firuz, I. Hürmüz Kuşanşehinşah, II. Hürmüz, II. Firuz, I. ve II. Behram. Firuz ile Hürmüz'ün bastırdığı az miktardaki gümüşün dışında, madeni paralar altın ve bakır olarak bastırılmışken; Belh'te bulunanlar Kuşan tarzını; Merv'dekiler ise Sasani tarzının özelliklerini yansıtmaktadırlar (Frye, 2009: 160). Sonuç olarak MS 200'li yılların sonu itibarıyla çöküş dönemine giren Kuşan İmparatorluğu fiilen Sasaniler'in etkisiyle yıkılmış; ancak Kuşan beylerinin bölgedeki kısmi güçleri

neredeyse Gupta dönemine kadar devam etmiştir. Öyle ki Gupta İmparatoru Samudragupta'nın (MS 335-375) ünlü Allahabad kitabesinse, Kuşanlar'ın eski ihtişamının donuk kalıntıları anılmaktadır: "Samudragupta'nın gücünü tanıyan birçok hükümdar arasında Kanişka'nın veliahtı olan Daivaputrular'ın Şahı Şahahanuşahi sayılmaktadır." (Kulke & Rothermund, 2001: 127; Sircar, 2002: 153). Bu durum MS dördüncü yüzyıla değin devam eden Kuşan etkisinin, son örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

Son olarak, Smith'in Kuşanlar'ın kronolojisi ile ilgili olarak yapmış olduğu değerlendirmeler sonucu oluşturulduğu ve Kuşan İmparatorluğunun yıkılışarak, Kuşan beylerinin birer yerel yönetici olarak hüküm sürdüğü dönemi MS 260-360 yılları arasına yerleştirdiği tablo ise şöyledir (Smith: 1923: 293-294):

KUŞANLAR'IN YAKLAŞIK KRONOLOJİSİ

TARİH:	OLAY/DURUM:
MÖ.	
174	Hiung-nu lideri Moduk'un ölümü. Bu olay, Hiung-nular'ın Yüeciler'i vatanlarında etme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir.
165	Yüeciler'in Hiung-nu tarafından anavatanları Kan-su'dan ihraç edilmesi ve göç sürecinin başlaması.
163	Vusunlar'ın lideri Nan-tiu-mi'nun Yüeciler tarafından öldürülmesi.
160	Hiung-nu lideri Ki-yuk'un vefatı.
160-150	Yüeciler'in Sakalar'ın bölgesini işgali.
150-140	Sakalar'ın Hindistan'a girişi.
140	Yüeciler'in, genç Vusun lideri Koen-muo tarafından sakaların yaşam alanlarından ihraç edilmesi.
138	Yüecileri'n Ceyhun bölgesindeki ikâmeti
	...
100	Yüeciler'in yerleşme sürecinin tamamlanması. (Ceyhun'un güneyine) Ta-hia'nın başkent olması.
95	Yüeciler'in kollara ayrılması, Kuşan ve Bamianlar'ın isimli kolların oluşumu.
40	I.Kadphises Dönemi.

40-45	Kollara ayrılmış olan Yüeciler'in, Kuşan İmparatorluğuna yani I. Kadphises'e bağlanmaları. Böylece Kao-fü (Kâbil), Ki-pin (Gandhara) ve Pota (Baktariya ya da Araçosia) artık Kuşan İmparatorluğunun bir parçasıdır.
45-70	Hint-Part gücünün kırılması ve hemen hemen bütün Kuzey Hindistan'ın tamamına I. Kadphises'in egemen olması.
73-108	Çinli general Pan-çao'nun Khotan ve Kuşan ilişkileri.
78	80 yaşındaki I. Kadphises'in ölümü ve II. Kadphises'in yani, Wema Kadphises'in tahta geçmesi.
MS.	
90	II. Kadphises'in Pan-ço tarafından mağlup edilmesi.
110	II. Kadphises'in ölümü.
120	Kanişka'nın egemenliğinin birinci yılı.
123	Kanişka'nın Sarnath yazıtları.
160	Kanişka'nın ölümü; Huvişka döneminin başlangıcı.
182	Vasudeva döneminin başlangıcı.
192-218	Roma kralları ile ilişkilerin arttığı dönem, yabancı istilacılar dönemi.
220	Vasudeva'nın ölümü.
220-260	Kuşanlar'ın dağılışı.

İKİNCİ BÖLÜM

KUŞANLAR DÖNEMİNDE DEVLET TEŞKİLATI VE

SOSYAL HAYAT

2.1. Komşu Coğrafyalarla İlişkiler

Kuşanlar egemenliklerinin erken dönemlerinden itibaren Baktria'dan Pataliputra'ya değin uzanan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüşlerdir. Bu durum onların öncelikle komşu, sonrasında da dönemin diğer büyük devletleri ile siyasi, ticari ve hatta sosyal bir takım ilişkilerde bulunmalarına neden olmuştur.

MS 45 yılına ait olan Takht-i Bahi kitabesinde Kacula Kadphises'ten "erchuna kapa" unvanını taşıyan bir Hint-Part kralı olarak bahsedilir. Aslında, bir Kuşan prensinin Hint-Partları sarayında yetişmiş ya da bulunmuş olması çok da açıklanabilir bir durum değildir. Ancak Takht-i Bahi kitabesindeki bu bilginin doğru olup olmadığı konusundaki tartışmalar bir yana, Kacula Kadphises'in Gondophares'ten sonra gelen Partlı yöneticilerin elinden İran topraklarını aldığı bilinir. Hint-Partları'nın zayıflığından yararlanan Vima Kadphises de İran'dan İndus Vadisine değin uzanan geniş bir coğrafyada hâkim olmayı başarmıştır (Ghirshman, 1978: 262 aktaran: B. N. Puri 1996b: 247).

Kanişka döneminde ise Kuşanlar'ın komşusu olan ve siyasi birlikleri dağılmak üzere olan Partlar'a karşı, herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Ancak

Ghirshman, Buddhist geleneğe ait metinlerden hareketle, Kanişka'nın Part kralı III. Vologases döneminde güney İran'da ayakta kalmaya çalışan Parthılar'a karşı saldırıya geçtiğini ifade eder (Grishman, 1978; aktaran: B. N. Puri 1996a: 247). İlgili dönemdeki Kuşanlar ve Partlar arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, Kuşanlar siyasi gücünü kaybeden Hint-Partları'na karşı yayılmacı bir politika izleyerek, Kuşan İmparatorluğu'nun sınırlarının oldukça geniş bir sahaya yayılmasını sağlamıştır.

Kuşanlar'ın doğu sınırlarında yer alan Partlar, Kanişka sonrası dönemde de Kuşanlar için tehdit olmaya devam etmiştir. Öyle ki Part Uygarlığı'nın mirası üzerinde yükselen Sasani Hanedanlığı, Ardaşir döneminde Kuşan topraklarının büyük bir bölümünü ve Sistan'ı ele geçirmiştir. Tabari'ye göre, Kuşanlar'a bağlı olan Turan ve Makran da savaş olmaksızın Ardaşir'e bağlılıklarını beyan etmiş ve Kuşanlar'dan ayrılmıştır.

Zerdüşt Ka'be yazıtlarında ise, Ardaşir'den sonra Sasani tahtına çıkan I. Şapur'un Sind vilayetlerini ve Peşavar'ın da ötesine geçerek Kuşan ülkesinin tamamını zapt ettiği kaydedilmiştir. Ancak MS 276-293 yılları arasında hüküm süren Sasani kralı II.Bahram döneminde, prensler arasındaki anlaşmazlıklar kısa süreli bir ayaklanmaya sebep olmuş ve Kuşan beyleri de bu ayaklanmayı desteklemiştir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Sasani prensi II. Hormizd ile bir Kuşan prensesi evlendirilmiştir. II. Hormizd'in ölümünden sonra (MS 303) Sasani tahtına II. Şapur geçmiş; bu geçiş dönemindeki otorite eksikliğinden yararlanmak isteyen Kuşan güçleri harekete geçse de başarılı olamamışlardır (Grishman, 1978; aktaran: B.N. Puri, 1996b: 248).

Anlaşıldığı üzere; Kuşanlar siyasi tarihleri boyunca doğu komşuları Partlarla ve sonrasında Sasanilerle devamlı bir mücadele içinde olmuşlardır. Özellikle de Partlar'dan sonra ilgili coğrafyada güçlenen Sasaniler, Kuşanlar'daki siyasi otorite boşluğundan yararlanarak, Kuşan topraklarının büyük bir bölümünü egemenlikleri altına almışlardır. Bu durum yaklaşık üç yüz yıl var olan Kuşan İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olan sebeplerden biri olarak gösterilebilir.

Kuşanlar'ın egemen oldukları geniş coğrafyada, tarihleri boyunca siyasi ilişkilerde bulunduğu, diğer bir medeniyet ise Çin Uygarlığı olmuştur. Hou Han-shu kayıtlarında yer yer Kadphises adını taşıyan Kuşan kralları hakkında bilgi ve anlatılara rastlanılmaktadır. Bu kayıtların birinde, Kadphises unvanını taşıyan bir Kuşan kralının, zayıf bir anında Çin komutanı Pan Ch'ao üzerine bir ordu gönderdiğinden bahsedilir. Kronolojik olarak, Vima Kadphises'in Hindistan'ı, Ch'ao'nun ise Orta Asya'daki fetih politikaları aynı döneme denk düşer. Kuşanlar'ın Çinlilerle olan mücadeleleri, ilgili çıkar çatışmaları sebebiyle Kuşanlar'ın duraklama dönemi imparatoru olan Vasudeva'nın çağına değin sürmüştür. Çin menşeli diğer bir kaynak olan ve Ch'en Shou (MS 233-299) tarafından derlenen San-kuo-chih'de ise büyük Yüce kralı Po-t'iao'nun (I. ya da II. Vasudeva), Çin tarafına bir elçi gönderdiği ve kendisine kudretli kral anlamına gelen Wei unvanının verildiği kaydedilmiştir (B.N. Puri, 1996b: 248).

Çin ile kurulan ilişkilerin en önemli sonucu olarak, Buddhizm'in Hindistan dışı coğrafyalara taşınmasını gösterilir. Zira MS 2. yüzyılda Buddhizm'in –adeta-misyonerliğini yapan Kuşan kralı Kanişka'nın, Çin ile kurduğu olumlu siyasi ilişkiler; ilgili inancın başta Çin olmak üzere Türkistan'a değin yayılmasını sağladığı ifade

edilir (Kumar: 1973: 192). Özellikle Çin'e gönderilen Buddhist ermişler/elçiler, konakladıkları bölgeleri birer Buddhizm merkezi haline getirmiş ve Gandhara sanatının estetiği ile hayat bulan Buddha heykelleri ile taraftarlarını derinden etkilemişlerdir. Böylelikle Hindistan ve Çin arasındaki eski ticaret yolları zamanla birer hac yolu haline gelmiş, yollar üzerine inşa edilen Buddhist manastırlar ise ilgili dönemin önemli Buddhizm merkezleri olmuştur. Keşmir ve Kuzeybatı Hindistan'dan gelen Buddhist misyonerler, bu manastırlarda konuk edilmiş, Buddhizm'in öğretilerini taraftarlarına ulaştırmışlardır.

En çok bilinen ve Kuşan tarihi ile ilgili ayrıntıları da içinde barındıran ancak şimdilerde unutulmuş olan önemli merkezlerden bazıları şunlardır: Shute ya da Shu-fu, Bharuka, Kiu-tse, Ming-0i, Khadalik, Yen-ki ya da Agni, Kao-chang, Sokhui ya da Soche, Ho-tien, Niya, Daudan Uilik, Endere, Loulan, Rawak, Miron ve Tun-huang. MS 2. yüzyılın ortalarında özellikle Tun-huang, bu bölgedeki en büyük Buddhizm merkezi olarak anılmaktaydı. Kuşanlar dönemine ait birçok manastır, Buddha heykeli ve Stüpa kalıntıları da bu merkezlerde ortaya çıkarılmıştır. Hindistan'da bugün aslı kayıp olan birçok Sanskrit eserin kalıntıları da yine bu bölgelerde yapılan çalışmalar sonucunda kurtarılmıştır. Kumar, Kuşan döneminin bizce en önemli şairi Aşvaghosha'ya ait dramların örneğin, Şāriputra-Prakaraṇa'nın son bölümünün ve diğer iki dramının da Turfan'da bulunduğuna işaret eder (Kumar, 1973: 192). Bu durum, Çinliler ile kurulan ilişkilerin Eski Hint Edebiyatı açısından dahi ne denli önemli sonuçlar doğurduğunu gösterir.

Ci-leu-cia-chan tarafından MS 179 yılında çevirisi yapılan Pracnapāramita'ya (Buddhizm öğretileri ile ilgili bilimsel bir eser) ait Daśasāhasrikā adlı bölüm ise Khadalik'de keşfedilmiştir. MS 2. yüzyıla ait Brāhmī kalıntıları da Ming-Oi'de kurtarılmıştır. Ayrıca Kuşanlar'ın yönetimi altında Prakrit dilinin kullanan Doğu Türkistanlı Buddhist rahiplerin, Sanskrit dilini öğrenmeye başladıkları kaydedilmiştir (Kumar, 1973: 192-193).

Buddhist öğretilerin Çin'e taşınması ile ilgili olarak Kumar'ın aktardığı anlatılar ise şöyledir:

San-koo-tchi tarafından korunan *Wei İncelemesinde*, MÖ 2. yüzyılda Yüeci kralına gönderilen bir Çin elçisinin, bazı Sanskrit Buddhist Sūtraları öğrenip ezberlediği kaydedilmiştir. MS 2. ve 6. yüzyıllar arasında yazılan Buddhist metinlerde ise, Han Hanedanlığının Çinli İmparatoru Ming-ti'nin (MS. 58-75) de Buddhizm ile özel olarak ilgilendiğinden bahsedilir. Öyle ki Buddhist doktrin ve uygulamaları öğrenmeleri için özel olarak seçtiği ve on sekiz kişiden oluşan bir heyeti Hindistan'a gönderdiği, dönemin Kuşan kralından, elçi heyetinin sarayında ağırlandığını istediği bilinir. Bu heyet bir müddet sonra, Buddhist Sūtralar, ayrıca Kaşyapa Mātanga ve Dharmaratna adındaki iki keşiş ile birlikte Çin'e dönmüştür. Kaşyapa, Kuşan egemenliğindeki Gandhara bölgesindendir. Dharmagupta'nın ise daha güneyden olduğu tahmin edilmektedir. Keşişler, yolları üzerindeki dik tepeleri ve Gobi çölünün ıssız vadilerinden geçerek Çin'e ulaşmışlardır. Kaşyapa öncelikle Çince öğrenmiş ve sonrasında Buddhist bir Sūtra'yı ve beş Sanskrit eseri daha Çinceye çevirmiştir. Çinceleri yoluyla anlaşılabilirliği kolaylaşan Buddhist öğretiler, kısa zamanda yayılmış; Mou-tseu (170-225) gibi Çinli filozoflar tarafından

da desteklenmiştir. Öyle ki fazlasıyla benimsenen Buddhist Öğretiler, Çin menşeli Konfüçyüs ve Lao-tseu öğretilerini bile geride bıraktırmışlardır (Kumar, 1973: 193).

Kuşanlar'ın Çinlilerle olan ilişkilerini sadece Buddhizm boyutunda incelemek elbette yeterli değildir. Zira Çin'in kuzeybatısından çıkıp yıllar süren göç hareketleri boyunca defalarca Çin menşeli kabilelerle karşı karşıya gelen Kuşanlar'ın ataları olan Yüeciler'in, Çinlilerle ilk teması yaklaşık olarak MÖ 200'lere dayanır. Kuşanlar'ın yine yaklaşık olarak üç yüz yıl süren imparatorluk dönemleri ve yıkıldıktan sonraki etkisiz haldeki beylikler dönemi de düşünüldüğünde; toplamda neredeyse beş yüz yıl süren Kuşan-Çin ilişkilerinden söz etmek pek de yanlış olmaz.

Kuşanlar'ın dilleri, dinleri, kıyafetleri ve sosyal yaşamı ile ilgili çeşitliliğe bakıldığında da, dönemin büyük uygarlıkları ile kurulan yakın ilişkilerin etkisi altında kaldıkları çok açık bir şekilde görünür. Özellikle paralarında, kıyafetlerinde ve hatta tapındıkları tanrılarda bile, bu etkinin büyük bir oranla Roma Uygarlığına ait olduğunu görmektedir. Paralardaki Yunan/Grek yazıları, Yunan'a özgü model ve biçimdeki elbiseleri, Helios⁶⁰ gibi Yunan tanrılarının kutsallaştırmaları bu durumun en bariz örneklerindendir.

Kuşanlar ve Romalılar arasındaki ticari faaliyetler, iki devlet arasında dostane ilişkilerin de kurulmasına sebep olmuştur. Roma'ya ait madeni paralar (aureus ve denarius)⁶¹ Batı Hindistan'a geçmiş; Kuşan kralları da bu paraları taklit etmişlerdir (Kumar, 1973: 194).

⁶⁰ Yunan mitolojisinde güneş tanrısıdır.

⁶¹ Eski Yunan'a ait para birimi, ölçüleridir.

Trajan'ın saray yazarlarından Florus'un da kayıtlarında, çok sayıda Hint elçisinin Roma'yı ziyaret ettiğinden bahsedilir. Gönderilen bu elçiler yoluyla kurulan ilişkilerin, İpek Yolu ticaretine olan etkilerinden de bahsedilmiş ve alınıp satılan mallar listelenmiştir (MacDowall, 1960; aktaran: B.N. Purib, 1996: 249).

Dio Cassius'a göre, Roma İmparatoru Augustus döneminde de çok sayıda Hintli elçi Roma'ya gelmiş ve bir takım iş birliği antlaşmaları için teklifler sunarak, Hint'e özgü çok sayıdaki kıymetli eşyayı da hediye etmişlerdir. Bu hediyeler arasında, özellikle kaplan gibi Romalılar'ın ilk kez gördüğü hayvanlar, Roma tarih kayıtlarında yer bulmuştur (W.M'Crindle, 1901; aktaran: B.N. Puri, 1996b: 249).

Kacula Kadphises dönemine ait madeni paraların üzerindeki Augustus ve Tiberius portreleri ise, söz konusu ilişkilerin geldiği boyut hakkında daha somut bilgiler vermektedir. Zira Kuşan kralının kendisine ait madeni paralarda, çağdaşları olan Roma krallarının portrelerine yer vermesi, siyasi tarih açısından çok da rastlanılan bir durum değildir. Ancak Kuşan kralının bu uygulamasıyla, belki de kurulan sağlam siyasi ve ticari ilişkilerin önemi vurgulanmak istenmiştir. Yine ilgili döneme ait bir Roma madeni parasında, tahtın üzerinde oturan bir Kuşan kralına, hediyeler sunan bir Roma kralı tasviri işlenmiştir. Ayrıca Roma medeniyetinde kullanılan aurei ve denarius, Kuşan İmparatorluğunda ilk kez altın para bastıran Vima Kadphises tarafından da kullanılmıştır (MacDowall, 1960; aktaran: B.N. Puri, 1996b: 249).

Son olarak Grek-Roma sanatının izlerini taşıyan ve geleneksel Hint sanatının kollarından birini oluşturan Gandhara üslubu ise, bizce Kuşanlar dönemi Hint-Roma kültürel etkileşiminin en önemli ispatı olarak sayılabilir. Ancak bu konu, sanat tarihi ve uygulamaları bağlamında üzerinde ayrıca durulması gereken geniş kapsamlı bir mevzudur.

2.2. İdari ve Askeri Yapı

Kuşanlar ile ilgili yazılı tarih belgelerinin olmayışı diğer konularda olduğu gibi siyasi ve askeri yapı hakkındaki bilgilerimizi de oldukça sınırlamaktadır. Ancak gerek yazılı Çin kaynakları, gerekse epigrafik kalıntılar Kuşanlar'ın idari yapılanması hakkında bir takım ipuçları taşır. Arkeolojik ve nümizmatik kalıntılar ise, kısıtlı da olsa, askeri yapılanma hakkındaki bilgilere ulaşmamıza yardımcı olur.

Kuşanlar'ın idari yapısı ile ilgili olarak dikkatimizi çeken ilk husus, kralların kullandıkları unvanlarla ilgili konudur. Zamanla Kuzey Hindistan'ın büyük bir bölümüne hâkim olan Kuşan kralları, kendilerine atfedilen özellikle dini unvanlarla, siyasi güçlerini daha da güçlendirmişlerdir. Zira Mathura yakınlarındaki Mat ve Surkh kitabeleri ile Afganistan'ın Kotal şehrine değin uzanan arkeolojik kazıların sonucunda elde edilen kalıntılarda, Kuşan Krallarının “tanrının oğlu” ya da Çin imparatorlarının da kullandığı “cennetin oğlu” unvanlarını taşıdıkları görülmektedir. Mat kitabesinde ise, Huvişka'nın “kanunlara sadık olan” unvanını kullandığı kaydedilmiştir. Bu unvana, atası Kacula Kadphises'e ait madeni paralarda da rastlanılmaktadır (B.N. Puri, 1996b: 252). Ayrıca, madeni paralar üzerindeki kabartmalardan anlaşılan diğer dikkat

çekici bir nokta ise, Kuşan krallarının da İran ve Yunan medeniyetlerindeki mevkidaşlarının da kullandıkları unvan ve hitapları kullanmalarıdır. Geleneksel olarak “büyük kral kralların kralı” anlamındaki “mahārācarācatirāca” unvanını taşıyan Kuşan kralları, zaman zaman da Yunan kralları tarafından kullanılan “basileus basileon” ve İran imparatorları tarafından kullanılan “shaonano shao” biçimindeki hitap ve unvanları da kullanmışlardır. Kuşan Kralları’nın, Kral Kanişka döneminden sonra da, Roma İmparatorları’nın kullandıkları “Sezar” unvanının eşdeğerindeki, “Kaisara” unvanını kullandıkları bilinir. Ayrıca Marshall, Konow ve Puri gibi araştırmacılar madeni paralardan hareketle, Kuşan krallarının Baktria, Saka ve Part krallarının unvanlarını da kullandıklarını belirtirler (B.N. Puri, 1996b: 252-253).

Bazı durumlarda, Kuşan tahtının çift kral tarafından yönetildiği ifade edilse de, bu durumu kanıtlayan nümizmatik bir kalıntı bulunmamaktadır. Zira hiçbir Kuşan parasında, iki kralın birlikte (Grek kralları ile birlikte olanlar hariç) resmedildiği bir kabartmaya rastlanılmamaktadır. Ancak Sançi ve Ara kitabelerinde bir dönem, aynı anda hem Kanişka’nın (I. ya da II.) hem de Huvişka’nın yönetimi paylaştıkları ile ilgili imalarda bulunan ifadelerle rastlanılmaktadır (B.N. Puri, 1996b: 252-253).

Kuşan İmparatorluğunda yönetim, merkez, eyalet ve taşra olarak isimlendirebileceğimiz üç alt idari birime ayrılmıştır. Krala bağlı herhangi bir danışma meclisi ya da organının olmadığı varsayılmaktadır, ancak Kuşan yönetim sisteminde (Grek ve Part medeniyetlerindeki farklı unvanlardaki, benzer yetkilere sahip)

kshatrapa⁶² ya da mahākshatrapa⁶³ adı verilen ve kral tarafından yetkilendirilmiş mahalli idarecilerin var olduğunu belirtilir. Kitabelerde adı geçen Mahākshatrapalar'dan bazıları ise şunlardır: Varanasi'de Kharapallana; Mathura'da Naṃda; Kāpiṣa'da (Begram) Veṣpaṣi ve Lala görev yapmışlardır (B.N. Puri, 1996b: 254). Bu durumun genişleyen Kuşan topraklarının, feodalite benzeri bir sistemle yönetildiğine dair ipuçlarını verdiği kanısındayız.

Sivil ya da askeri görevleri olan ve Kuşan İmparatorluğunun devlet örgütlenmesinde önemli bir yere sahip olan memurlara “daṇḍanāyaka ve mahā daṇḍanāyaka” adı verilirdi. Bu memurların, imparatorluğun belirlenen farklı bölgelerinde görevlendirildiği anlaşılmıştır. Daṇḍanāyaka adı verilen üst düzey yöneticilerin, görevlendirildiği bölgenin asayişinden sorumlu olduğu; suçları önlemek için alınacak önlemler, yargılama ve cezalandırma gibi konularda yetkilendirildikleri bilinmektedir. Bu kişilerin aynı zamanda askeri bir misyonlarının da olduğu, gerekli hallerde senānī⁶⁴ unvanıyla bölgelerinin başkomutanlığını da üstlendikleri bilinir. Ayrıca kitabelerde, Kuşan İmparatorluğunun daimi gücünün temini için görevlendirilmiş ve vali olarak nitelendirebileceğimiz bazı üst düzey idarecilerden de bahsedilir. Bu yöneticiler, Kāpiṣa (Begram), Manikyala (Ravanpindi yakınları), Und (İndus Vadisinin Batısı), Mathura ve Varanasi'deki merkez valiliklerinde görevlendirilmişlerdi. Adı geçen kshatrapalar ve daṇḍanāyakalar'ın aralarındaki fark ya da görev tanımları tam olarak bilinmemekle birlikte, devletin idari örgütlenmesi

⁶²İdareci, vali, bey ya da yönetici anlamlarına gelen Sanskrit kökenli bir terimdir.

⁶³ Yetkileri ve idari gücü kshatrapalardan daha fazla olduğu anlaşılan idareci ya da yöneticiler için kullanılan bir terimdir.

⁶⁴ Başkomutan ya da general anlamlarına gelen Sanskrit bir sözcüktür.

anlamında kshatrapaların, daṇḍanāyakalar'dan daha üst bir rütbeye sahip oldukları düşünülmektedir (B.N. Puri, 1996b: 254).

Kitabelerde, “grāmika ya da padrapāla”⁶⁵ olarak anılan ve idari statüsünü, günümüzdeki köy muhtarlarına denk olarak görebileceğimiz diğer bir yönetici sınıfından daha söz edilir. Bu kişiler, kshatrapalar ya da daṇḍanāyakalar'a göre daha küçük bir bölgenin idaresinden sorumludurlar; görevlendirildikleri bölgelerin vergilerini toplamak ve asayişini sağlamakla yükümlüdürler (B.N. Puri, 1996b: 254).

Sonuç olarak, ilgili yapılanma aracılığıyla temelde üç idari bölüme ayrılarak yönetilen (kshatrapalar, daṇḍanāyakalar, grāmika ya da padrapālar) Kuşan İmparatorluğu nüfusunun, merkezi krallığa bağlı feodal bir yönetim anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır.

Kuşan İmparatorluğu'nun idari yapılanması açısından değinilmesi gerektiğini düşündüğümüz diğer bir konu ise Kuşan şehirciliğidir. Zira tıpkı diğer medeniyetlerde olduğu gibi, şehirleşme ve şehircilik politikaları ile ilgili gelişmelerin, Kuşanlar'ın da hem siyasi hem de kültürel gelişimini doğrudan etkilediğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda, Kuşan şehir tarihçiliği açısından ilk olarak üzerinde duracağımız merkez Kâbil'dir. Nehrin kıyısında ve Hindikuş dağlarının güneyinde, Hindistan'a giden yol üzerine kurulmuş olan Kâbil şehri, tarihte çeşitli isimlerle anılmıştır: Türkçede Kâbil telaffuzuyla bilinen isminin aslı, “Kabul” olup Hintlilerin kutsal kitaplarından Rig-

⁶⁵ Köylü ya da köyle ilgili, ilgilenen anlamlarına gelen Sanskrit bir sözcüktür.

Veda'da "Kubha", Batlamyus'un Kitab-ül Coğrafyasında "Kabura", Çin seyahatnamelerinde ise "Kao-fu" şeklinde anılır (Hasbal, 2010: 55-56). Kuşanlar'ın ilk krallarından I. Kadphises'in başta Kâbil olmak üzere bütün Afganistan'ı ele geçirmesiyle başlayan Kuşan egemenliği, MS 3-4. yüzyılın sonlarına değin devam etmiştir. Özellikle Kanişka döneminde Kâbil'e birçok manastır, mabet ve stüpa inşa edildiğinden bahsedilir. Çinli seyyah Hien-Tsang'ın aktarımına göre, Kanişka döneminde Kâbil'e yüz Buddhist stüpanın yapıldığı ve bu manastırlarda altı bin Buddhist keşişin yaşadığı kaydedilmiştir (Hasbal, 2010: 56-57). Kuşan şehir tarihçiliği açısından önemli görülen diğer bir yerleşim merkezi ise Herat'tır.

Hudud-ul Alem adlı eserde Kuşanlar'ın sırasıyla, Baktariya (Behl), Aria (Herat) ve Parthia (Nişabur) şehirlerinde egemen olduğundan bahsedilir. Herat adına çivi yazılı eski Farsça kitabelerde Haraiva, Avesta ve Grekçe metinlerde ise Aria ya da Areia şeklinde rastlanılır. MS 60-65 tarihlerinde Herat şehrine egemen olan Kuşanlar, MS 225-240 Sasani saldırılarına kadar Herat'ta egemen olmuşlardır (Hasbal, 2010: 58-59). Behl şehri ise Sakalar ve Partlar'ın hâkimiyetinden sonra Kuşanlar'ın idaresine geçmiş ve Hindistan içlerine giden yolda ordugâh olarak kullanılmıştır. Aligarh, Mathura ve Agra şehirleri ise Kuşan İmparatorluğunun özellikle Kanişka, Huvişka, Vasişka ve I. Vasudeva dönemlerinde imparatorluğun dini ve ticari merkezleri olmuşlardır. Mathura'daki stüpalar, Aligarh ve çevresindeki ticaret panayırıları ve Agra'daki saray kalıntıları Kuşanlar'a ait önemli izler taşımaktadır (Hasbal, 2010: 60-61). Bayur'un Hindistan Tarihi adlı eserinde, Kanık (Kanişka) ve Kanık oğulları olarak bahsettiği Kuşan krallarının şehircilik faaliyetleri hakkında şu bilgiler yer alır:

Kanık'ın devleti, Türkistan ve Hindistan'ın önemli kısımlarını kapsamaktaydı. Bu iki bölgeyi birbirine bağlayan geçitte, Kanık'ın Hint başkenti Peşavar yer almaktaydı. Peşavar ile dönemin en önemli ticaret merkezlerinden olan Belh şehri arasındaki Bamyān boğazındaki dağlara oyulmuş pek çok Buddha heykeli ve hücreleri bulunmaktadır. Heykeller arasında Kanişka dönemine ait otuz beş metre ve Huvişka dönemine ait elli üç metre yüksekliğindeki iki heykel bulunmaktadır. Bu heykellerin yanında birçok Buddhist manastırları da yer almaktadır (Bayur, 1987: 77).

Bu bilgiler, Kuşanlar'ın hâkim oldukları şehirlere, kendi kültürlerine özgü önemli miraslar bıraktıklarının bir kanıtı olmakla birlikte, bu eserlere ait kalıntıların çoğunun günümüze ulaşamaması oldukça üzücü bir durumdur.

Son olarak bu bölümde, aslında hakkında pek de fazla bilgi sahibi olmadığımız Kuşan ordusunun yapısı ile ilgili değerlendirmeler üzerinde duracağız. Çin ve Tibet metinlerinde Kuşanlar'ın oldukça sistematik bir biçimde düzenlenmiş bir ordularının olduğu ve bu orduların krallığa bağlı olarak çalıştığından bahsedilir. Çin kaynağı *Fu-fa-tsang yin yuan chuan* adlı eserde Kanişka'nın İran sınırlarına yakın bir bölgede yaptığı savaşla ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “Kuşan ordusu, ellerinde kama ve kılıçlarıyla birlikte cesurca savaşan binlerce askerden oluşmaktaydı. İran sınırlarındaki savaş meydanında dokuz yüz bin Part askerini kısa zamanda mağlup etmeyi başarmışlardı.” (Katariya, 2010: 60-61). Ayrıca Çin kaynaklarında, Kanişka'nın Çin komutanı Pan Ch'ao ile yaptığı savaşla ilgili olarak da şu bilgilere rastlanır:

Tibet platolarında karşılaştan Çin ve Kuşan ordusu oldukça çetin geçen bir savaştın ardından yorgun düşmüştür. Ancak, savaşı Pan Ch'ao yönetimindeki Çin ordusu kazanmıştır. Bu savaştın yenilgisi hazmedemeyen Kuşan ordusu birkaç yıl sonra tekrar Pan Ch'ao ve ordusunun üzerine yürümüş ve bir Çin prensini rehin almıştır. (Smith, 1923: 129; Katariya, 2010: 60)

Sonuç olarak, Kuşanlar'ın askeri yapılanması ile ilgili detaylar, yani asker sayıları, kullandıkları savaş aletleri ya da savaş stratejileri, Kuşanlarla ilgili tıpkı diğer konular gibi maalesef hâlâ gizemini korumaya devam etmektedir. Ancak Kuşanlar'ın yüzyıllar süren hâkimiyetlerini ve ulaştıkları geniş sınırları düşündüğümüzde, güçlü bir ordularının olduğunu tahmin etmek pek de zor değildir. Bu ordu, özellikle Çin gibi güçlü bir rakiple defalarca karşı karşıya gelmiş ve çoğunlukla da bu savaşlar galibiyetle sonuçlanmıştır. Ulaştığı sınırlar bakımından yayılmacı bir politika izlediği anlaşılan Kuşan krallarının, ordu ve askeriye ile ilgili mevzulara da fazlasıyla önem verdiğini düşünmekteyiz.

2.3. Ekonomik ve Sosyal Durum

MS 1. ve 2. yüzyıllarda Hindistan, yabancı ülkelerle özellikle de Roma İmparatorluğu ile sürdürdüğü ticari ilişkiler sayesinde toplumunun refah düzeyini oldukça yükseltmiştir. Elbette ki bu durumun bizce en önemli sebebi, Hindistan'ı her anlamda kalkındıran, medenileştiren Kuşan İmparatorluğu krallarının izlediği başarılı politikalarıdır.

Kuşanlar döneminde, toplumsal refah düzeyinin yüksek olmasını doğrudan etkileyen dört temel faktör vardır: 1. Krallık merkezine bağlı olarak yürütülen ve vergilendirilen tarım faaliyetleri. 2. Uzun süren politik istikrar. 3. Tarım ve zanaattaki gelişmeler. 4. Giderek güçlenen ve büyüyen Kuşan sınırlarının, Çin ve Orta Asya ile komşu oluşu sebebiyle kurulan ticari münasebetler.

Özellikle sulu tarıma geçilmesi ve elde edilen ürünün iç ve dış piyasaya pazarlanması sonucu meydana gelen ticari hareketlilik, Kuşan İmparatorluğu toplumunun sosyal ve ekonomik refah düzeyini arttırmıştır. Bu gelişmişlik zanaata da yansımış; özellikle MS 1-3. yüzyıllar arasındaki ürün çeşitliliği, Kuşan İmparatorluğu için önemli bir ticari kaynak olmuştur. Arkeolojik kazılar sonucu, farklı türlerdeki kil ve topraklardan yapılmış, çanak-çömlek, kadeh, tabak, kâse, vazo, ayna, bilezik, küpe gibi kalıntılara ulaşılmıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan bu kalıntıların, ilgili dönemdeki ticari hareketliliğin bir sonucu olduğu düşünülür. (Puri, 1996b: 255)

Kuşan İmparatorluğu'ndaki iktisadi gelişmeler, tarım ve zanaat ürünlerindeki verim ve çeşitliliğe bağlanmaktadır. Hindistan'dan Orta Asya'ya, yukarıda bahsi geçen zanaat ürünlerinin yanı sıra, safran ve zencefil gibi baharatlar; çeşitli sebze ve meyve tohumları; sandal ağacı yağı, misk ve çeşitli kokular; pamuk, ipek gibi kumaşlar; inci ve zümrüt gibi değerli taşlar ile köle satıldığı bilinirken; altın ve gümüş gibi değerli madenler ile at ve şarap gibi şeylerin de ithal edildiği aktarılır (Buryakov, 1975 aktaran: Puri, 1996b: 255-256).

Pliny ve Elder'in raporuna göre ilgili ticari faaliyetler, MS 1. yüzyılın ortalarından MS 2. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve bu yolla yaklaşık yüz milyon Roma parası Hindistan'a girmiştir (Masson, 1966; aktaran: B.N. Puri, 1996b: 277). Kumar'ın bildirdiğine göre, Roma'ya ihraç edilen ürünler: Değerli taş, pamuk, ipek, kereste, çeşitli şifalı bitkiler, tahıl, şeker ve baharatken; ithal edilen ürünler: Altın, gümüş, bakır gibi madenler, cam ve şaraptı. Özellikle Vima Kadphises döneminde başlayan ve Kanişka, Huvişka ve Vasudeva döneminde de devam eden altın ithalatı, Kuşan altın para bastırma geleneğinin de devamlılığını sağlamıştır (Kumar, 1973: 198). Bizce bu ticari istikrarın en önemli sebebi, özellikle Kuşanlar'ın fetihler yoluyla Hindistan ve Roma arasındaki kara ulaşımını kontrol altına almayı başarmasıdır.

Kuşanlar öncesi faaliyetler incelendiğinde ise, ilk ticari ilişkilerin Hindistan ve Orta Asya arasındaki esasen küçük ve önemsiz miktardaki alım-satımlara dayandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki devlet tarafından güvence altına alınamayan ve kişisel çabaların sonucu yola çıkan kervanlar, çoğunlukla vahşi kabileler tarafından saldırıya uğramıştır. Partlar'ın güvenliği sağlamak amacıyla Romalı tüccarlardan haraç ya da vergi adı altında topladıkları paralar ve inşa ettirdikleri kervansaray benzeri yapılar da

yeterli olmamıştır. Ancak Baktria, Kabil Vadisi, Pencap, Yamuna Vadisi ve Ganj Vadisi boyunca egemen olan Kuşan İmparatorluğu, Fırat nehri ile Ganga arasında düzenli bir şekilde sürdürebilinen ticari faaliyetlerin garantörlüğünü üstlenmiştir. Sıklıkla savaşan Romalılar ve Partlar'ın MS 63'te imzaladıkları barış anlaşması da, bölgede uzun yıllar sürecek olan ticari hareketliliği desteklemiştir (Kumar, 1973: 198-199).

Puri, MS 3. yüzyılın başlarında Hindistan'daki gücünü kaybederek Baktria sınırları içerisinde küçük bir devlet olarak son dönemlerini yaşayan Kuşanlar'ın, Hindistan'a hükmeden yeni Hindu kralı ile olan siyasi ve ticari ilişkilerini, Mahābhārata Destanı'ndaki bir anlatıya dayandırmaktadır. Bu anlatıda, Vahlıka (Baktria) ve diğer komşu krallarla kurulan ilişkiler ve hediyeleşme konu edilmektedir (Puri, 1996b: 278). Ancak Puri'nin II.47'de geçtiğini ifade ettiği bu hikâye, M. N. Dutt'un Sanskrit aslı ile birlikte verdiği Mahābhārata'nın İngilizce çevirisinde II. 51-53 ve 63'de yer yer rastlanılmaktadır.⁶⁶

...Saka, Tushara, Kanka ve Roma kralları tarafından gönderilen ve kapıda reddedilmemek –umuduyla- bekletilen, milyonlarca altın, değerli halı, yatak, çeşitli renklerdeki zırh, mücevher, değerli taş ve fildişi; altınlarla süslenmiş birbirinden güzel arabalar, çok sayıdaki fil ve on bin at tarafından getirilmişti... (Mahābhārata, II.51, 2013: 762).

...Kirata, Darada, Darva, Shura, Vaimaka, Audumbara, Durvibhaga, Parada ve Vahlıka (Baktria) gibi uzak ülkelerden

⁶⁶ Roy'un çevirisinde ise benzer anlatılar, II. 52'de yer almaktadır. Bu farklılıklar muhtemelen çeviri yoluyla meydana gelen kayıp ya da kaymalardan kaynaklanmaktadır. Puri'nin ilgili çıkarımı yaptığı anlatımının ise, hangi nüshadan aldığını bilmemekteyiz.

gönderilmiş değerli deriler, parfüm ve esanslar, Kirata ırkına mensup on binlerce kadın köle, çok sayıda güzel kuş ve hayvan, krala sunulmak üzere kapıda bekletiliyordu... (Mahābhārata, II.52, 2013: 763).

Mahābhārata, II.63'de ise, Dhṛtarashṭra'nın oğulları ile oynadığı zar oyunu kaybeden Duryodhana'dan bahsedilmekte; ayrıca, Baktria'lılar olarak bilinen ve son Kuşanlar ile ilişkilendirilen Vahlīka'lıların adı tekrar geçmektedir:

...Aralarındaki anlaşmazlığın temelinde işte bu zar oyunu yatar. Bu oyun, ihtilafın ve düşmanlığın da sebebidir. Sonucu ise korkunçtur. Bu oyun, Dhṛtarashṭra'nın oğullarının da - taraflarından biri olduğu- korkunç savaşın nedeni olur. Pratipa'nın ataları, Vahlīka'lılar ile birlikte olan Śantanu ve onların korkusuz ordusu, Duryodhana'nın hatası yüzünden yok olacaktır... (Mahābhārata, II.63, 2013: 782).

Bu anlatıda Śantanu ile birlikte oldukları aktarılan Vahlīka'lıların (Baktria bölgesinde yaşayanlar), Duryodhana'nın hatası sonucunda yok olduğu söylenmektedir. Böylece, Kuşanlar'ın tarih sahnesinden tamamen silinmesiyle ilgili olan varsayımlara, efsanevi bir alternatif de kazandırılmaktadır.

Kuşanlar'ın özellikle yükselme dönemindeki başarılı siyasi ve ekonomik ilişkileri, toplumun sosyal durumu ve refahı ile ilgili yapıyı da doğrudan etkilemiştir. Öyle ki devletlerarası kurulan iyi ilişkiler, ticarete olumlu bir ivme kazandırmış; üretici ve satıcı statüsündeki halkın gelir ve kültür düzeyini arttırmıştır. Ancak bu durum, günümüz toplumlarınınkine benzer yani ekonomik refah düzeyleri ile ilintili bir

toplum yapısının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Kuşan toplumunun yapısı kabaca dörde ayrılmıştır:

Şehirlerde yaşayan zengin toprak ağaları ve aileleri;
şehirlerde yaşayan ticaret ve zanaat erbapları; köy hayatı
süren ve çiftçilik yapan gelir düzeyi düşük olan halk; dağlık
bölgelerde yaşayan ve toplumun ekonomik refahı en düşük
düzeyde olan kesimi (B.N. Puri, 1996b: 279).

Kuşanlar döneminde Hint toplumuna özgü biçimiyle dikkat çeken ve uygulanışı itibariyle toplumun sosyal yapısını doğrudan etkileyen diğer bir durum ise, Hint'e özgü kast sisteminin uygulanışı ile ilgilidir. Kuşan krallığı da, kast sistemini genel hatlarıyla kabul ederek; Hint coğrafyasındaki uygulanışına karşı çıkmamıştır. Ancak kast mensubu bir kişinin kendi kastının dışından biriyle evlenmesi konusundaki yasağın ise sıkça delindiği anlaşılmaktadır (Katariya, 2010: 59).

Kast sistemi genel itibariyle toplumda tabakalaşmaya yol açması sebebiyle, özellikle Kuşanlar gibi dışarıdan gelerek; kendine özgü gelenek ve normlara sahip yeni bir toplum üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen bir siyasi otorite (devlet, krallık vb.) için oldukça tehlikeli bir durumdur. Zira Kast sistemi, toplumdaki sosyal adalet ve eşitliği ortadan kaldıran bir uygulamadır.

Ancak Hintliler gelenek ve görenekleri çerçevesinde geliştirdikleri bu sistemi, atalarından öğrendikleri uygulamaları ile birlikte kullanmaya devam etmiştir. Bu sebeple Kuşan kralları da tıpkı kendisinden önceki hükümdarların yaptığı gibi kast sisteminin geleneklerine uymuşlardır. Bu durum, onların Hindistan'daki

hâkimiyetlerini kolaylaştırmış ve bölgedeki güçlerinin uzun süreli olmasını sağlamıştır. Hint'e özgü evlilik gelenekleri olarak bilinen ve Kuşanlar döneminde de devam eden anulama (üst kasttaki bir erkeğin kendisinden daha aşağı bir kasttaki kadınla evlenebilmesi) ve pratiloma (üst kasttaki bir kadının kendisinden daha aşağı bir kasttaki erkekle evlenebilmesi) ise, Dharmaşāstra'daki sert yasaklamalara rağmen uygulanmaya devam etmiştir (Katariya, 2010: 59). Sonuç olarak Kuşanlar, Hint kast sisteminin kurallarını gözeterek; Hint toplumunun istek ve ihtiyaçları çerçevesinde, ideal bir toplum yapılanmasını sağlanmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Şehirleşme ve şehir planlaması ise, Kuşanlar dönemi sosyal hayatının diğer önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkar. 1913-1914 yıllarında John Marshall yönetiminde, Takşila'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, Kuşan şehirlerinin planlamasında çağdaşı Grek şehirlerinin alt-üst yapı malzeme ve yöntemlerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Özellikle de MS 1. yüzyılın ikinci yarısından sonra, toplumun gereksinimleri doğrultusunda planlanan bir şehircilik anlayışının hâkim olduğu söylenmektedir (B.A. Litvinsky, 1996: 283). Maurya İmparatorluğu dönemi (MÖ 322- MÖ 185) itibariyle önemli merkezlerden biri haline gelen Takşila, erken dönem Kuşan İmparatorluğunun da en eski şehirlerinden birisi olmuştur. MS 2. yüzyılda Kuşanlar döneminde Sirkap adıyla anılmaya başlanan şehir, özellikle kendine has planı ve mimarisiyle dikkat çekmektedir. Şehir, büyük bir ana cadde ile ona paralel dört cadde üzerinde kurulmuştur. Caddeler üzerindeki yapı (konut vb.) ve stūpalar oldukça sistemli bir şekilde inşa edilmiştir. Ana caddenin üzerindeki ticari amaçla kullanıldığı düşünülen dükkân benzeri yapıların, ara sokaklardaki konut olarak inşa edilmiş olan yapılardan daha büyük ve yüksek tavanlı bir biçimde tasarlandığı görülmektedir. Şehri çevreleyen stūpa ve manastırlar ise, sonrasında Sirsukh'a doğru

genişleyen ya da taşınan şehrin mimarisine zenginlik katmaktadır (B.A. Litvinsky, 1996: 284). Hangi Kuşan kralı tarafından kurulduğu bilinmeyen Sirsukh'daki bu yeni şehri, Çarsadda ve Bhita (Allahabad'ın 19 km güneyinde) adı verilen iki önemli Kuşan şehri takip eder. Bu şehirler MÖ 2. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasında Kuşan himayesi altında kalmıştır (B.A. Litvinsky, 1996: 284). Bhita, 1909-1912 tarihleri arasında Marshall'ın başkanlığını yaptığı arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkartılmış diğer bir Kuşan şehridir. Şehir, merkezinde 9 metre genişliğindeki bir ana caddenin bulunduğu ve etrafını birbirine paralel olarak düzenlenmiş caddelerin yer aldığı bir biçimde tasarlanmıştı. Marshall, şehrin bazı yerlerinde her biri yaklaşık 20 at kapasiteli 2-3 ahırın var olduğunu ve yaklaşık 10.000 ya da 20.000 civarındaki nüfus için 940 ev inşa edildiğini aktarır. Yan yana inşa edilen bu evlerin her birinin iki kapısının olduğu ve kapıların kuzey-batı ve güney doğu yönünde bırakıldıklarını ifade eder. İki kapılı bu tarz evlere Kanişka ve Huvişka döneminde kurulduğu düşünülen Vaişā, Racagriha, Kolhapur, Sambhar gibi şehirlerde de rastlanılmaktadır (B.A. Litvinsky, 1996: 285-287).

Kuşan şehirlerinin planları itibariyle benzerlik gösteren yapısını ise şöyle özetleyebiliriz. Şehirler, büyük bir ana caddenin geçtiği bir merkez esas alınarak kurulmuştur. Bu merkezde Erken dönem Kuşan şehirlerinde pek rastlanmamakta birlikte, özellikle geç dönem şehirlerinin karakteristik bir özelliği olarak- şehrin idari anlamdaki en yetkilisinin yönetimle ilgili işlerini yürüttüğü ve ikamet ettiği bir kale yer alırdı. Kalenin yanında bir merkez ibadethanesi ve ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü dükkân benzeri iş yerleri yer almaktaydı. Şehrin ileri gelenlerinin taş bloklardan yapılmış evleri de yine merkeze yakın bu bölgede inşa edilmişti. Şehrin dışına doğru, evlerin yapımında kullanılan malzeme ve oturanların sosyo-kültürel yapısı ve

gelirlerinde de bir düşüş gözlenmiştir. Zira artık evler, çamurun kurutulması ile elde edilen bir tür tuğla ile daha düşük bir düzeydeki bir mimari anlayışla inşa edilmiştir (Litvinsky, 1996: 285-288).

Litvinsky, geleneksel Hint şehircilik anlayışının izlerini sürerken, Hint edebi metinlerindeki anlatılara da özellikle dikkat çekmiştir. Örneğin, Hintlilerin ulusal destanlarından *Rāmāyaṇa*'da (1.5 ve 1.5.) dönemin Hint şehir planlaması hakkında ipuçları veren ifadelerin yer aldığını belirtir (Litvinsky, 1996: 294) :

Ayodhya geniş bir şehirdi. Caddeleri geniş, uzun ve üzerlerine göksel çiçekler serpiştirilmiş durumdaydı... Büyük, görkemli kapılar, çok sayıda dükkânlar ve her sınıftan esnaf grupları vardı... Şehrin etrafı düşmanların asla geçemeyeceği hendeklerle çevriliydi. Yapımı kusursuz olan evler vardı. Davul ve lavta sesleri tatlı tatlı etrafa yayılırdı. Şehrin her yanını büyük araba savaşçıları korurdu...(*Rāmāyaṇa*, 2002: 33)

Buddhist edebiyatı eserlerinden *Milindapanha*'da⁶⁷ ise gelişmiş bir şehrin planlaması ile ilgili ayrıntılı bazı açıklama ve betimlemelere yer verilir (B.A. Litvinsky, 1996: 294). *Milindapanha*'daki ilgili anlatımlar şu şekildedir:

...Yeni bir şehir inşa etmek isteyen iyi bir şehir planlamacısı, öncelikle şehri kurmayı düşündüğü bölgeye uzak ve yüksek bir yerden bakmalıdır.

⁶⁷ Bu eser, Sacred Books of the East Serisinde *Questions of King Milinda* adıyla ve T.W. Rhys Davids çevirisyle ilk olarak 1890 yılında yayımlanmış iki ciltlik Buddhist bir metindir.

Sonrasında düzenli bir şehir hayatı için gerekli olan kurumsal binaların yerlerini tespit etmelidir... Meskenler halkın ihtiyaçlarına uygun boyut ve biçimlerde tasarlanmalı... Şehrin kapıları ve gözlem kuleleri için en iyi yerler düşünülmelidir. Şehrin meydanı ile ilgili düzenlemeleri ve bu meydana bağlanacak olan en az dört ana yolun geçeceği noktaları saptadıktan sonra diğer yolların durumları da hesaplamalı... Pazarlar, lotus havuzları ve çeşitli Hint tanrıları için yapılacak olan tapınakların yerlerine de karar verilmelidir... Şehirde, filler, atlar, yayalar, kadın ve erkek gruplar rahatça yaşayabilmelidir (The Questions of King Milinda, 2011:2-3).

Son olarak Fick, yer belirtmeksizin *Cātakalarda*⁶⁸; Auboyer ise *Pañcatantra*'da⁶⁹ (III.5.95) da klasik bir Hint şehrinin yapısıyla ilgili anlatımların yer aldığını belirtirler (B.A. Litvinsky, 1996: 295, 297). Bu durum, yukarıda değindiğimiz edebi eserlerin oluşturulma tarihleri düşünüldüğünde, yapılan betimlemelerin Kuşan şehirlerine ait olabileceği kanısını oluşturmuştur. Örneğin, alıntılmalarda bulunduğumuz Rāmāyaṇa yaklaşık olarak MÖ 300 – MS 300 aitken; *Milindapaṇha*, MÖ 1. yüzyıla ait bir eserdir. Dolayısıyla, ilgili eserlerle Kuşanların egemen olduğu dönem neredeyse aynıdır. Anlatılarda şehirlerin doğrudan bir Kuşan şehri olabileceğine yönelik herhangi bir kanıt yoktur. Ancak kronoloji, Kuzey Hindistan'a ait bu eserlerdeki şehir betimlemelerinin, Kuşanlar dönemine ait olabileceği konusunda bir varsayımda bulunmamıza neden olabilir.

⁶⁸ Buddhist hayvan masalları koleksiyonu olarak anılan edebi bir eserdir.

⁶⁹ Hint masal koleksiyonlarından biridir.

2.4. Kılık, Kıyafet ve Süs Eşyaları

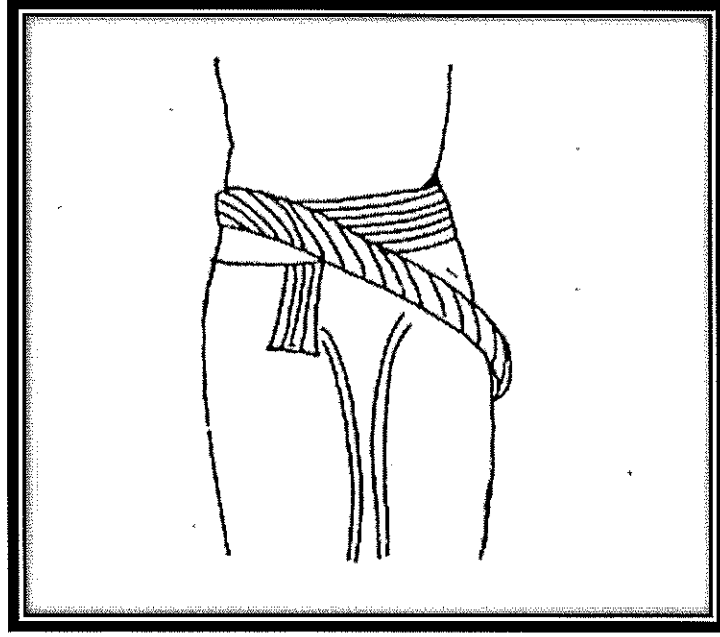
Kılık, kıyafet ve süs eşyaları, ilgili toplumların kültür tarihlerinin aydınlatılması bakımından oldukça değerlidirler. Öyle ki özellikle Kuşanlar gibi, siyasi ve kültürel tarihleri hakkında; ilgili dönemde tutulmuş tarih kayıtları bulunmayan erken dönem medeniyetlerinin gelenek, görenek, gündelik hayat ve yaşayış biçimleri hakkında önemli ipuçları verirler. Bu bilgiler bazen bir edebi eserin içerisinde; bazen de ilgili dönemde yapılmış bir heykelin üzerinde saklıdır. Örneğin, MS 4. yüzyıla ait olan Şudraka'nın Mriçchakatikā'sında, banyodan çıkan bir kadının, çıplaklığını gizlemek ve kurulanmak için kullandığı snāna-ṣātika adında bir kıyafetten bahsedilmektedir (Pandey, 1988: 41). Bu elbise, geleneksel olarak o dönem Hint kadınının banyo sārīsi olarak nitelendirebileceğimiz bir kıyafeti kullanmış olabilecekleri şeklindeki bir ihtimalin doğmasına sebep olmaktadır. Kuşanlar döneminde ise, kıyafetlerle ilgili detaylar genellikle heykellerin üzerinde yer almaktadır. Bu heykeller, Kuşanlar dönemine ait Hindu tanrı ve Buddha tasvirlerinden; ayrıca toplumun farklı kesimlerine ait insan betimlemelerinden oluşmaktadır.

2.4.1. Hindu Tanrıları ve Buddha Heykellerinde Kıyafet Anlayışı

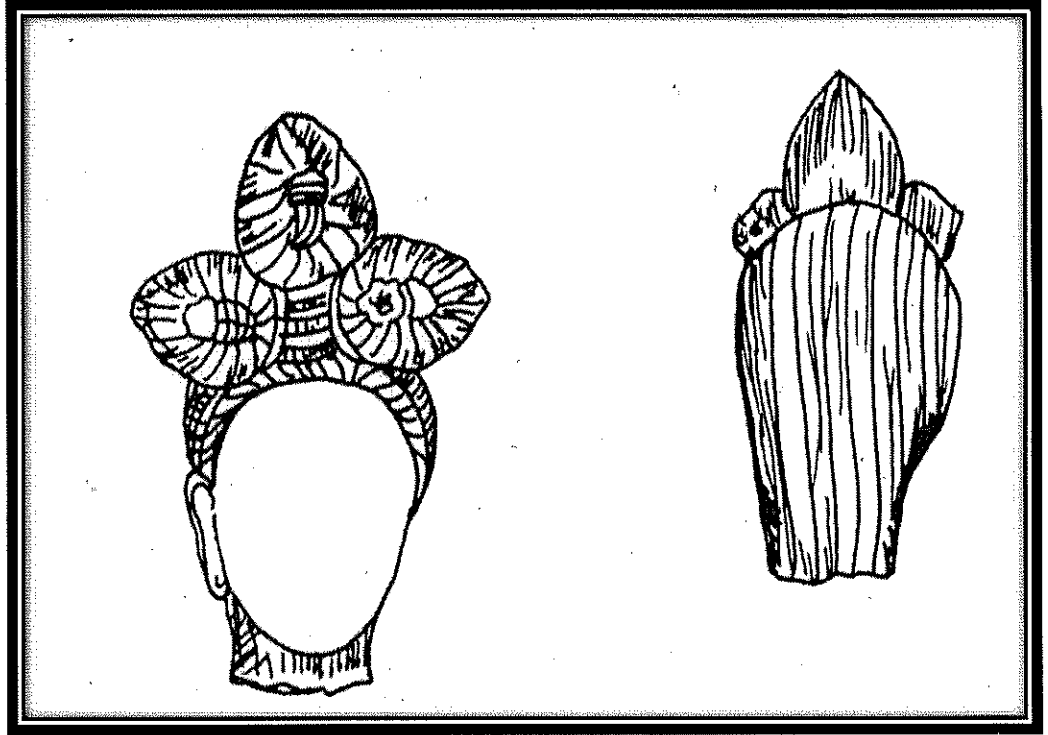
Kuşan dönemi Hindu tanrılarına ait (Vishṇu, Śiva, Brahmā ve Agni vb.) heykellerde yer alan kılık, kıyafet ve aksesuarlarla ilgili ayrıntılar, şu şekilde özetlenebilir:

Kuşan dönemi Vishṇu kabartma ve heykellerindeki geleneksel kıyafet uttarīya (üst giysi) ve patkā (nakışlı alt giysi) adı verilen iki parçadan oluşmaktadır. Üst giysi bele gevşek bir biçimde bağlıyken; nakışlı alt giysi ise belden aşağıya doğru dökümlü olarak sarkacak şekilde tasarlanmıştır⁷⁰ (çizim 1). Bazı Vishṇu heykellerinde dhotī (arkaya doğru kıvrılan dökümlü ek) adı verilen ve daha estetik bir görüntü için alt giysiye eklenen bir parçadan daha söz edilir. Ayrıca özellikle Kuşan dönemine ait Vishṇu kıyafetlerinde, ushṇīsha (bir tür türban) adı verilen ve saçın üzerini kapatan bir tür süs ya da aksesuardan daha bahsedilmektedir (çizim 2-3) (Pandey, 1988: 42).

⁷⁰ Bu çizimler, Pandey'in, Mathura ve Lucknow müzelerindeki incelemeleri sonucu meydana getirdiği *Dress and Ornaments in Ancient India* adlı eserinden alınmıştır.

Çizim 1

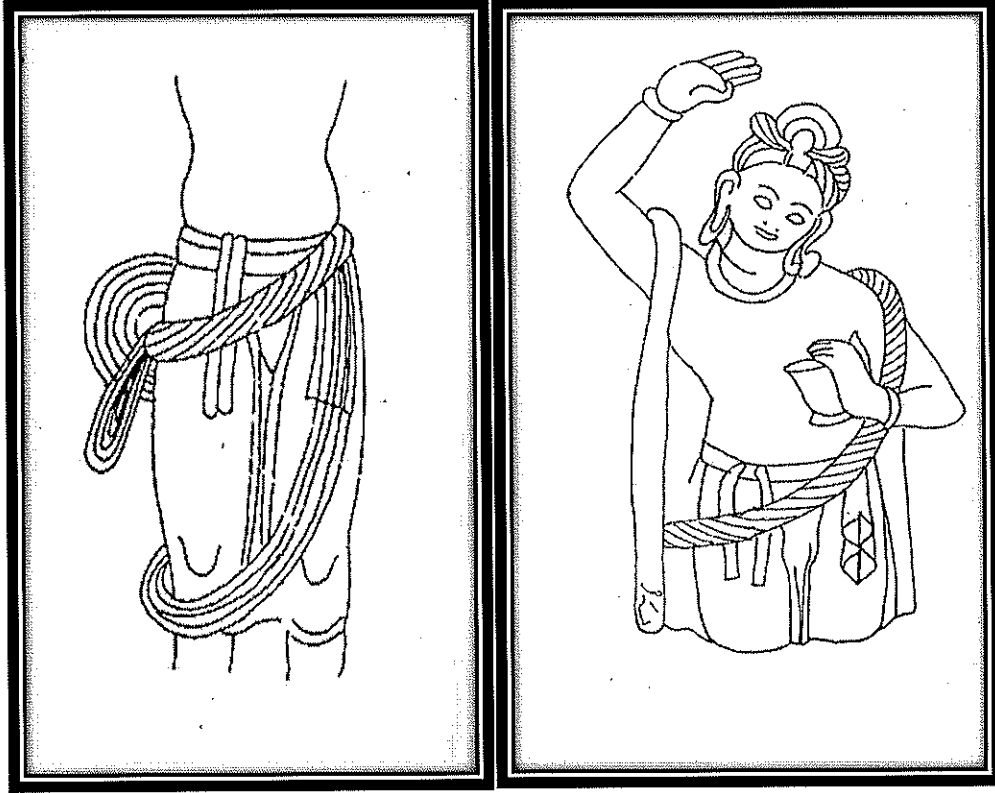

Çizim 2

Çizim 3

Vishṇu'nun avatarlarından biri olan Balarāma'ya ait bir kıyafette ise bir alt giysinin gelişigüzel bir biçimde nakışlı kısma bağlandığını görüyoruz. Bazı tasvirlerde

ise üst kısım bel bölgesini çevreleyen büyük bir düğümle bağlanmıştır (çizim 4). Ayrıca sol omuzundan aşağıya doğru uzanan büyük bir düğümün göze çarptığı ve başının üzerindeki büyük başlıkla dikkat çeken diğer bir Balarāma kıyafetinden daha söz edilmektedir (çizim 5) (Pandey, 1988: 42-43).

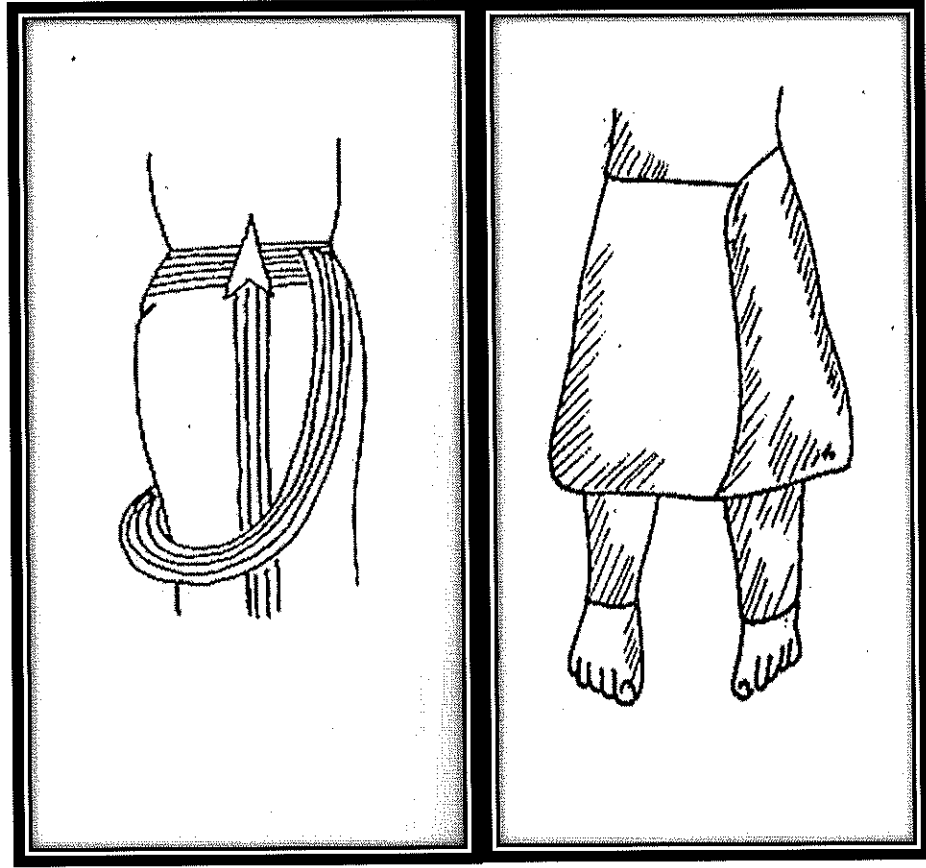

Çizim 4

Çizim 5

Şiva tasvirlerinde ise genellikle üst giysi ve alt giysi, nakışlı kısma (pathā) doğrudan bağlanmıştır. Kuşan dönemine ait geleneksel Şiva betimlemelerinde ushñisha (bir tür türban) yer almaz (çizim 6). Başsız bir Şiva heykelinde ise elbisenin alt kısmındaki düğüm beldeki parçanın soluna doğru bağlanır. Mathura müzesindeki diğer bir heykelde ise elbisenin sadece alt kısmı yer alır. Beli çevreleyen bu parça, bir eteği andırır (çizim 7). Edebi eserlerde yer alan betimlemelerde ise, ağaç kabuğundan

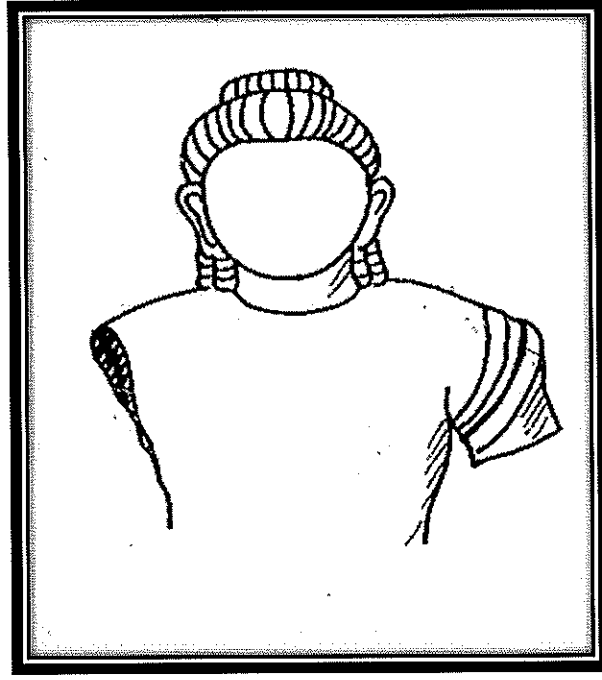
yapılmış elbiseler ve sol kolundan aşağı doğru uzanarak belini çevreleyen bir kaplan postu giyen Şiva'nın, saçları topuz şeklinde bağlanmıştır (Pandey, 1988: 43).

Çizim 6

Çizim 7

Mathura müzesindeki Kuşan dönemine ait Brahmā koleksiyonunda dikkati çeken ilk tasvirde, sol omuzu kapatarak aşağı doğru inen ve sırt kısmında giysinin alt kısmıyla birleşen bir kıyafet yer alır. Diğer bir Brahmā heykelinin ise alt kısmı yoktur. Üst kısımda ise sadece sol omuzu kapatan bir detayın varlığını anlayabilmekteyiz (çizim 8) (Pandey, 1988: 43-44).

Çizim 8

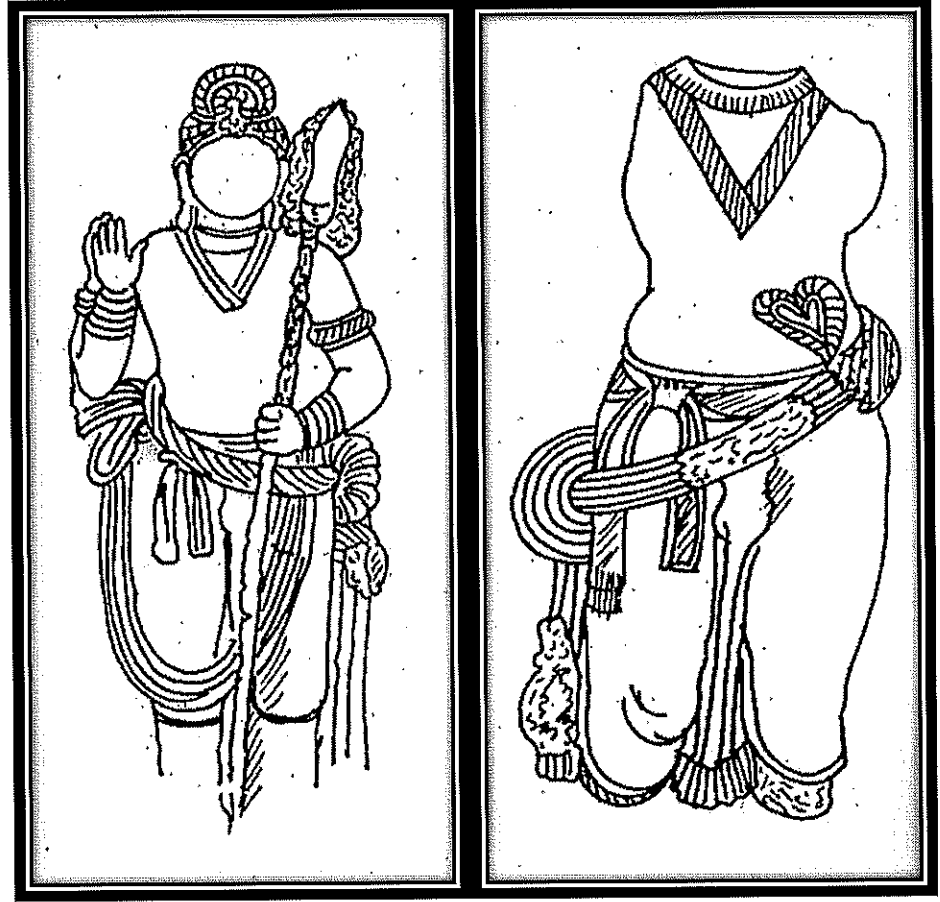
Kuşan dönemine ait birçok Kubera tasvirinde ise alt giysi üst giysiye arkadan bağlanmıştır ve üst giysinin yaka kısmı ise işlemelerle süslenmiştir. Zenginlik tanrısı Kubera, genellikle sol elinde taşıdığı para kesesi ile birlikte betimlenmektedir (çizim 9). Ateş tanrısı Agni ise genellikle belini saran işlemeli bir ip ve sol omuzundan aşağı doğru uzanan büyük bir düğüm (patkā) ile tasvir edilmektedir. Başını kaplayan ve sola doğru uzanan aksesuarı ise oldukça dikkat çekicidir (çizim 10) (Pandey, 1988: 44).

Çizim 9

Çizim 10

Mathura müzesindeki koleksiyonda dikkat çeken diğer bir tasvir ise savaş tanrısı Kārttikeya'ya aittir. Alt giysinin üst giysisine sol ön tarafında büyük bir düğümle bağlandığı kıyafeti, çok sayıdaki aksesuarla süslenmiştir. Alt giysisi yere kadar uzanırken; sol elinde savaş aletini tutar (çizim 11). Vedik toplumun ulusal tanrısı olarak bilinen ancak sonraki dönemlerde de (önemi azalsa da) var olan İndra'ya ait Kuşan dönemi tasvirlerinde dikkati çeken en önemli farklılık ise, onun alt giysisinin üst giysisine -geleneğin aksine- sağ taraftan bağlanmasıdır (çizim 12) (Pandey, 1988: 44).

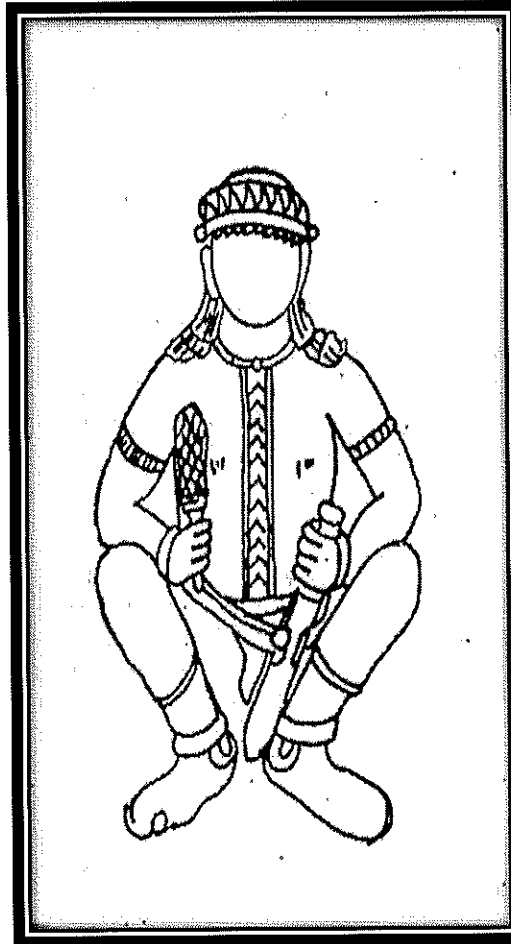

Çizim 11

Çizim 12

Kuşan dönemine özgü Hindu inancının bir parçası olarak, özellikle Hindistan'ın kuzeydoğusunda, daha önceleri soyut olarak tapınılan ve gücüne inanılan Güneş Tanrı'sının artık bir ikon olarak tasarlandığı görülmektedir. Dr. V. S. Agrawal, Güneş Tanrısı'nın bir idol olarak tasarlanıp hatta kendine özgü bir takım kıyafetlerle giydirilmesi geleneğini Saka kökenli bir inanışın uzantısı olduğunu ifade etmektedir. Güneş tanrısına ait geleneksel kıyafetler incelendiğinde, omuzlarından beline kadar uzanan ve bir ceket andıran üst kıyafetini; alt giysi olarak bol bir pantolonun tamamladığı anlaşılmaktadır. Pandey, o dönem İran'ında çok popüler olan ve güneşle ilgili olan Mithra ya da Mihir inancının Hindistan'a geçişini Kuşanlar dönemi ile ilişkilendirmektedir. Partlar ise aynı dönemde, Mihira (Güneş) ve Mah (Ay) gibi

fenomenlere tapmaktadırlar. Bu durumun Hint'teki yansıması, başındaki örtü ya da başlık, cekete benzeyen ve sırt bölgesini kaplayan uzun bir üst giysi, beli çevreleyen kemer benzeri bir aksesuar ve şalvar benzeri bir pantolonla betimlenmiş Güneş tanrısı heykellerinin yapılması şeklinde olmuştur. Dr. V. S. Agrawal, Güneş Tanrısının üst giysisine bir tür zırh anlamına gelen vārabāṇa adını verirken; bol pantolonuna ise, içine girilen, oturulan şey anlamlarına gelen svasthāna adını vermiştir. Ayrıca el ve kollarında çeşitli aksesuarları ve bot benzeri büyük ayakkabıları ile oldukça dikkat çekicidirler (çizim 13-14) (Pandey, 1988: 44-45).

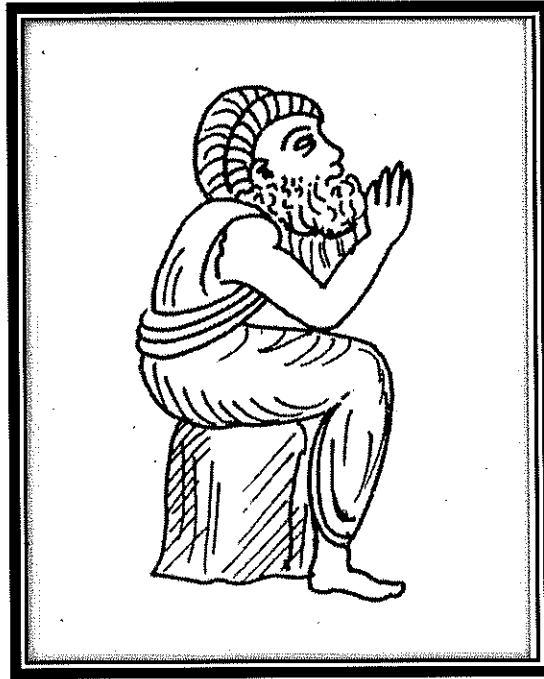

Çizim 13

Çizim 14

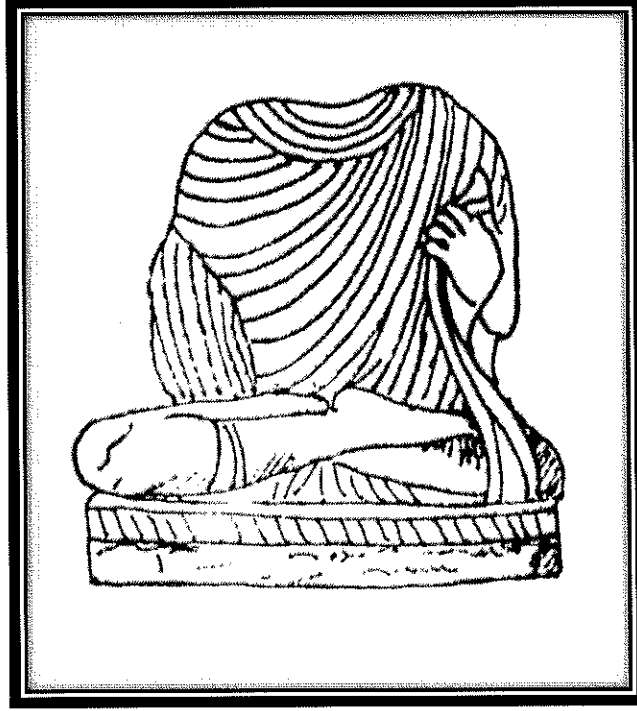
Bildiğimiz kadarıyla Kuşan dönemi Brahman ya da Hindu ermişlerine ait, kıyafetleri hakkında yorumlar yapabileceğimiz resim ya da heykel kalıntılarına ulaşamamıştır. Ancak Buddhist geleneğin temsilcilerinden ermiş Vişvāmitra'ya ait olduğu düşünülen bir heykelde, bol bir pantolona benzeyen alt giysisinin üzerinde; sol kolunun üzerini kapadığı düşünülen bir üst giysinin olduğu anlaşılmaktadır (çizim 15) (Pandey, 1988: 47).

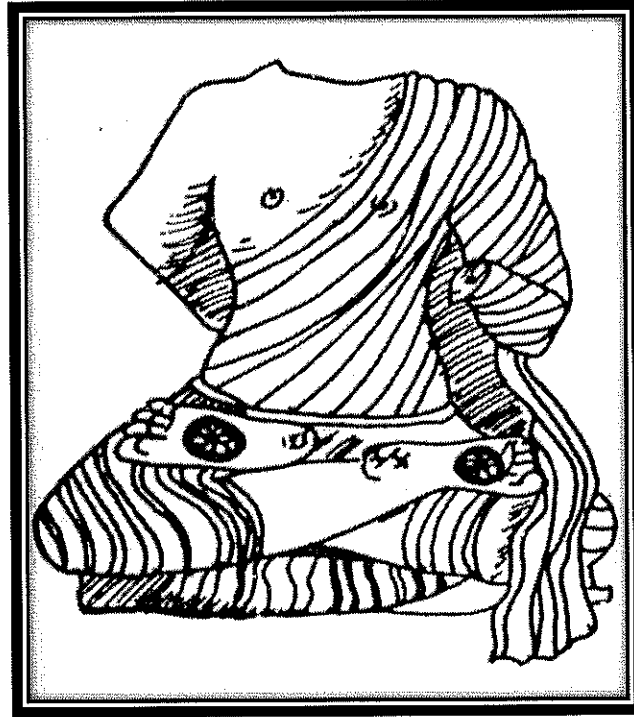
Çizim 15

Buddhist edebiyata ait ürünlerde ise Buddha tarafından kullanıldığı bildirilen kıyafetlerin, sonraki dönem Buddhist keşişler tarafından da giyildiği var sayılmaktadır. Buddha'nın kıyafetlerinin tümü için, Sanskrit dilinde demir tozu anlamına gelen chīvar terimi kullanılmaktadır Chīvar, antarvāsaka (iç kıyafet), uttarasanga (üst giysi) ve sanghāṭī (kaftan ya da cüppe) olmak üzere üç farklı giysiden oluşmaktadır. Kuşan dönemi Buddha heykellerinde de bu kıyafetlerin üçünü aynı anda ya da sadece birini

veya ikisini giymiş Buddha tasvirleri yer alır (çizim 16-17-18-19) (Pandey, 1988: 50-51).

Çizim 16

Çizim 17

Çizim 18

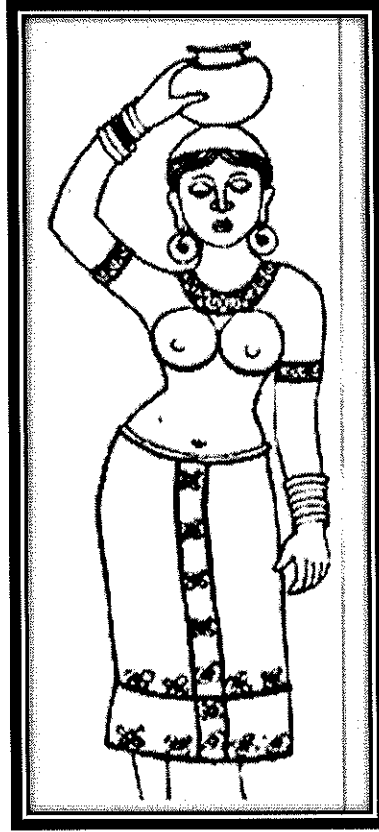

Çizim 19

2.4.2. Toplumunun Kıyafet Anlayışı

Kuşanlar dönemine ait geleneksel kadın ve erkek kıyafetleri ile ilgili birtakım detaylardan bahsedeceğimiz bu bölümde, Roshen Alkazi'nin *Ancient Indian Costume* adlı eserinde yer alan çizimler kullanılmış ve Kuşan dönemi Hint kıyafetleri ile ilgili yapılan yorum ve tanımlamalar aktarılmıştır (Alkazi, 2014). Kuşan toplumunun geleneksel kıyafetleri hakkındaki betimlemeler öncelikle Mathura ve Gandhara bölgeleri bağlamından ikiye ayrılmış; sonrasında köylü kadın, muhafız, asker gibi toplumun farklı kesimlerinden gelen kişilerin kullandıkları kıyafet, takı ve aksesuarlar bakımından sınıflandırılmıştır.

İlk olarak Mathura bölgesine ait köylü bir kadın tasvirinde yer alan kıyafet ve aksesuarlar ise şu şekilde sıralanmıştır: Ghagri: Diz altına kadar uzanan basit bir etek biçiminde dikilmiş olan bu alt giysi, bir ipin üzerine dolanmıştır. Bu modelin, kadınlar için dikişli alt giysinin (eteğin) ilk örneklerinden olduğu düşünülür. Kantha: Süslü tasarımıyla kısa, geniş bir kolyedir. Keyura: Kantha'da olduğu gibi, süslü tasarımlı kolluklardır. Valaya: Basit, düz bileziklerdir. Kundala: halka şeklindeki sade küpelerdir. Büyük ihtimalle kamıştan yapılmış, ters çevrilmiş sepet gibi olan baş dayığında ise testisini dinlendirir (çizim 20) (Alkazi, 2014: 72).

Çizim 20

Gandhara bölgesine ait bir kadın kapı muhafızının ise üzerinde, lehnga tarzında giydiği Antariya adı verilen bir kıyafet vardır. Basit şekilde sarılır ve sol tarafı içe doğru sokulur. Uttariya ise serbest biçimde omuzun üzerine atılır. Önü açık ve üst kısmı bir düğme ile kapatılan Tunik, büzgülü uzun kolları, mücevherli bileklikler ve üstündeki çok sayıdaki düğme ile süslenmiştir. Mekhala, belinin ortasındaki süslü bir tokadır. Hara, bir tanesi kısa; diğeri uzun ve göğüslerinin arasına kadar uzanan inci bir kolyedir. Kundala, büyük halka şeklindeki küpelerdir. Baş Aksesuarı, saç düğümünün etrafına takılan ve ortasında bir çiçek bulunan büyük bir taç başlıktır. Sitara, alınının üzerindeki yuvarlak takıdır (çizim 21) (Alkazi, 2014: 73).

Çizim 21

Gandhara bölgesine ait kadın bir nöbetçinin (koruma) geleneksel kıyafetler ise şunlardır: Tunik, uzun ve kolları büzgülü bir üst giysisi; Antariya, bol chalana-kushan adı verilen bir pantolon; Kayabandh, belindeki bükümlü kuşak; Hara, uzun ve dar bir kolye; Saç Tarzı, önden üç parçaya ayrılmış, ortadaki parça geriye doğru bükülüp, iki yan parça ise aşağı doğru uzatılmıştır; Uzun bir mızrak ve yuvarlak kabartmalı bir zırh taşımaktadır (çizim 22) (Alkazi, 2014: 74).

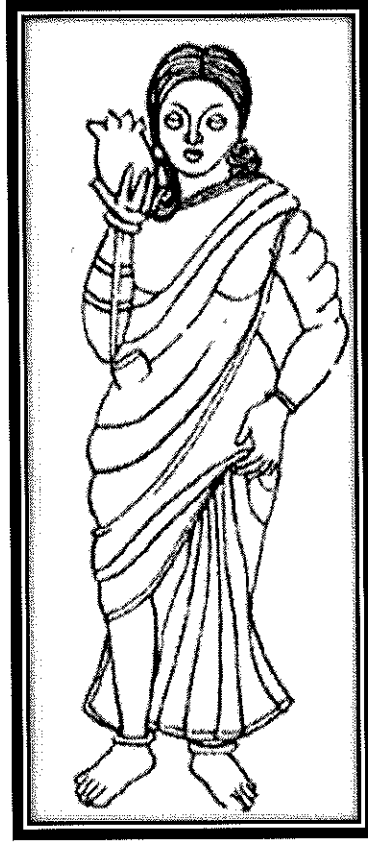
Çizim 22

Gandhara bölgesine ait sıradan bir kadının kıyafetleri ise şunlardır: Antariya, Sariye benzer ve kaccha tarzında giyilir. Bir ucu sol omuzunun üzerinden atılan kumaş, vücudun her tarafına sarılır. Valaya, sol bilekte yer alan dört adet bileziktir. Hara, göğüslerinin arasına takılan inci bir kolyedir. Kundala, basit halka şeklindeki küpelerdir. Nupura, ayak bileğine takılan çift halhaldır (çizim 23) (Alkazi, 2014: 76).

Çizim 23

Mathura bölgesine ait bağısta bulunan bir kadın figüründeki kıyafetler şu şekilde sıralanmaktadır. Antariya: Sariye benzer ve önden bağlanır. Bir ucu bacakların arasından geçirilirken kıvrılır ve arka tarafta bağlanır, diğer ucu ise önde, içe doğru kıvrılır ve sol omuz üzerinden bir ucu arkaya doğru atılır. Valaya: Her iki bilekte de bulunan tek bileziktir. Nupura: Halka şeklindeki basit halhaldır. Kundala: Bükülmüş ya da asılmış yuvarlak küpelerdir. Saç Biçimi: Ortadan ayrılmış ve her iki tarafta düğüm yapılmıştır (çizim 24) (Alkazi, 2014: 75).

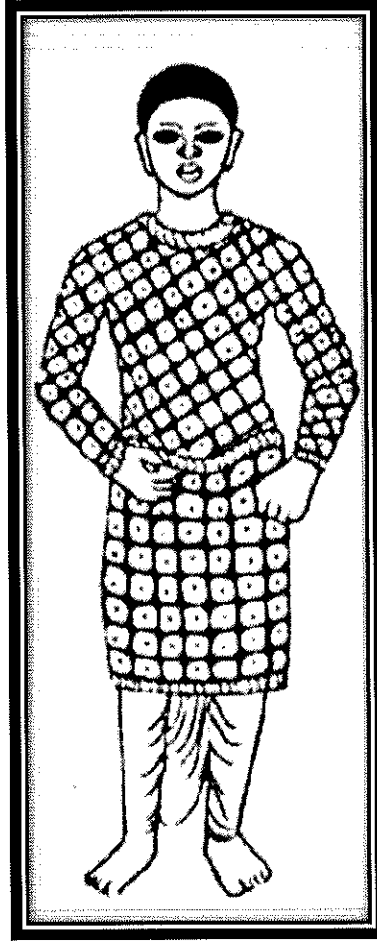
Çizim 24

Gandhara bölgesine ait bir bağışçı kıyafetinin detayları ise şu şekildedir: Antariya, kaçça tarzında giyilir. Zırh, baklava desenli, metal levhalardan yapılmıştır. Kemer ve etek uçları kalın iplerle bağlanmıştır. Alt kısım ise, birbirine paralel olarak işlenmiş dikdörtgen levhalardan oluşmaktadır. Mauli, bükülerek rulo haline getirilmiş uzun bir kumaştan yapılmış başlıktır. Savaş aletleri, yuvarlak bir kalkan işe mızraktır (çizim 25) (Alkazi, 2014: 77)

Çizim 25

Gandhara bölgesine ait bir muhafız kıyafeti ise, ayak bileklerine kadar uzanan ve kaçcha tarzında giyilen bir antariya ile tunik adı verilen bir kıyafetten oluşmaktadır. Tunik, kalın kapitone bir kumaştan dikilmiştir. Diz boyundadır ve boynunda, belinde ve etek uçlarından kalın bir şerit yer alır. Kapitone tarzı üst kıyafet, bel hizasında, bugün özellikle kış aylarında Hindistan'da giymeye devam edilmektedir (çizim 26) (Alkazi, 2014: 82).

Çizim 26

Yapılan bu tanım ve yorumlar, Kuşan Dönemi sosyal hayatının bir parçasını oluşturan kılık, kıyafet ve aksesuar kullanımı ile ilgili geleneğin çeşitliliği ile ilgili önemli birtakım ipuçları sunmaktadır. Öyle ki Hindu tanrıları heykellerindeki elbise detayları, Buddhist ikonografide daha da sistemli bir hâl almıştır. Kuşan toplumunun farklı kesimlerindeki insanların ait geleneksel kıyafet biçimi ise, kullanılan kumaş, aksesuar ve elbise modelleri bakımından çeşitlilik göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUŞANLAR DÖNEMİNDE KÜLTÜREL FAALİYETLER

3.1. Kuşanlar Döneminde Edebiyat

3.1.1. Aşvaghosha ve Eserleri

Nerede ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmeyen Buddhist saray şairi Aşvaghosha, eski Hint'in en eski ve en değerli dram yazarlarından biridir. Keith'e göre hem ünlü bir şair; hem de bir filozof olan Aşvaghosha'nın yaşadığı dönem, Eski Hint'i hâlen kaplayan üzücü karanlıktan dolayı, onunla ilgili kesin bir yargıda bulunmamıza imkân vermemektedir (Keith, 1920: 55). Geleneksel anlayış onun MS 1. yüzyılda Kanışka'nın sarayında ve himayesinde yaşamış olduğunu ve Buddhist bir şair olarak eserlerinde Buddhizm'in propagandasını yaptığını ileri sürer. Si-yu-ki'ye göre; bir manastırda yaşayan Aşvaghosha, öyle güzel öğütler veriyormuş ki onu dinleyenlerin hepsi, oradan gözyaşları içerisinde ayrılırlarmış. O, üç pîṭaka beş vidyā'nın (Buddhist öğretilerin kaynakları) bütün bilgisine hâkim olan bilge bir ermişti. MS 671-95 yılları arasında Hindistan'a gelen I-tsing ise, Aşvaghosha'nın gelmiş geçmiş en iyi bilge, öğretmenlerden biri olduğunu kaydetmiştir (Keith, 1920: 55 ve Beal 1884: 57).

Çince kaleme alınmış Aşvaghosha biyografisinde ve *Fo tsou t'ung tsai* (Buddha'nın Sözleri ve Keşifler) adındaki diğer bir Çince eserde ise, Aşvaghosha'ya Puṇyāditya (uğurlu, kutlu, hayırlı) anlamına gelen Kung-te-jih unvanıyla hitap edilmiştir. Ayrıca Tibetli tarihçi Tārānātha ise Aşvaghosha'yı dokuz farklı unvanla daha anmıştır: Kāla (siyah, siyahi), Dūrdarṣa (görülmesi ya da tanınması zor olan), Dūrdarṣakāla (görülemez kadar siyah olan), Mātriceta (yeryüzü kölesi), Pitriceta

(ataların kölesi), Śūra (iyilik savaşçısı), Dhārmika-Subhūti (erdem-iyilik) ve Maticitra'dır (akıllı kimse) (Suzuki, 1900, aktaran: Law: 1993: 3).

Johnston ise Aśvaghosha'nın kendisi ile ilgili bilgilerin azlığının sebebini şu cümleler ile açıklar:

Sanskrit edebiyatında bir fenomen kendini tekrar eder durur; bu fenomen şöyle açıklanabilir: Çağlar boyunca yazarlar, kendilerinden ziyade, hep seçtikleri konular üzerinde durmuşlar, seçtikleri bu konular kendilerinden bile öne geçmiştir. Aśvaghosha da bu konuda bir istisna değildir (Johnston, 1963: XIII).

Bu sebeple de Aśvaghosha'ya atfedilen eserlerde, onun Saketaka'lı (Ayodhya) ve Suvarṇākshī'nin oğlu olduğunun dışında, hayatı ile ilgili net bir bilgi yoktur (Johnston, 1963: XIII; Keith, 1920: 55). Sushilkumar'a göre;

Elli yıl önce Aśvaghosha, sadece bir isimden ibaretti. Fakat bugün kendisine atfedilen eserleri yayımlanmış; ilk büyük Kāvya⁷¹ şairi ve Kālidāsa'nın öncüsü olarak tanınır. Fakat eserlerindeki birkaç ipucu ve efsaneler yoluyla aktarılan birkaç bilgi dışında, hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Eserlerinin basıldığı yayınevleri, annesinin adı olan ve 'altın gözlerinin' anlamına gelen Suvarṇākshī'yi, amblemleri olarak kullanmıştır. Hayatı ile ilgili ise Saketa'lı (Ayodhyā), Saketa'nın Buddhist keşişi ve Bhikshu⁷² olarak anılmasının dışında herhangi bir

⁷¹Süslü saray şiiri sanatı anlamına gelmektedir. Başlıca temsilcileri arasında Aśvaghosha, Bhāsa ve Kālidāsa yer almaktadır.

⁷² Sanskrit bir sözcük olup, Buddhist gelenekte "çileci ermiş, keşiş" anlamındadır.

bilgiye değinilmemiştir. Ancak onun Mahākavī⁷³ ve Mahāvadin⁷⁴ olduğu gibi, aynı zamanda Ācārya⁷⁵ ve Bhadanta⁷⁶ olduğu belirtilerek edebi kişiliği ve gücüne değinilmiştir (Sushilkumar, 1947: 70).

Aşvaghosha'nın yaşadığı yüzyıl ve eserlerini ortaya koyduğu dönem ile ilgili olarak bilinen en yaygın inanış; Aşvaghosha'nın, Kanişka'nın isteği üzerine toplanan Buddhist konseye, konsey başkanı Vasumitra'nın yardımcısı olarak Pāṭaliputra'dan getirtirilerek, dâhil edildiği ile ilgili anlatılara dayandırılır (Smith, 1924: 230). Ancak bu görüş, araştırmacıların Aşvaghosha'ya atfettiği eserlerin tarihleriyle farklılıklar göstermesi sebebiyle sıkça sorgulanmaktadır.

Tārānātha ise ilgili görüşü desteklemesine rağmen, Hint tarihinde birbirinden farklı üç Aşvaghosha'nın yaşadığından söz eder. Tārānātha bunlardan Şūra unvanıyla anılanının ise “en iyisi” ve “en genci” olduğunu belirtir. Beal'e göre ise; Hint tarihindeki ilk Aşvaghosha'nın çalışmamıza konu olan yani Buddhaçarita'nın yazarı olduğu bilinir. Diğer taraftan Nāgārcuna'nın kaleme aldığı Aşvaghosha'nın Śraddhotpāda-śāstra eserinin yorumunda farklı zamanlarda yaşamış altı farklı Aşvaghosha'dan bahsedilmektedir. Ayrıca ilgili eserde, Nāgārcuna'nın Aşvaghosha'nın öğrencisi olduğu ifade edilir. Çin ve Tibet Buddhist geleneğinde ise iki farklı Aşvaghosha'dan bahsedilir ve şair-yazar Aşvaghosha'yı Brahmanik

⁷³ Klasik Sanskrit Edebiyatı geleneğinde kullanılan Sanskrit kökenli bir terim olup, “büyük şair” anlamına gelir.

⁷⁴ Klasik Sanskrit Edebiyatı geleneğinde “büyük konuşma ustası”, anlamına gelir.

⁷⁵ Buddhist geleneğinde “dini öğretileri yayan keşiş” anlamına gelir.

⁷⁶ Buddhist geleneğinde “erdemli ermiş, keşiş” anlamına gelir.

gelenekle ilişkilendirerek, Kanışka ile çağdaş olduğu konusundaki görüşü destekler (Beal, 1884 ve Suzuki, 1900, aktaran: Law, 1993: 4).

Sarvāstivāda geleneğine ait olan ve MS 405’de *Li tai san pao chi* adı ile Kumāracīva tarafından Çinceye çevrilen Aşvaghosha’nın *Mahā-sūtrāṅkārā-śāstra* adlı eserinde ise onun, Nirvāṇa’dan üç yüz yıl sonra dünyaya geldiği ifade edilir. Hui Yuen ise *Mahā-pracnāpāramitā-śāstra*’nın yorumunu yaptığı eserinde, Aşvaghosha’nın Nirvāṇa’dan üç yüz yetmiş yıl sonra doğduğunu belirtmiştir. Vasubandhu da Aşvaghosha’nın, Kātyāyana (Cnānaprasthāna-śāstra’nın yazarı) ile çağdaş olduğunu ve yaklaşık olarak Nirvāṇa’dan beş yüz yıl sonra yaşadığını ifade eder (Beal, 1884, aktaran: Law, 1993:4).

Aşvaghosha, *Śraddhotpāda-śāstra*’nın Çince tercümesinin önsözünde, Buddhistlerin dört güneşinden biri olarak sayılır ve Nirvāṇa’dan beş yüz yıl sonra dünyaya geldiği söylenir. Hiuen Tsang, dünyayı aydınlatan bu dört güneşin Aşvaghosha ile birlikte Nāgārcuna, Āryadeva ve Kumāralabdha olduğunu ifade eder. *Mahā-pracnāpāramitā-śāstra*’nın çevirisini yapan Sang-ying de Aşvaghosha’nın doğum tarihinin Nirvāṇa’dan beş yüz yıl sonra olduğunu belirtir. Zira *Śraddhotpāda-śāstra*’yı yorumlayan Fa-tsang da *Fu tsou’t’ung chi*’deki bu bilgiyi kaynak göstererek doğrular (Beal, 1884 ve Beal 1914, aktaran: Law, 1993:4). Keith ise; *Buddhist Philosophy in India and Ceylon* adlı çalışmasında Aşvaghosha’nın diğer eserlerinde hiç bahsi geçmeyen ve muhtemelen ondan sonraki dönemde Mahāyāna’ya eklenen Pracnāpāramitā (Bilgelğin Mükelleştirilmesi) ilkesini, ilgili eserde bu kadar derinlemesine işlemesini bir tezat olarak görür. Ayrıca eğer gerçekten Aşvaghosha,

Mahāyāna mezhebine ait *Śraddhotpāda-śāstra*'nın yazarı ise eserinde idealizm ilkesinin, śūnyatā (boşluk) doktrininden daha önce ve çok daha etkili bir biçimde işlenmiş olması gerektiğini ifade eder. Bu durumun Buddhizm geleneğinin aksine bir görüntü çizdiğini iddia ederek *Śraddhotpāda-śāstra*'nın Aśvaghoṣha'ya atfedilme geleneğinin doğru olmadığını aktarır (Keith, 1979: 228). Winternitz de *Mahāyāna-Śraddhotpādaśāstra* ile Buddhaçarita'nın yazarlarının aynı kişi olamayacağını ifade eder. Eserlerin konu bazındaki fikrîsel (öğretisel) zıtlıkları, onların aynı yazar tarafından kaleme alınmış olabileceği savını çürüttüğünü ileri sürer. Dahası *Mahāyāna-Śraddhotpādaśāstra*'nın ikinci bir Aśvaghoṣha tarafından yazılmış olabileceğini iddia eder (Winternitz, 1998: 362-363). Beal ise; *The Romantic Legend of the Śākya Buddha* adlı eserinde "Aśvaghoṣha'nın yaşadığı dönemle ilgili kesin bir tarih vermek çok zordur. Ancak onun Buddha'da 400 yıl sonra yaşadığı bilinen Nāgārcuna ile çağdaş olduğu çok kuvvetli bir ihtimaldir." (Beal, 1875, aktaran: Law, 1993: 5) şeklinde bir ifade kullandığı bilinir.

Aśvaghoṣha'nın doğduğu yerle ilgili varsayımlara gelindiğinde;

Çin geleneğine ait olan ve İngilizceye *The Record of the Triratna* ve *The Accounts of Buddha and Patriarchs* olarak çevrilen eserlerde, onun Batı Hindistan kökenli biri olduğu konusundaki varsayımların ağır bastığını görüyoruz. Zira *History of Buddhism in India*'nın Tibetli yazarı Tārānātha da Çin geleneğinin varsayımlarıyla aynı görüşü paylaşarak Aśvaghoṣha'nın Batı Hindistanlı olduğunu belirtir. *The Life of Vasubandhu* başlığını taşıyan eserde ise Aśvaghoṣha'nın Śrāvastī'deki Bhāṣhita yerlilerinden olduğu aktarılır. Ancak Nāgārcuna, *Mahāyānaśāstra-vyākhyā* adlı çalışmada Aśvaghoṣha'yı Doğu Hindistan ile bağdaştırır. *In the Record of Buddha and*

Patriarchs adlı eserde de on ikinci keşiş olan Aşvaghosha, Benaresli olarak tanıtılmıştır. *Shittanzo* adlı diğer bir Çince eserde ise Güney Hindistanlı biri olarak aktarılmıştır (Law, 1993: 5).

Diğer geleneksel gruplar ise Aşvaghosha'nın edebi dehasını, Kuzey Hindistan'daki (Uttarāpatna) Buddhist Yüeci ülkesinin (Tukhāra) kralı olarak bilinen -Çince ismiyle- Chan-tan-chi-ni-cha'a ile eş ve çağdaş tutar. Bu kral Sanskrit adıyla Kanişka'dan başkası değildir. Öyle ki Suzuki de bu iddiayı desteklerken Kanişka'dan Kanishtha olarak bahsetmektedir. Çinli seyyah Fā-hien ise Buddha Kâsesini almak için Gandhara'yı işgal eden Yüeci kralı Kanişka'dan başka birisiymiş gibi bahseder ve onu Kanika ismiyle tanıtır. Tārānātha ise, ilgili tarihlerde Kanika ve Kanişka adında iki farklı kralın olduğunu, Kanika'nın Tili ve Malava kralıyken Kanişka'nın ise Yüeci soyundan gelen ve Cālandhara kralı olduğunu ifade eder ve Aşvaghosha'yı Kanişka ile bağdaştırır (Suzuki, 1900, aktaran: Law, 1993: 5). Tibet geleneklerine göre; Nirvāṇa'dan 400 yıl sonra dünyaya gelen ermiş Aşvaghosha'nın, Pallava ve Delhi kralı olan Kuşan imparatoru Kanişka ile çağdaş olduğu ancak yaşça ondan oldukça büyük olduğundan bahseder. Cnānayaṣa, Kanişka'nın Aşvaghosha'nın en iyi öğrencilerinden biri olduğunu ifade eder. Baskın bir geleneksel yaklaşıma göre, *Samyuktaratnapīṭaka-sūtra* adlı eserin Çince (*Tsa Pao Tsang Ching*) çevirisinde Kanişka'nın sarayını şereflendiren üç bilgeden bahsedilir. Bu bilgiler; Aşvaghosha Boddhisattva, Māṭhara (Mo-cha-la) adı verilen vezir ve Çarakasamhitā'nın yazarı olan Çaraka adındaki tecrübeli hekimdir. Fu-fo-tsan-ch'uan adındaki Çince bir eserde ise, Kanişka'nın bilgeliğini duyup işittiği Aşvaghosha'yı Pāṭaliputra'dan alıp Kuzey Hindistan'daki başkent Gandhara'ya getirdiği rivayet edilir (Wassiljew, 1860, aktaran: Law, 1993: 5).

Ařvaghosha'nın hayatı, kendisiyle aynı dönemde Kuzey Hindistan'da yaşamış olan Sthavira Pārsha ile değişir. Zira *Transmission of the Dharmapiṭaka*'daki anlatılara göre Ařvaghosha, Sthavira Pārsha'nın ğrencisi olan arkadaşı Puṇyayařa'nın etkisinde kalarak Pārsha disiplini takip etmeye başlamış ve koyu bir Buddhizm inanırı olmuştur. Zamanla birçok Buddhist sūtra üzerine yoğunlaşmış ve ünlü bir Buddhizm yorumcusu ve öğreticisi haline gelmiştir. Onun bu derin çalışmaları ve öğretileri, dönemin kralının kulağına gitmiş ve önemli bir Buddhizm limi olarak değer görmeye başlamıştır. Hiuen-Tsang, Sthavira Pārsha'yı Kaniřka'nın vaazlarını dinlediği, akıl danıştığı ve değer verdiği ğretmeni olarak simgeleştirmiştir. Aynı zamanda onu, Kāřmīra'da gerçekleştirilen Buddhist Sarvāstivāda ya da diğer adıyla Hīnayāna konseyinin başkanlığını yapan Vasumitra'nın da çağdaşı, arkadaşı ve meslektaşı olarak tanımlar (Watters, 1904; Law, 1993: 6).

Aşvaghosha'nın soyu ile ilgili geleneksel yaklaşımların da tıpkı yaşadığı ağ ve kendisine atfedilen eserlerde olduğu gibi geniş çapta farklılık gösterdiğini görüyoruz.

Ghona'ya göre, Batı Hindistan'da Loka adındaki birinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Tārānātha'ya göre ise, Khorta'da bir denizcinin en geniş kızıyla evlenen Samghaguhya adındaki bir Brahmanın oğlu olarak bilinir. Ayrıca Tibetli tarihçi onu; her sözünden bilgi dökülen geniş bir keşiş ve bilge olarak betimlemektedir. Bilgisi ve yorum gücüyle Doğu Hindistan'da gittiği her yerde (Odivişa, Gauda, Tirahuti, Kāmarupā) ağdaşlarını fazlasıyla etkilemiştir. Diğer yandan kendisinin yazarı olduğu dşnlen *Saundarananda-kāvya*'da, güzel konuşma yeteneğine sahip Suvarṇākṣhī'nin asil oğlu olarak tanımlanmıştır. Ayrıca yine kendisine atfedilen *Buddhaçarita* ve

Śāriputra-prakaraṇa adlı eserlerinde de ermiş Suvarṇākshī'nin oğlu olduğu söylenir (Johnston, 1936: XIII).

Kısacası kronolojik olarak Hint tarihinde bilinen en az üç Aṣvaghosha'nın varlığından sözedilebilir:

1) Mahāsūtrāṅkāra-śāstra'nın yazarı olduğu düşünülen ve Nirvāṇa'dan sonra üç yüz- üç yüz yetmiş yıl sonra yaşamış olduğu düşünülen.

2) Sthavira ya da Bhikṣu Aṣvaghosha, yani Nirvāṇa'dan en az dört yüz yıl sonra yaşamış olan Hīnayānist keşiş ve Sthavira Pārśva'nın ve öğrencisinin öğrencisi olan.

3) Bodhisattva Aṣvaghosha, yani Mahāyāna Śraddhotpāda-śāstra'nın yazarı olan ve Nirvāṇa'dan yaklaşık olarak beş yüz- altı yüz yıl sonra ortaya çıkan (Suzuki, 1900, aktaran: Law, 1993: 6).

Aṣvaghosha'ya atfedilen ve MS 405 yılında Kūmāraciva tarafından Çinceye çevrilen *Sūtrāṅkāra-śāstra*, Karma'nın gücünü gösteren ve çoğunlukla Batı Hindistan'da geçen olayları anlatan hikâyelerin bir derlemesi niteliğindedir. Bu eserin Mahāyāna ekolünün bir ürünü olduğuna yönelik herhangi bir ipucu yoktur. Ancak hikâyelerin Batı Hindistan'da geçtiği ve genellikle MÖ 1. yüzyılı anlattığı aşikârdır (Law, 1993: 6). Sthavira Pārśva ya da öğrencisi Puṇyayaśa'nın geleneklerine bağlı olan Sthavira Aṣvaghosha ise Gandhara kralı Kanīṣka ile aynı dönemde yaşamıştır. Genellikle Orta Hindistan'da faaliyet gösteren Buddhist bir keşiş olarak anılır. Diğer yandan benzer bir misyonu çağdaşı Pārśva, Kāśmīra bölgesi için üstlenmiştir. İlgili gelenekte, Suvarṇākshī'nin oğlu olarak anılan Aṣvaghosha'nın eserleri hakkında

herhangi bir bilgiye rastlanılmaz. Ancak her iki kāvya'sında da (Buddhaçarita ve Saundarananda) Buddha'nın temel ilkeleri, Hīnayāna mezhebinin anlayışına göre yorumlanmış olup, Mahāyāna ile ilgili herhangi bir izin olmadığı açıktır. Geleneksel Mahāyāna Bodhisattva'sı Avalokiteśvara'dan⁷⁷ da hiç bahsetmez. Buddhist Çin Tripiṭaka'sı listelerinden birini oluşturan Nanjio'ya göre, Aśvaghoṣa'nın Buddhaçaritası, aslında Hīnayāna temelli Dharmagupta mezhebine ait Vinaya Piṭaka metinlerinin bir parçasıdır. İlgili mezhebin Kuşanlar dönemindeki önde gelen keşişi Assagutta (Aśvagupta), Buddhizm geleneği ve öğretilerini Aśvaghoṣa'ya aktararak onu etkilemiştir. Assagutta ekolüne bağlı Buddhizm Okulu, en parlak dönemini Kuşan İmparatorluğu döneminde yaşamış; Aśvaghoṣa ve Vasumitra gibi önemli öğrencileri (müritleri) olmuştur (Law, 1993: 6-7).

Sonuç olarak Buddhaçarita ve Saundarananda'nın yazarı olan tarihi Aśvaghoṣa ister Bodhisattva ister Sthavira Aśvaghoṣa olsun, Brahmanik geleneklere bağlı Brahman bir ailenin soyundan geldiği kesindir. Zira eserlerinde geleneksel Brahman anlayışının izleri Buddhist düşüncenin doktrinleriyle harmanlanmıştır. Onun Dharmagupta okulunun bir ferdi ya da Sarvāstivāda temelli bir Hīnayānist olduğu ise Arhat⁷⁸ ilkesini savunduğu her bir cümlesinden açıkça anlaşılmaktadır. Eserlerinde

⁷⁷ Mahāyāna Buddhizmi'nin en önemli Bodhisattvalarından biri olarak bilinir. Merhameti ve erdemi temsil ettiği için ona Merhametin Bodhisattva'sı da denir. Buddhist Tibet tanrıçası Tārā ile de ilişkilidir. Bazen de Avalokiteśvara'nın Buddhist Çin bereket tanrıçası Guanyin'in erkek formu olduğu iddia edilir (Leeming, 2001: 19).

⁷⁸ Buddhizm'e ait bir kavram olarak arhat, aydınlanmadan önceki son evrede bulunan kişiler için kullanılır ve tam manasıyla "saygın, saygıdeğer kişi" anlamlarına gelir. Bu sebeple arhat mertebesindeki kişilerin özel bir saygınlığı vardır. Genellikle arhat bir ermiş ya da çilecidir. Bu sebeple de artık dünyaya ait biçim ve duygulardan kendisini tamamen soyutlamıştır. Hīnayāna Buddhizm'inde kurtuluşa ermenin en yüksek derecesi için kullanılan bir terimdir.

kullandığı kusursuz Sanskrit dili, grameri, ölçü, oyun yazarı, Rācadharma (Kraliyet bilimi), Sāmkhya-yoga prensipleri, Destan ve Upanishad bilgileri onun günümüze değin gelen, haklı ününün sebebi olarak gösterilir (Johnston, 1937: 8-9).

Aşvaghosha'ya atfedilen ve belki de onun başyapıtı olarak değerlendirebileceğimiz *Buddhaçarita*'nın Çince çevirisinde eserin, en geç MS 5. yüzyıla ait olabileceği ifade edilirken; Bühler, ilgili eserin el yazmalarından hareketle onun Kanişka ya da Huvişka'nın döneminde, yani MS 200'lü yıllarda kaleme alındığını ileri sürer (Johnston, 1963: XIII). Ancak, "Paleografiye göre tarih belirleme, sanıldığı kadar ikna edici ve doğru sonuçlar vermeyebilir. (Johnston, 1963: XIII)" şeklindeki bir ifadeyle de kesin bir yargıda bulunmaktan kaçınır. Bize göre, ilgili tarihlendirmeye kaynaklık eden *Buddhaçarita* ile ilgili bulgular ve sonucunda elde edilen kronolojik bilgi (~MS 1. yüzyıl), Kuşanlar tarihi ile ilgili anlatıları da desteklemesi sebebiyle oldukça tutarlı bir varsayım olarak değerlendirilebilir.

Ruben, *Eski Hind Tarihi* adlı çalışmasında Aşvaghosha'nın yaşadığı dönem, edebi kişiliği ve eserleri ile ilgili şu yorumları yapmıştır:

Theravāda inancında da benzer bir anlamı ifade eder. Hūnayāna ve Theravāda Buddhistleri için her devirde yalnızca bir tane Buddha olabilir, bizim devrimizin Buddha'sı da Gautama Buddha'dır. Bu nedenle de arhat, diğer insanların ulaşabileceği en üst mertebedir. Reformist Mahāyāna Buddhistleri için ise arhat fikri, aslında benlikçi bir anlayıştır ve genellikle Bodhisattva düşüncesinin yerini tutar. Yani kişi, bu dünyadaki diğer insanların kurtuluşu için çalıştığı takdirde de bir Buddha olabilir (Leeming, 2001: 16).

Kanişka'nın da himaye ettiği bir adam olan Buddhist Aşvaghosha'nın, aşağı yukarı Nāgārcuna ile aynı zamanda yaşamış bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserlerindeki felsefe, çoğunlukla Nāgārcuna'nın şüpheci mistik felsefesi ile benzerlik göstermektedir... Dramlarındaki münevver kişiler Sanskrit dilini kullanırken; halktan kişilerin ise Prakrit dilini konuştukları görülmektedir. Dram bir dua ve bir de ön oyunla başlamaktadır ve birçok sahneden oluşmaktadır... Aşvaghosha'dan önceki Buddhistler gibi, Aşvaghosha'nın da eserlerinde Buddhizm'in propagandasını yaptığı anlaşılmaktadır⁷⁹ (Ruben, 1944: 215).

Aşvaghosha'nın eserlerinde bahsi geçen Buddhist öğretisi ve gelenekler, onun kendine has üslubu ve anlaşılır biçimdeki tasvirleri ile öykülenmiştir. Anlatı sanatındaki etkileyiciliği kadar; oluşturduğu karakterlerin metinlerde üstlendiği roller de, edebi dehası ile ilişkilendirilmektedir. Bazı eserlerinde özellikle anlatım tarzındaki başarısı ön plandayken bazılarında ise, karakterlerin eserdeki işleniş bakımından elde ettiği akıcılık ön plana çıkmaktadır. Örneğin *Buddhaçarita*, konusunun etkileyiciliği dışında, anlatımındaki betimleme ve öykülemelerle dikkat çekerken; *Saundarananda*, karakterin eserde işleniş açısından elde ettiği başarı ile tanıtılmaktadır (Law, 1193:76).

⁷⁹ Almandan dilimize çevrilen eserin dili 1940'lı yılların Türkçesiyle kaleme alındığı için sadeleştirilerek alıntılanmıştır.

3.1.1.1. Aşvaghosha'ya Atfedilen Eserler ve Yorumları Hakkında

Aşvaghosha çalışmaları açısından, eserlerini diğer dünya dillerine çevirerek günümüze değin ulaşmalarını sağlayan çevirmen ya da araştırmacıların yorumları da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Aşvaghosha'nın *Buddhaçarita*'sı ilk kez 1883 yılında Samuel Beal tarafından Çincesinden İngilizcesine çevrilmiş; ardından aynı eser, Cowell tarafından Sanskrit orijinalinden İngilizceye çevrilerek, 1894 yılında "Sacred Books of the East" serisinin 49. cildi olarak yayımlanmıştır. Sonrasında Teitaro Suzuki'nin Çince'den İngilizceye çevirdiği ve giriş bölümünde Çin ve Tibet Budhizm'ine ait geleneklerin kritik incelemesini yaptığı *Śraddhotpāda-śāstra* adlı eser basılmıştır. Son olarak *Saundarananda-kāvya* adlı Sanskrit eserin basılmasını sağlayan Haraprasād Śāstrī'nin çabaları, Aşvaghosha çalışmalarına öncülük etmiştir. Johnston da *Buddhaçarita* adlı eserin İngilizce çevirisinin giriş bölümünde Aşvaghosha'nın eserlerinden, dinsel görüşünden, edebi dehası ve yeteneklerinden geniş ölçüde bahsetmiştir. Aşvaghosha'ya atfedilen ve ilk olarak Samuel Beal tarafından bazı bölümleri Çinceye çevrilen *Sūtrāṅkārā*'nın tamamı, 1908 yılında E. Hüber tarafından İngilizceye çevrilmiştir. 1922 yılında ise *Saundarananda*, Bimala Churn Law tarafından ilk kez diğer bir Hint dili olan Bengalî'ye çevrilmiştir. *Buddhaçarita*'nın Tibetçesinden Almancasına çeviri ise 1923 yılında "*Das Leben Buddha von Asvaghosa*" adıyla F. Weller tarafından yayımlanmıştır (Law, 1993: 1). Samuel Beal'den itibaren Aşvaghosha ve eserleri üzerine çalışan, çevirilerini diğer dünya dillerinde yayımlatanlar ise genellikle İngiliz, Alman, Hollandalı, Fransız, Belçikalı, Amerikalı, Japon, İtalyan ve Rus Hindologlar olmuşlardır; Sylvain Levi, Kielhorn, Speyer, Winternitz, Windisch, Leumann, Lüders, Jacobi, F.W. Thomas, Keith, Gurner, Byodo, Anesaki, Kimura, Hopkins, Kern, Poussin, Strauss, Schrader, Hultzs, Formichi, Gawronski, Wassiljew,

Cappeller, Schmidt, Wohlgemuth ve Balmont. Aşvaghosha'nın *Buddhaçarita* ve *Saundarananda* adlı eserlerinin İngilizce çevirisinin son baskısını bizlere ulaştıran Johnston'un Aşvaghosha çalışmalarına olan katkısı ise, ilgili araştırmalar açısından belki de en kıymetli olanıdır (Law, 1993: 1-2).

Aşvaghosha'ya atfedilen eserler hakkında yapılan yorum ve listeler, bizce Aşvaghosha hakkındaki çalışmalar konusunda biz araştırmacıları en çok zorlayan konuların başında gelir. Bazı araştırmacılar sadece iki ya da üç eseri doğrudan Aşvaghosha ile ilişkilendirirken Law'ın *Aşvaghosha* adlı araştırma eserinde olduğu gibi uzun ve birbirinden farklı eser listeleri verebilmektedir. Law, Suzuki, Bunyiu Nanjio ve Dr. F. W. Thomas tarafından Aşvaghosha'ya atfedilen üç farklı eser listesinden bahsetmekte ve bunların Çin Tripiṭaka'sı olarak adlandırıldığını aktarmaktadır (Law, 1993: 2).

Suzuki tarafından Aşvaghosha'ya ait olduğu düşünülen ve Çinceye çevrilen sekiz eserin listesi şöyledir:

- a) *Tai sheng ch'i hsin lun: Mahāyāna-śraddhotpāda-śāstra*, Bu eser, Tietaro Suzuki tarafından "Aşvaghosha'nın Mahāyāna'da inancın uyanışı üzerine (söylev, anlatı)" adıyla İngilizceye de çevrilmiştir.
- b) *Ta sung ti hsüan wen pen lun*: Nihai kurtuluşa ulaşmak için ruhsal aşamalar üzerine temel bir çalışma.
- c) *Ta chuang yen lun ching*: Mahālankārasūtra-śāstra ya da daha iyi bir ifadeyle Sūtrā-lankāra-mahāśāstra.
- d) *Fo shü hing tsan*: Buddhaçarita-kavya.

- e) *Ni kan tzü wen wu wu i ching*: Nirgrantha'nın nesnel evren teorisi sorusu üzerine oluşturulan sūtra.
- f) *Shi pun shan yeh tao ching*: İyi olmayan on iş hakkındaki sūtra.
- g) *Shi shih fa wu shin sung*: Bir usta ya da öğretmene (hocaya) hizmet etmenin kuralları hakkındaki elli dize.
- h) *Lu tao lun'hui ching*. Ruh göçü hakkındaki sūtra. (Suzuki, 1900, aktaran: Law, 1993: 2)

Çin Tripiṭakası'nın ikincisini olarak nitelendirilen ve Bunyin Nanjio tarafından Aṣvaghosha'ya atfedilen diğer bir liste ise şöyledir:

- a) *Bir öğretmene (hocaya) hizmet etmenin erdemleri üzerine elli dize.*
- b) *Sūtrāṅkārā-śāstra*
- c) *Mahāyānaśraddhotpāda-śāstra*
- d) *Mahāyānabhūmiguhyaścāmūla-śāstra*
- e) *Daśadushṭakarmamārga-sūtra*
- f) *Buddhaçarita-kāvya* (Nanjio, 1883 ve Thomas, 1912, aktaran: Law, 1993: 2).

Son olarak, Dr. F. W. Thomas tarafından Aṣvaghosha'ya atfedilen ve Çin Tripiṭakası'nın üçüncüsünü oluşturduğu düşünülen eserler ise şunlardır:

- a) *Buddhaçarita-kāvya*
- b) *Śāriputra-prakaraṇa*, bir bölümü Prof. H. Lüders tarafından yayımlanmıştır.
- c) *Saundarananda-kāvya*, Haraprasād Śāstri tarafından yayımlanmıştır.
- d) *Gaṇḍi-stotra*.

- e) *Vacrasūcī*, Weber tarafından tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Thomas, 1912, aktaran: Law, 1993: 3).

Hint Buddhizm'i ve Edebiyatı hakkında önemli çalışmaları bulunun Tāranātha ise, *History of Buddhism in India* adlı eserinde aşağıda isimlerini verdiğimiz on üç eseri Aśvaghosha'yı atfetmiştir:

- a) Śta-pançāṣatka-nāma-stotra
- b) Gaṇḍi-stotra-gāthā
- c) Mahākāla-tantra-rudra-kalpa-mahāṣmaṣāna-nāma-ṭīkā
- d) Vacrayāna-mūlāpatti-samgraha
- e) Sthūlāpatti
- f) Maṇidvīpa-mahākāruṇika-pança-deva-stotra
- g) Guru-pançaṣikā
- h) Daṣa-akuṣala-karma-patha-nirdeṣa
- i) Śoka-vinodana
- j) Ashtākshaṇa-kathā
- k) Pariṇamanā-samgraha
- l) Buddhaçarita-nāma-mahākāvya
- m) Vacra-sattva-praṣnottara (Tāranātha, 2010: 392-393).

Thomas'ın Bibliotheca India Serisi içerisinde *Kāvindravacanasamuccaya: A Sanskrit Anthology of Verses* başlığıyla yayımladığı ansiklopedik eserinin Aśvaghosha maddesinde ise, Aśvaghosha'ya atfedilen ve Tibetçe tercümeleri yayımlanan eserlerin listesi ise şöyledir:

- a) *Ashṭaviṅśa-kathā*
- b) *Gaṇistotra-gāthā*

- c) *Daṣakuṣalakarmapathanirdeṣa*
- d) *Paramārthabodhicitta-bhāvanākramavarnasamgrah*
- e) *Samvritibodhicittabhāvanopadeṣavarṇasamgraha*
- f) *Buddhaçarita-mahākāvya*
- g) *Sthūlapatti*
- h) *Maṇidīpamahākārunikadevapaṇçastotra*
- ı) *Vacrayānamūlapattisamgraha*
- i) *Ṣatapançasatakanama-stotra*
- j) *Ṣokavinodana* (Thomas, 1912, aktaran: Law, 1993: 3)

Ancak biz, yukarıda adı geçen onca eserden ziyade, özellikle edebiyat tarihçilerinin doğrudan Aṣvaghosha'ya atfettiği Buddhaçarita, Saundarananda ve Ṣāriputra-prakarāṇa'dan tekrar bahsedeceğiz. Zira Johnston, Chaitanya, Sushilkumar ve Keith gibi edebiyat tarihi araştırmacıları bu tablolardan bahsetseler de Sanskrit Edebiyatı geleneğinde Aṣvaghosha'ya yalnızca iki bazen de üç eser atfedilir. Örneėin Johnston, *Buddhaçarita* evirisinin giriş bölümünde; Aṣvaghosha'nın aslında *Buddhaçarita*, *Saundarananda* ve *Ṣāriputraprakaraṇa* olmak üzere toplamda üç eserinin olduğunu iddia eder (Johnston, 1963: XVIII;). Chaitanya ise; *A New History of Sanskrit Literature* adlı çalışmasında, *Buddhaçarita* ve *Saundarananda* olmak üzere sadece iki eserinden bahseder (Chaitanya, 1977: 243). Sushilkumar ve Keith ise Johnston'a ek olarak, -*Ṣāriputraprakaraṇa*'dan başka- *Sūtrālamkāra (Kalpanāmaṇḍitikā)* adlı bir eseri daha ona atfederler. (Sushilkumar, 1947: 72; Keith, 1920: 56). Ayrıca Brahmanik kast sistemine bir tepki olarak oluşturulmuş Mahāyana mezhebinin ünlü kitabı *Mahāyānaśraddhotpāda* ve Sanskrit dilinde kaleme alınmış ve muhteşem bir ölçüyle oluşturulmuş, Gaṇḍīstotragātha (Aṣvaghosha'nın usta bir řair

olduğunu kanıtlayan şiirleri) da yine Aşvaghosha'ya atfedilen diğer eserlerdendir. (Keith, 1920: 56). Ancak bizce, baskın geleneksel anlayışın da aktardığı gibi özellikle *Mahāyānaśraddhotpāda*, Buddhizm anlayışı ve oluşturduğu dönem itibariyle Aşvaghosha'ya atfedilemez.

Aşvaghosha'nın Sanskrit dilinde kaleme aldığı *Buddhaçarita*'nın orijinali, on yedi bölümden oluşmaktadır. Ancak sadece on üç bölümüne ulaşılabilmiş; birinci bölümün ise ilk üççeyreği ile on dördüncü bölümün ilk çeyreği (on üçüncü şlokaya kadar) günümüze kadar korunabilmiştir. Diğer bölümleri ise Amritānanda tarafından eklenmiş ve önce Çinceye sonra da Tibetçeye çevrilmiştir. Tibetçe çevirisi toplam yirmi sekiz bölümden oluşmakta olup Buddha'nın doğumu ile başlar, ilk Buddhist konsey ile devam eder ve Aşoka dönemi anlatıları ile sona erer (Chaitanya, 1977: 246).

Buddhaçarita'nın şu an elimizdeki on dört bölümden oluşan ve Johnston tarafından İngilizceye aktarılan çevirinin bölümleri ise sırasıyla şu başlıkları taşır: "Kutsal Olanın Doğumu", "Saray Hayatı", "Prensin Huzursuzluğu", "Reddedilen Kadınlar", "Kaçış", "Çandaka'nın Kovuluşu", "Çile Koruluğuna Giriş", "Saraydaki Ağıt", "Prese Vekalet", "Şreṇya'nın Ziyareti", "Tutkuların Yok Sayılışı", "Arāḍa'yı Ziyaret", "Māra'nın Mağlubiyeti" ve "Aydınlanma" (Johnston, 1936: XII).

Araştırmacılar eseri, Aşvaghosha'nın edebi dehasının bir ürünü olarak görürler. Kullanılan dil ve ustalıkla serpiştirilmiş edebi sanatlar, Aşvaghosha'nın Sanskrit diline hâkimiyetinin ve iyi bir Kāvya sanatçısı olduğunun bir göstergesidir. *Buddhaçarita*, Chaitanya'nın kalemiyle şu şekilde özetlenmiştir: Prensin doğumu sırasında yeryüzü

dağlarla sabitlemesine rağmen, rüzgârın etkisiyle bir gemi gibi sallanmaya başladı. Yeni doğan prensin görünüşü karşısında ermiş Atisa gözyaşlarına boğuldu. Ermişin bu hali prensin babası endişelendirmiş, oğlunun kaderinin kötü olduğunu düşündürmüştü. Ermiş: ‘Saygıdeğer Efendim! Endişelenecek bir şey yok. Yeni doğan bu çocuk bilgisinin çokluğuyla dünyaya rehberlik edecek.’ diyerek kralı rahatlattı. Prens guguk kuşlarının seslerinin yankılandığı güzel bir doğanın içinde büyüdü. Arabacısıyla keyifli gezintilere çıktığı bir gün prens, ilk defa beyaz saçlı, ayakta zor duran, gözleri kaşlarıyla gizlenmiş, dizleri bükülmüş yaşlı bir adamın neden bu halde olduğunu merak ederek arabacıya sordu. Arabacısı: “Onu bu hale getiren yaşıdır, geçen yıllar, gençliğin ve güzelliğin hırsız, gücün düşmanı, hafızanın gitmesi, acının beşiği, mutluluğun mezarı ve duyuların katilidir. Bebekken annesini emdi, zamanla yürümeyi öğrendi. Doğanın döngüsüyle yakışıklı bir genç oldu. Şimdi ise yaşlılığa ulaştı.” dedi. Daha sonra prens dört adam tarafından taşınan cenaze alayı ile karşılaştı. Ağlayan insanları görünce merak etti. Arabacı: “Bu tüm canlılar için son aşamadır. Yok olmak dünyadaki herkes için kaçınılmazdır.” dedi. Her şeyin bozulmasıyla ilgili bu anlatım genç prensi derinden etkiledi. Prens içine düştüğü bu melankolik durumdan kurtulmak için genç kızlarla birlikte ormana gezintiye gitti. Prens guguk kuşlarının tutkulu ötüşleri ve göz kamaştırıcı manzara karşısında, duygularıyla baş başa yalnız yürüyordu. Toprağın mükemmelliği, ormana karşı olan arzusu, onu daha uzak, ayak basılmamış yerlere götürüyordu. Yeşil çimenin parçalandığı, solucanların, börtü böceğin sabanla karıştığı toprağın bu hali karşısında prens, kendi türünün katliamını izliyormuş gibi derin bir yasa boğuldu. Rüzgârdan, kumdan ve güneşin ışınlarından derileri yanmış çiftçileri ve tarlaları süren acı içindeki öküzleri görünce büyük merhamet duydu. Bu gördükleri karşısında sarayı ve krallığı terk etmeye ve varlık bilmecesinin cevabını bulana kadar geri dönmemeye karar verdi. Onu gecenin sessizliğinde şehrin kenar mahallesine

götüren yaşlı arabacı yalnız bırakmak istemiyordu. Prens ise onu ayrılığın kaçınılmazlığına ikna etmeye çalışarak: “Ağaca tünleyen kuşlar ayrı yönlerde uçtuklarında birliktelikleri ayrılıkla son bulur. Bulutlar bir araya gelirler ve tekrar parça parça ayrılırlar. Aynı nefes alan canlıların birleşmelerini ve ayrılmalarını da böyle sayıyorum. Bu dünya devam eden ayrılıklarla sürüp giderken, benim duygusu, geçici olan birliktelik duygusuna dayanan uygunsuz boş bir hayaldir.” dedi. Bu konuşmadan sonra arabacı saraya yalnız döndü. Prens altı yıl boyunca çok ağır çile yöntemleri uyguladı. Bu uygulamalar sonunda Nirvana’ya ulaştı (Chaitanya, 1977: 245-250)⁸⁰.

Aşvaghosha’ya atfedilen ve araştırmacılar tarafından kendisine ait olduğu konusunda hemen hemen fikir birliğine varılan diğer bir eseri ise *Saundarananda*’dır. Siddhartha’nın (Buddha) doğduğu Ikshvaku soyundan gelen krallarının kaydının tutulduğu eser, destan tarzında yazılmış bir şiir, kāvya’dır (Chaitanya, 1977: 245). Sanskrit diliyle oluşturulmuş ve on sekiz bölümden meydana gelen *Saundarananda*, temelde Buddha’nın yaşam öyküsüyle ilintilidir. Ancak hikâye, Sundara takma ismini kullanan Nanda’nın ahlaki dönüşümünü konu alır. Sanskrit diliyle oluşturulmuş ve Kāvya geleneğinin izlerini taşıyan eserin ilk altı bölümünde, Kapilavastu kralı, Buddha ve Nanda’nın doğumu, Nanda’nın karısı Sundari için duyduğu aşk, Nanda’nın aslında çok da sevmediği bir hayata geçişi, keşişliği, duygu karmaşıklıkları ve Sundari’nin, kocası Nanda’nın ölümünden sonraki ağıtına yer verilir. Eserin devamındaki bölümlerde ise Nanda’nın cennete yükselişini anlatan tasvirlerin dışında herhangi bir konu anlatımı yoktur. Dünyanın geçiciliğine ve asıl amaç olan aydınlanmanın faziletlerine değinilir (Sushilkumar, 1947: 70). Chaitanya ise *Saundarananda*’yı;

⁸⁰ Chaitanya’nın, *A New History of Sanskrit Literature* adlı eserindeki ilgili sayfaların özeti ve çevirisi, H. Derya Can tarafından yapılmıştır.

Buddha dünyevi zevklerden vazgeçip saraydan ayrıldığında, üvey kardeşi Nanda deliler gibi  şık olduğu kraliçesi Sundari'yle birlikte sarayında yaşıyordu. Nanda ve Sundari birbirlerine sahip olmadan önce yarım kalmış, ışıklarını kaybetmiş gibiydiler. Bir gün bu çift kendilerinden geçmiş bir şekilde a k içinde cilve irlerken, Sundari, Nanda'ya bir ayna tutmasını rica etti. Kocasının sakalına bakarak, kendi yanağında sakal resmi çizmeye ba ladı. Nanda aynada nefesiyle buğu yaparak onunla dalga geçip ne e içinde eğleniyorlardı. Onlar bu şekilde eğlenirken Buddha dilencilik için saraylarına gelmiş ve ev sahiplerine seslenmi ti. Ancak, sesini duyuramamı  ve çekip gitmişti. Bunu  ğrenen Nanda, Buddha'yı aramaya gitti. Sundari de Nanda'ya geri dönünceye kadar bekleyeceğine dair söz verdi. Ama Buddha'nın cazibesi Nanda'yı  aşkına çevirmiş ve Nanda onun himayesi altına girmişti. Nanda'nın geri dönmemesi  zerine Sundari çok üzüldü. Bu sırada yeterince olgun olmayan Nanda ise Buddha'nın himayesi altına girdiği için pişmanlık duymaya ba lamı tı. A kın gücü ve sıla özlemi ağır basmaya başlayınca, kendini haklı çıkarma çabası içine girdi. Onun bu çabasından vazgeçirmek için ilk önce peri kızlarının güzel g r n   leri karşısında; ölümlü bir kadının güzelliğini unutsun diye cennete alındı. Daha sonra Buddha'nın öğretileriyle, peri kızlarının güzelliğinin bile anlamsız olduğunun farkına varması sağlandı. Bütün bunların sonucunda kendini kontrol edebilme alıştırmaları yaptı ve özgürlüğüne kavu tu. Mah y na doktrininin h manizmiyle canlanan Nanda, sadece kendi özgürlüğü için de değil başka insanların özgürlükleri içinde çalıştı. Böylece Nanda insanların en iyisi olarak dikkat çekmeye ba ladı (Chaitanya, 1977: 245-246).⁸¹ şeklinde özetlemiştir. Kısacası eser, Buddha'nın üvey kardeşi Nanda'nın Buddhizm öğretilerini kabul edi  serüvenini anlatır. Aydınlanma yolunda alınan mesafe, neredeyse adım adım i lenmi tir. Jonhston'a göre, *Saundarananda*'yı anlamak, çözümleyebilmek *Buddhaçarita*'ya göre

⁸¹Chaitanya'nın, *A New History of Sanskrit Literature* adlı eserindeki ilgili sayfaların  zeti ve  evirisi, H. Derya Can tarafından yapılmıştır.

çok daha zordur. Bütünüyle korunabildiği düşünülen eserin kalıntıları MS 1. yüzyılı işaret etmektedir. Eserde anlatımı güçlendirmek için sıkça kelime ve cümle tekrarları yapılmıştır (Johnston, 1936: XIII, XIX). Aşvaghosha'nın *Śāriputraprakaraṇa* başlıklı eseri ise dokuz perdelik bir oyundur. Kalıntılarına Orta Asya'da ulaşılmış olup; palmiye yaprakları üzerine yazılı olan birkaç satırı Luders tarafından onarılarak aktarılmıştır. Yazarı ve ait olduğu çağ ile ilgili bilgiler belirsizliğini korumakla birlikte, eserin konusu ve yapısı onun Aşvaghosha'ya atfedilmesine sebep olmuştur (Sushilkumar, 1947: 77).

Yaklaşık olarak MS 405'li yıllarda Sanskrit dilinden Çince'ye çevrilen *Sūtrālamkāra* (*Kalpanāmaṇḍitikā*) ise, çevirmeni Kumāracīva tarafından Aşvaghosha'ya atfedilen bir diğer eserdir (Sushilkumar, 1947: 72). Ancak içerisinde anlatılan bazı hikâyeler, Kanişka devrini çok daha eski zamanlarda yaşanmış bir dönemmiş gibi aktarması sebebiyle, geleneksel kanı ile uyuşmamaktadır. Ancak bu durumla ilgili olarak da, -Aşvaghosha'nın yaşadığı dönemle ilgili süregelen tartışmalara ek olarak- eserde adı geçen Kanişka ile aynı dönemde yaşamalarına rağmen; Kanişka'nın yazardan daha önce ölmüş olabileceği ya da bildiğimiz Kanişka'dan önce de aynı isimle birinin daha yaşamış olabileceği şeklindeki bir iddianın doğmasına sebep olmuştur (Keith, 1920: 55). Eser, Cātakalar ve Avadānalarda anlatılan ahlaki erdemlerle ilgili masalların yer aldığı, ancak edebi üslup olarak Kāvya biçimini benimsemiş ve araştırmacıların Buddha öğretilerinin açık bir manifestosu olarak değerlendirdiği yapı ve içeriğe sahiptir. Ayrıca anlatılarda Cain doktrinlere, Hintlilerin iki ulusal destanına ve Klasik Hint felsefe sistemlerine (Sāṃkhya ve Vaiśeṣika) de yer verilmiştir (Sushilkumar, 1947: 72).

Aşvaghosha ile ilgili anlatılan diğer bir anlatı ise çağdaşı Buddhist ermiş Māricetā ile ilgilidir. Efsaneye göre, Aşvaghosha Māricetā ile birlikte yüz elli şlokadan oluşan ve altı Pāramitā'yı (Kusursuzluk üzerine söylenen Buddhist öğretiler) açıklayan bir eser yamışlamıştır. Tibet geleneğine göre, Māricetā bu eseri Kuşan kralı Kanişka'ya gönderir ve eseri çok beğenen Kanişka, Aşvaghosha ve Māricetā'yı "şairlerin şairi" unvanıyla ödüllendirir. I-tsing ise, Güney Denizinden gelen mektuplarda, Aşvaghosha ve Nāgārcuna tarafından bestelenen ilahilerin Hindistan'ın dört bir tarafındaki Buddhist manastırlarında söylendiğini kaydeder (Keith, 1979: 229).

Çin ve Tibet geleneklerince Ařvaghosha'ya atfedilen ve Sanskrit orijinallerinin tamamı elimizde olmayan bazı eserler, bazı şanslı bilim adamlarınca keşfedilmiştir. Örneğin, Çince çevirisi aracılığıyla tanınan *Sūtrālaṅkāra'nın* Sanskrit bir bölümü Luders tarafından keşfedilmiştir. Keith'e göre, eserin Çince çevirisinde "erdem, fazilet" gibi öğretilere daha fazla yer verilmiş ve yer yer süslü betimlemelerde bulunulmuşsa da; Ařvaghosha'nın inanç eğitimini desteklemek için kullandığı Cātaka masallarının ustalıkla aktarılmıştır (Suzuki, 1900, aktaran: Law: 1993: 8).

Ařvaghosha'ya atfedilen diğer bir eser ise *Vacrasūcī*'dir. Bu eserde, Brahmanların uygulamaya devam ettikleri kast sistemine karşı çıkılır. Buddhist ermişler, Buddha geleneği ve öğretileri bağlamında kast sisteminin kurallarını eleştirip, uygulanmasının hatalı olduğuna değinilir. Eserin özellikle Praticnāyauṅgandharāyaṇa adlı bölümünde, kast sisteminin uygulanması konusunda ısrarcı olan Brahmanlar Buddhist ermişler tarafından sert bir üslupla eleştirilir. Ancak Çince çevirisinde eserin

yazarı olarak Dharmakīrti'nin gösterilmesi, yapıtın gerçek sahibi konusundaki şüpheleri fazlalaştırır (Mitra, 1882: 268).

Keith, Aşvaghosha'ya atfedilen *Gaṇḍistotra* adlı eserin ise onun müzik dehasının izlerini taşıdığını ifade eder. Geleneksel bir tarzda, dini öğretileri inanırlarının kalplerine taşıyan bu eser, ezbere bilinmesi gereken dini bilgilerin öğretiminde kullanılmıştır (Keith, 1920: 56). F.W. Thomas'ın aktarımına göre ilgili eser, *Kien-ch'ui-fan-tsan* adıyla Çinceye çevrilmiş ve A. Von Steal Holstein tarafından da Sanskrit orijinali derlenerek yayımlanmıştır. Bu yapıt, oldukça önemli bir edebi değere sahiptir. Rusça yayımlanmış bir yorumu da mevcuttur. Buddhist edebi birikiminin Tibetçeye çevrilen derlemesi Tanjur'da (Tengyur) da bir bölümünün Tibetçesi yer almaktadır. Çoğu dizesi, akılda kalırlığını arttırmak için tasarlanmış adeta müzikal demeti gibidir (Law, 1993: 9). Winternitz; *Gaṇḍistotra*'nın -Sanskrit orijinalinden hareketle- Çince tercümesinde neredeyse tekrardan oluşturulduğunu, yazıldığını iddia eder. Şiir, hem yapı hem de içerik olarak Aşvaghosha'nın üslubunu yansıtır. Yirmi dokuz kıtadan oluşmaktadır. Genellikle *Śragdharā* ölçüsü kullanılmıştır. Eser, Buddha'yı öven ve manastır yaşamını özendiren bir konu üzerine kurulmuştur (Winternitz, 1998: 266).

Sten Konow ise, Aşvaghosha'nın Buddhizm adına yaptığı edebi çalışmaların, geleneksel Hint dramına da katkı sağlayarak; dramının edebiyattaki yerini genişlettiğini ifade eder. Konow'a göre, "Özellikle *Śāriputra-prakarāṇa* adlı yapıtı, Aşvaghosha'nın geleneksel Hint dram sanatı tekniğinin atası ya da ustası olarak anılmasını sağlayan eşsiz bir eserdir." Ayrıca onun Hint dram sanatındaki bu

yetkinliği, geleneksel Hint Dram Edebiyatının en iyisi olarak anılan Kālidāsa'nın da atası olarak gösterilmesine neden olmuştur. Aşvaghosha'nın ilk çalışmaları, Buddhist edebiyatın ilk dramları olarak nitelendirilir (Konow, 1920, aktaran: Law, 1993: 10).

3.2. Kuşanlar Dönemindeki Diğer Kültürel Öğeler

3.2.1. Kuşanlar Döneminde Sanat

Kuşanlar'ın da içinde yer aldığı erken dönem Hindistan Tarihi hakkındaki bilgilerin azlığı, ilgili dönemin sanat tarihi hakkındaki bilgi ve yorumları da olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir. Ancak Kuşan dönemi sanatının, miras bıraktığı kalıntılar sayesinde kısmen ulaşılabilmir ve hakkında yorum yapılabilinecek düzeyde olduğu da söylenebilmektedir. Bazin'in çalışmasının "Hint Sanatının Evrimi" başlığını taşıyan ilgili bölümünde, Hint sanatının başlangıcı ve gelişimi hakkında şu saptamalarda bulunur:

Hindistan'ın eski tarihi, siyasal birliğin daha belirgin olduğu bir ya da iki dönem (MÖ üçüncü yüzyıldaki Maurya İmparatorluğu ya da dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki Gupta İmparatorluğu) dışında, her zaman birçok krallığa ve prensliğe bölünmüş olması dolayısıyla çok karmaşıktır. Bütün bu bölünmelere rağmen Hindistan'ın sanatsal uygarlığı, Āriler tarafından kabul ettirilen ortak kültür anlayışı dolayısıyla gerçek bir birlik gösterir.

İlksel Vedacı ve Brahmanacı anlayış geriye çok az eser bıraktığı ya da verdikleri eserlerden pek azı günümüze ulaştığı için, ilk Hint sanatı, Buddhacı esine dayanan sanat olarak kabul edilir. Bu ilk sanatın Hindistan'a yayılmasını yardım edenler Maurya sülalesidir. MÖ üçüncü yüzyılda... İmparator Aşoka, Ganj vadisinde anıtsal sütunlar diktirmiş ve Buddha'nın yaşamı ile ilişkilendirilen yerlere stūpalar yaptırmış ve bu konuda

kendisinden sonra gelenlere de örnek olmuştur (Bazin, 2015: 503-504).

Bazin, Hint sanatının tarihini; 1. *İlksel Dönem ve Buddhacı Sanatın Ortaya Çıkışı* (~MÖ üçüncü yüzyıldan ~MS birinci yüzyıla kadar), 2. *Buddhacı Sanat* (~MS birinci yüzyıldan, beşinci yüzyıla kadar), 3. *Gupta Dönemi* (~MS dördüncü yüzyıldan, altıncı yüzyıla kadar), 4. *Gupta Sonrası Dönem* (~MS yedinci yüzyıldan, sekizinci yüzyıla kadar), 5. *Brahman Sanatının Gelişimi* (~MS sekizinci yüzyıl sonrası) olarak beş farklı döneme ayırmaktadır (Bazin, 2015: 504-506). Kuşanlar zamanında gelişen *Buddhacı Sanat* adlı dönemi ise şu şekilde açıklamaktadır:

İran ile sınırı olan kuzeybatı bölgesinde, Peşaver'in bir eyaleti olan Gandhara'da ve şimdiki Afganistan'ın eskiden Kapisa denilen bölgesinde -birinci ve beşinci yüzyıllar arasında- Yunan-Buddha sanatına ait Kuşan sülalesi dönemi heykelleri ortaya çıkarıldı. Sözünü ettiğimiz sanata bu adın verilmesinin nedeni, Helenistik ilkelerin Buddhacı heykel sanatına uygulanmasıdır. Hadda'daki küçük stūpalarda, mavi şist ya da kara mermerden yapılmış birçok heykel bulunmuştur. Bunlar Buddha'yı ilk kez Yunan tarzı bir giysi içinde ve Buddhacı ikonografinin tipik özelliği olan çeşitli simgesel duruşlar almış bir biçimde canlandırılıyordu. Buddha'nın idealize edilmiş çehresi, bazı Hint özelliklerini taşımakla birlikte Apollon'a benziyordu. Bu özellikleri arasında, kulak memesinin aşağı doğru uzatılması, kaşlar arasındaki Uma'yı (üçüncü göz) ve Uşnişa'yı yani Apollon'un kine benzeyen ve bir tepe topuzu haline getirilmiş kafatası çıkıntısını sayabiliriz (Bazin, 2015: 505).

Kumar'ın değimiyle; "Kuşan kralları, Buddhist Hint sanatı ve mimarisinin neredeyse ilk hamileridir." (Kumar, 1973: 175). Gelişmiş şehirler, tapınaklar, çaityalar, stūpalar ve manastırlar, dönemin en önemli mimari eserlerini oluşturmakta, birbirinden farklı çeşit ve sayılarıyla dikkat çeken Buddha heykelleri ise, değişen ve

gelişen sanat anlayışının en güzel örneklerini oluşturmaktadır (Kumar, 1973: 175). Bu heykeller sonrasında, yapım şekli ve biçimsel özellikleri bakımından ayrıştırılarak, Gandhara ve Mathura adı verilen iki farklı ekolün ürünleri olarak adlandırılmışlardır. Zaman zaman bir okul olarak da gösterilmiş Gandhara ve Mathura ekolleri, Kuşanlarla birlikte gelişen Hint sanatının oldukça önemli bir dönemini oluşturmuşlardır.

Dairus'un Bisatus Kitabesi'ndeki kayıtlara göre Gandhara, İskender'in Kuzey Hindistan'a gelişi kadar geriye giden bir eskiliğe sahiptir. İskender'in bölgeden çekilişi ve Maurya İmparatoru Çandragupta'nın bölgedeki hâkimiyetiyle tekrar sağlanan siyasi istikrar, Buddhist imparator Aşoka'nın ölümüne değin devam etmiş, Gandhara önemli bir Buddhizm merkezi haline getirilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmeyerek Gandhara uzun yıllar süren Grek, Part, İskit kavimlerinin istilalarına uğramıştır. Ancak Gandhara Kuşanlar'ın idaresine girdikten sonra dönemin en önemli kültür merkezlerinden biri olmuş ve Hint heykel sanatının Gandhara olarak anılan ekolüne de ismini vermiştir (Rowland, 1959: 69-70). Peşaver bölgesi ve çevresinde doğup gelişen Gandhara ekolü, ismi, kökeni ve gelişimi ile ilgili birçok tartışmayı beraberinde getirse de, Buddha, Bodhisattva ve Buddhist efsanelerin ikonografisini gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Percy Brown, ilgili sanat üslubunu, Greko-Baktariyan veya Greko-Buddhist olarak isimlendirirken, Yunan sanatına ait unsurların Buddhist ideallerle buluşması olarak tanımlar. Bu konu hakkında bilim adamlarının çeşitli görüşleri mevcuttur. Marshall, özellikle Yunan unsurların etkisine vurgu yaparken; Coomaraswamy, meydana getirilen ürünlerin, Helenistik sanatının Hint'teki yerel temalarla ilişkilendirilen tekrarı olarak nitelendirir. Gandhara sanatı Hint, Fars, Yunan ve Roma kültürlerinin buluşma noktası olan Gandhara'da doğduğundan dolayı da, ilgili kültürlere ait kaynaklardan kolaylıkla beslenmiştir (Kumar, 1973: 175-176).

Gandhara sanatı, Kuşan İmparatoru ve varislerinin geleneksel sanatı olarak da kabul edilmektedir. Kuşan imparatorlarının, Grek sanatçıları himayesi altına alması ve bu sanatçıların da kendilerine nezaketle davranan Kuşan yöneticilerinin himayesini kolaylıkla kabul etmeleri çok da anlaşılmayacak bir husus değildir. Üstelik Buddhizm'in propagandasını yapan Kuşan krallarının, heykeller vasıtasıyla ilgili inanca ait sembolleri yaygınlaştırabilmesi, böylelikle daha kolay bir hâl almıştır. Zira Gandhara yontmacılığının ana fikri Buddhizm'dir (Rowland, 1959: 72). Buna rağmen, heykellerde görülen motifler Asyalı ya da Helenestik'tir. Sfenks ve Grifon gibi fantastik canavarlar, Persopolis sütun başlığı gibi birçok Mezopotamya kökenli motif de Gandhara tarafından benimsenmiştir (Rowland, 1959: 73). Geleneksek anlayış, Kanişka'yı Gandhara okulunun kurucusu olarak gösterse de; Marshall ve Foucier, başlangıcını MÖ 1. yüzyılda Gandhara bölgesini işgal eden Sakalar'a dayandırmaktadır (Kumar, 1973: 176).

Gandhara heykellerinde öncelikle "Koyu gri veya dumanlı mavi şist taşı; sonraki dönemlerde ise kum ve kireç karışımından elde edilen bir tür çamurun kullanıldığı anlaşılmaktadır (Sharma 2002: 131). "Gandhara sanatı, Hint temalarını, çoğunlukla da Buddhist temaları yabancı bir üslupla yansıtmakta; Yunan sanat geleneğini tecrübe etmiş ya da o konuda eğitim görmüş Hintli veya Hintli olmayan sanatçıların olağanüstü yeteneklerini göstermektedir." (Sharma, 2002: 131).

Bu ekolünün temsilcileri tarafından meydana getirilen Kuşan dönemi Buddha heykellerinin kuşkusuz en önemli özelliklerinden biri de, heykellerin ilk kez Şākyamuni yani insan biçimindeki Buddha formunda tasarlanmış olmasıdır. Öncelikle bacakları birbirine kitlenmiş bir biçimde, meditasyon halindeki Buddha heykellerinin

yapıldığı, sonrasında sanatsal kaygılarla detaylandırıldığı düşünülen ve bir kolunu açık bırakan bir elbisesiyle ayakta duran heykellerin yapıldığı döneme geçildiği düşünülmektedir (Rowland, 1959: 74-75).

Gandhara sanatının Kuşanlar dönemindeki etkileri sadece Buddhist heykeller üzerinde olmamış; özellikle stüpa olarak anılan Buddhist mabetlerde de kendini göstermiştir. Yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkartılan kalıntılar, bu sanata ait ürünlerin özellikle de Kuzey Hindistan'da etkisini fazlasıyla hissettirdiğini gözler önüne sermektedir. Özellikle de 19. yüzyıl itibariyle Kuzeybatı Hindistan'da yapılan arkeolojik çalışmalar, büyük bir birikim olduğu anlaşılan Gandhara eserlerinin nitelik ve nicelik bakımından büyüklüğünü ispatlar niteliktedir (Rowland, 1959: 78).

Şüphesiz ki Hint sanatındaki etki alanı bağlamında değerlendirildiğinde, bu ekolün en önemli yapıtlarını Buddha heykellerinde görmekteyiz. Keşiş kıyafeti giydirilmiş, oturan ve ayakta duran heykeller, Şākyamuni Buddha ve Bodhisattva Maitreya'nın ilk ve kusursuz tasvirleri olarak nitelendirilirler. Rölyeplerde ise, Buddha'nın doğum hikâyeleri yani Cātaka masallarından sahneler işlenmiştir (Puganhenkova ve diğerleri, 1996: 352-353).

Peşavar yakınlarındaki kral Kanişka dönemine ait olduğu kabul edilen stüpa ise, Takht-i Bahi, Camal Garhi, Tharelli, Caulian, Mohra-Madura, Kalavan, Pipala ve Takşila'da ulaşılabilen diğer kalıntılarla birlikte, Gandhara etkisindeki dini mimarinin en önemli parçalarını oluşturmaktadır (Puganhenkova ve diğerleri, 1996: 356). Gandhara sanatının bütün inceliklerini içerisinde barındıran Peşavar'daki Kanişka Stüpa, türünün en güzel örneği olarak bilinir. Zira bu eser, hem Gandhara ekolü dini

mimarisinin, hem de ilgili ekolün göz alıcı heykellerinin ve duvar kabartmalarının izlerini taşımaktadır. Taş işçiliğinin yanı sıra, Kuşan dönemi nadir metal işliğinin de izlerini taşıması bakımından da oldukça önemlidir. Büyük bir arazi üzerine kurulan stūpanın duvarları, çok sayıdaki Buddha heykeli ve Buddhist efsanelerin konu edildiği panellerle çevrilidir. Ana stūpanın üzerinde merdivenlerle ulaşılan diğer tali bölümler yer almaktadır. MS 6. yüzyılda burayı ziyaret eden Hsüan-tsang, on üç katlı bu abidenin iki yüz on üç metre olduğunu kaydetmiştir. Altın kaplamaların ve değerli madenlerden yapılmış süslemelerin stūpanın her yerini kapladığını; adeta bir kule gibi yükselen tapınağın, demirden yapılmış sütunlarla desteklendiğini ifade etmektedir. (Rowland, 1959: 83; Pughanhenkova ve diğerleri, 1996: 356).

Kral Kanişka dönemine ait olan bu eserin kalıntıları arasından çıkartılan yuvarlak ve değerli madenlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş kutu, onun saltanatının ilk yıllarına atfedilir. Kutunun alt kısmındaki süslemeler, Gandhara sanatının ilk izlerini taşımakta, ağaçtan yapılmış kıyafet giymiş olan kral ise Kanişka olarak yorumlanmaktadır. Güneş ve Ay arasındaki tanrı İndra ve Brahmā kabartmalarının yanına, ayakta duran bir Buddha tasviri iliştilmiştir (Rowland, 1959: 78). Bu stūpa geleneği, Kuşanlar sonrasında da devam eden ve özellikle Sançi ve Amaravati'deki örnekleri, hem Hint hem de Dünya sanat tarihi için çok önemli olmuştur.

Emel Esin, Kuşan merkezli gelişen Buddhizm etkisindeki Hint sanatı ve bu sanatın diğer kültür ve medeniyetlerle olan ilişkilerini ise şu cümlelerle açıklamaktadır:

...ikonografi bakımından, hem İç Asya Türk illerine, hem Sasani Fars'a tesir edecek iki erken Orta Asya merkezi, Buddhist Kuşan ve eklektik kültürde Part imparatorluklarıydı ve her iki bölgede de işaretler, hükümdarlar ve kozmik tanrılarla ilgiliydi (Nanaia, Buddha). Kansu'da Hsiung-nularla beraber yaşamış Yüeciler'in kurduğu Kuşan devletinin alametleri arasında, Chou, Hun ve Tabgaç simgelerini hatırlatanlar vardır. Örneğin Chou prototiplerine benzeyen ortası noktalı güneş, Kuşan tanrıçası Nanaia ve hükümdarlarının taçlarında görülür. Güneş veya ayın etrafında toparlak yıldızların dizilmesinden oluşmuş motif, hem Kuşan işaretleri arasında, hem proto-Türk Chü-ch'ü veya Tabgaç devri Turfan eserlerinde vardır ve Batı Türk devrine kadar Türkistan'da görülecektir.

Sibirya çevresinde Karasuk devrinden beri görünen ok ve yay motifleri, Kuşan işaretlerinin bazılarında da sezilmektedir. Sibirya ve Orkun Türk devri astral işaretleri hatta Kök Türk harflerini hatırlatan prototipler, örneğin tek çizgiden hilal ile Türkçe "ant" okunan hilal ve üç toparlaktan oluşan işaret, Kuşan sanatında da görülür.

Kuşan devrinde yeni yerleşen Orta Asya Buddhist ikonografisinde astral alametler arasında Hint ve Sind etkileri kuvvetliydi: Örneğin, kadim Sind uygarlığının simgelerinden çark, Şiva alameti tirşula ve açılmış lotus motifleri. Helen geleneğinin de etkisi vardı ve Gandhara Buddha'sının güneş halesi Hielios'unkini hatırlatıyordu. Orta Asyalı İrani sanatının ve Yakındoğu'nun etkileri arasında ise özellikle şunları sayabiliriz: Kuşan astral motiflerinde hilalin uçları çoğunlukla yukarı doğru diktir ve güneş dairesi noktasızdır (Esin, 2004: 69-70).

Kuşan menşeli Gandhara ile birlikte gelişen diğer bir geleneksel Hint sanatı ekolü ise Mathura'dır. Adını tıpkı Gandhara gibi, bir Hindistan şehrinde alır. Bu şehir, aynı zamanda büyük Kuşan İmparatorluğunun da başkentidir. Mathura sanatının

kökeni, MÖ 3-1. yüzyıllar arasına yerleştirilen Gandhara sanatından daha geç bir dönemde, MS 1. yüzyılda ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Mathura ekolünde, Gandhara'daki gibi sadece Buddhist ikonografiye değil; Hindu ve Jainist geleneklerine ait öğelere de fazlasıyla yer verilmektedir. Cumna ırmağının havzasında gelişen bir akımdır. Kendisinden önceki dönemin izlerini taşımakla birlikte, kendine özgü şekil ve yapısıyla özgün bir tarz sunmaktadır. Bu geleneğin ürünü olarak ortaya konulan sanatsal değeri yüksek mimari eserler, Mathura ve Kuşan tarihini de aydınlatmaktadır. MS 1. yüzyıl itibariyle inşa edilen Jain ve Buddhist tapınakların bazıları, bütünüyle Mathura ekolünün izlerini taşımaktadır (Rowland, 1959: 85).

Önceleri tıpkı Gandhara'da olduğu gibi sadece heykel sanatçıları tarafından benimsenmiş olan Mathura ekolü, sonraları dini mabetlerin yapımında da kullanılan bir mimari tarz olarak şekillenmiştir. Mathura ekolü, Hint sanatının kendine özgü bir biçimde şekillenmiş geleneksel tarzdaki dışavurumu olarak tanımlanır. Gandhara'daki yumuşak ve Yunan etkisi altındaki estetik görünüş yerini, sert ve Hint'e ait geleneksel bir görünüşe bırakmıştır. Mathura sanatının gelişme dönemi Kanişka ve haleflerinin Hint alt kıtasında saltanat sürdüğü şaşalı döneme denk gelmektedir. Kuşan İmparatorluğu'nun yükselme dönemi olarak bilinen MS 144-241 yılları arası, hem Mathura'nın hem de Gandhara'nın en güzel örneklerinin ortaya konulduğu dönem olarak bilinir. Mathura şehri MÖ 3. yüzyıldan başlamak üzere Hindistan'ın altın çağının yani, Gupta İmparatorluğunun son dönemlerine kadar önemli bir merkez olmuştur. Kuşan krallarına ait ve yapısı itibariyle işlenmesi oldukça güç olan kırmızı kum taşından yapılmış büst ve heykeller ise Mathura ekolünün ilk örneklerini oluşturmuştur (Rowland, 1959: 85).

Sanat tarihçisi Lohuizen'in 1948 yılında yapmış olduğu çalışmalar sonucu Mathura'da gün ışığına çıkartılan heykeller, Mathura ekolüne ait en önemli birikimi de ortaya çıkartmıştır. Bu heykeller Lohuizen tarafından tasnif edilerek; I. Kuşan Dönemi ve II. Kuşan Dönemi olmak üzere iki döneme ayrılmıştır. I. Kuşan Dönemi olarak isimlendirilen kısım, Kuşan İmparatorluğu'nun kuruluşundan, Kanişka saltanatının sonuna kadar geçen periyodu kapsamaktadır. II. Kuşan Dönemi ise, özellikle Vasudeva ve sonrasına ait heykel ve sanatsal kalıntılarını içermektedir. Bu kalıntılar sadece Mathura sanatının birer ürünü olmakla kalmayıp, Kuşan tarihi ile ilgili önemli kronolojik bilgiler de sağlamaktadır. Örneğin, Huvişka ve Vasudeva için "Shahanushahi Daivaputra" unvanlarının kullanıldığı, ayrıca Vasudeva'nın halefi olarak III. Kanişka'nın, Kuşan kralı olarak tahta geçtiği kaydedilmiştir. (Gupta & Kulashreshtha 2004: 8).

İlk dönem, Mathura heykellerinin Kanişka döneminde yapılmaya başlandığı düşünülse de madeni paralardan hareketle kendisinden önce tahta geçen Vima Kadphises'in de bir heykelini yaptırttığı düşünülmektedir. Bu heykelde, kısa kaftanıyla tahta oturmuş bir kral tasviri yer almaktadır. Heykel, devasa boyutları özellikle de omuz bölgesinin genişliği ve büyük botlarıyla dikkat çekmektedir. Kanişka'nın kendisine ait, elleri kılıcı ve asasının üzerinde, ayakta duran kral heykeli ise Mathura ekolüne ait bilinen en meşhur heykel kalıntıları arasında yer alır. Bu heykelin de ayağındaki botların özellikle oldukça büyük ebatlarda tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır (Rowland, 1959: 86). Bu kalın ve büyük kıyafetler, Mathura'nın sığağı ile çelişse de, anavatanlarından getirmiş oldukları kültürün parçası olarak, bir tören kıyafeti olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Heykellerin devasa

boyutları ise, fiziksel ve otoriter güçlerinin büyüklüğü ile ilişkilendirilerek yontulmuş olmalıdır.

Cain sanatına ait Kuşan döneminin en eski kalıntılarında da Mathura'da ulaşılmıştır. Rölyeflerde çoğunlukla oturan pozisyondaki son Tīrthaṅkara, Mahāvīra Vardhamāna betimlemeleri yer almaktadır. Ayrıca yekpare bir taşın dört bir yüzeyine işlenmiş dört çıplak cīna tasvirlerine de sıklıkla rastlanılmakta olup, bunlar Mahāvīra'dan önce gelen Rishabhanatha, Sambhavanatha, Acitanatha, Naminatha'ya ait kabartmalardır. Hindu tanrı ve tanrıçalarına ait heykel ve kabartmalarında olduğu gibi Kuşan madeni paralarında da sıklıkla tanrı Şiva yer almaktadır. Ona binek hayvanı Nandi, üç uçlu mızrak, bir fil üvendiresi, mızrak ya da bir baltanın eşlik ettiği görülmektedir. Bazen de sol kolundan aşağı doğru uzanan bir kaplan derisiyle betimlenmektedir. Ayrıca Pārvatī ve savaş tanrısı Skanda heykelleri de Mathura sanatçıları tarafından sıklıkla tasvir edilmiştir. (Kumar, 1973: 181-182). Cain ve Hindu ikonografinin Mathura ekolü heykel ya da kabartmaları aracılığıyla hayat bulması, aslında Gandhara Buddhist sanatındaki karşılığından farklı bir amacı yoktur. Her iki ekolde, kendine özgü tarz ve anlayışlarıyla, taraftarı oldukları dinlerin propagandasını yapmak istemişlerdir.

Sarnath'da bulunan ayakta duran Buddha heykeli, Mathura sanatının en eski ve belirgin örneklerinden bir olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel olarak oldukça büyük bir yapıya sahip ayakta duran Buddha heykeli, sağ elinin avuç içi karşıya bakacak bir şekilde yukarı doğru kaldırılmış bir pozisyonundadır. Sol eli ise kalçasında, elbisesinin katlarını tutar bir vaziyette betimlenmiştir. Mathura ekolü Buddha heykellerinde kıyafet, oldukça detaylı, ağır ve heybetli bir görüntü sunmaktadır. Bu durum, büyük bir taş

parçasını yumuşak bir kumaşmışçasına işleyen Mathura sanatçıların yeteneklerini göz önüne serer. Zira heykellere kattıkları olağanüstü gerçekçilik, geleneksel Hint üslubu olarak da bilinen Mathura'nın, Gandhara karşında var olabilmemesinin en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilir. Heykellerin hemen hepsinde Buddha'nın Nirvana'ya ulaştıktan sonraki ruhani zenginlik hâli betimlenmektedir (Rowland, 1959: 86-87).

Kuşan döneminde doğup gelişen Gandhara ve Mathura ekolleri, anlaşıldığı üzere özellikle dönemin dini düşünce ve yaşam biçimi çerçevesinde gelişmiş, temasını ise ilgili dinlerin ikonografisi oluşturmuştur. Belki de bu sanatsal hareketlilik sayesinde gelişen tanrı heykellerini estetik kaygılarla oluşturulma geleneği, günümüzde dahi devam eden kültürel aktarım sürecinin devamlılığını sağlamıştır. Çeşitliliği bakımından dikkat çeken Buddha heykelleri, bu durumun en önemli kanıtlarındandır. Tarihsel süreçte ise özellikle, heykel ve mimari alanlarındaki güzel sanatlarla ilgili faaliyetlerin, sistematik olarak Gandhara ve Mathura ekollerinin heykel-yontuları aracılığıyla başlamış olduğu gerçeği, kültür ve medeniyetler tarihi açısından oldukça değerli bir sonuç doğurmaktadır.

SONUÇ

Orta Asya kökenli Yüeci ırkının yerli diğer kabilelerle girdikleri mücadeleler sonucu, anavatanlarından kovulmaları ve uzun yıllar süren göç hareketlerinin ardından beş farklı kola ayrılış hikâyesi, Kuşanlar olarak anılan yeni bir toplumun doğuşuna sebep olmuştur. Bu topluluk önceleri Hindistan'ın kuzeyindeki İndus Vadisi bölgesinde yaşamış, sonrasında liderleri Vima Kadphises'in önderliğinde Hindistan'ın Mathura şehrine kadar uzanan büyük bir coğrafyada egemen olmuştur. Kuşan İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşadığı Kanişka çağına gelindiğinde ise, Afganistan'dan Orta Hindistan'a kadar uzanan Kuşan egemenliği, Hindistan siyasi ve kültür tarihi açısından bizce oldukça önemli sonuçlar doğuracak gelişmelerin merkezi olmuştur.

Kuşan tarihi öncelikle, ilgili toplumun ve Kuşan krallarının etnik menşei konusundaki farklı varsayımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yaklaşık olarak üç yüz yıllık bir süre zarfında egemen olan Kuşan İmparatorluğu, hâkim olduğu coğrafyanın yüz ölçümü, toplumunu oluşturan bireylerin kökeni ve gelenek-görenekleri gibi birtakım konular çerçevesinde çalışılırken, tezimizin konusu gereği özellikle Hindistan'da egemen oldukları süreç ele alınmıştır.

Kuşanların kökeni konusu hakkındaki varsayımlar, tezimizin birinci bölümünde aktarılmış ve Çin'in kuzeybatısındaki Kansu bölgesinden çıkarak, Kuzey Hindistan'a kadar gelip yerleşen Yüeci, dolayısıyla sonrasında Kuşanlar olarak anılan bu toplumun Türk, Moğol, Tibet, Hint, İran ve Saka/İskit kökenli olabileceği konusundaki

varsayımlar aktarılmıştır. Bu varsayımların öne sürdükleri tezler, ne tam olarak kabul edilebilir ne de göz ardı edilebilecek kadar değersiz olduklarını söylemek mümkün değildir. Ancak biz, Kuşanlar'ın ya da Kuşan kralı Kanişka'nın Türk menşeli olduğu yönündeki görüşleri savunan tezleri ve ortaya konulan iddiaları desteklediğimizi ifade edebiliriz. S. Lévi, F. Hirth, Hultzs, Konow ve Kennedy gibi araştırmacıların kitabelerde bahsi geçen yabgu unvanını, Kuşan krallarının özellikle kullanması ya da Kalhana ve El-Bîrûnî gibi seyyah tarihçilerin, Kuşan krallarının soyları hakkındaki bahislerde, Türk oldukları yönündeki söylemleri, bizim bu sonuca varmamıza ya da daha doğru bir ifadeyle bu eğilimde olmamıza neden olmuştur. Bu sonuç bizlere, Hindistan'da Türk varlığı ya da egemenliği tarihini, bugün bilinenden çok daha öncelerine yani MS 1. yüzyıla kadar geriye giden bir eskiliğe taşımaktadır.

Hint hatta dünya kültür ve yaşayış biçimini etkilemesi bakımından, Kuşan İmparatorluğu dönemine ait önemli diğer bir konu ise, Buddhizm'in kazanmış olduğu yeni misyon ve seyri mevzusudur. Kuşan İmparatoru Kanişka, çok sıkı bir Buddhizm taraftarı ve misyoneriydi. Aşoka'dan sonra, Buddhizm'in en büyük ikinci hamisi olarak gösterilirdi. Onun dönemi Hint kökenli Buddhizm felsefesinin, dünyaya yayılmaya başladığı ve bir dini hareket olarak köklerini saldıği çağ olarak tanımlanabilir. Kanişka'nın toplattığı Buddhist konsey ve bu konseyde alınan kararlar, Buddhizm'e yeni bir boyut katmış ve bugün Mahāyāna olarak anılan mezhebinin doğmasına sebep olmuştur. Buddhizm'deki mezhepleşme faaliyetleri, sanılanın aksine Buddhizm'in seyrini kötü etkilememiş, Buddhizm'in Hindistan dışı coğrafyalara yayılmasına öncülük etmiştir. Faklı okul ya da mezheplerin kurulması, elbette Hint Buddhizm'inin özünde birtakım farklılaşmalara yol açsa da, Buddhizm konulu yeni sūtraların yazılışı ve yayılışı bu dönemde gerçekleşmiştir. Aşvaghosha ve

ona atfedilen Buddhist eserler de, Kanişka sarayında yaşadığı bilinen şairin, dehası ve üretkenliği ile Buddhist Edebiyat olarak anılan külliyatın oldukça önemli bir kısmını oluşturmuştur. Sonuç olarak Buddhizm, Kuşan kralı Kanişka'nın önderliğinde önce Çin, sonrasında Kore, Japonya ve Türkistan bölgesine yayılmış, günümüze kadar gelen Buddhist kültürün aktarım sürecini başlatmıştır. Buddhizm'deki bu yenileşme hareketleri, Kuşan döneminde canlanan Gandhara ve Mathura ekolü sanatçıların eserlerine de yansımış, bu eserler konu olarak çoğunlukla Buddhizm'den etkilenmiştir.

Yunan etkisi altındaki Gandhara sanatı, Buddha'nın insan biçimindeki tasvirlerinin heykeller aracılığıyla yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Yunan'a ait sanatsal izler yani Yunan sanatı estetiğinin örneğin, Buddha heykellerinin kıyafetlerine olan yansımaları, Kuşanlar öncesi dönemde Hindistan'a yapılan yabancı istilacıların dönemine dayanmaktadır. Ancak bu kültürel etkileşim, Kuşan çağında ilk ürünlerini vermeye başlamış, yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan çok sayıdaki heykel ve kalıntılar bu durumun kanıtı olmuştur. Biz de *Resim Listesi*, *Resimler* başlığı ile Hindistan'da yaptığım saha çalışması sırasında, Delhi ve Allahabad müzelerinden çektiğim fotoğraflarla, Gandhara ve Mathura ekolü sanatçıların Kuşanlar döneminde ortaya koyduğu eserlerden örnekler vererek, ilgili konuya görsel bir zenginlik katmak istedik.

Sonuçta kökenleri MÖ 1. yüzyıla dayanan ve MS 2-3. yüzyılın sonlarına kadar varlıklarını devam ettirmiş olan Kuşanlar, menşeleri, kralları, kültürleri, edebi ve sanatsal ürünleriyle Hindistan tarihinin önemli bir dönemini kapsamaktadır. Ancak özellikle Buddhizm, Aşvaghosha, Kuşan Sanatı ve benzeri konular dâhilinde

incelemeye çalıştığımız Kuşan Tarihi, bahsi geçen konu ve başlıklar kapsamında, münferit olarak teker teker incelenebilir ve sonuçları Hint Kültür Tarihi kapsamında değerlendirilebilir.

Bu çalışma, Hindoloji bakış açısından Kuşan Tarihi'ne açıklık getirme ve Kuşanlar'ın Hindistan'ın kültür hayatına katkılarını ortaya koyma iddiasını taşımaktadır. Bu çalışma vesileyle konunun bir yandan Kuzey Hindistan'dan doğu Çin'e kadar uzanan genişlikte bir coğrafyaya yayıldığı, Buddhizm ve bu inancın gelişimiyle paralel bir seyir arz ettiği ve nihayet Hindoloji'den, Sanat tarihine, Dinler tarihinden, coğrafyaya pek çok disiplini ilgilendirdiği de bir kez daha gözler önüne serilmiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, H. R. (1963). *A Short History of Sanskrit Literature*, Munshiram Manoharlal Publications, Delhi.
- Alkazi, Roshen. (2014) *Indian Costume*, National Book Trust, Sangam Book Depot, Delhi.
- Aşvaghōṣa. (1936). *The Buddhacarita- Acts of the Buddha*, (Çev. E. H. Johnston), Baptist Mission Press, Calcutta.
- Bayur, Y. Hikmet. (1987). *Hindistan Tarihi (I. Cilt)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bazin, Germain. (2015). *Sanat Tarihi, Sanatın İlk Örneklerinden Günümüze*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Beal, Samuel. (1875). *The Romantic Legend of Sākya Buddha*, Trübner Co Publishers, London.
- (1884). *Buddhist Records of the Western World I-II*, Ballantyne Press, Edinburgh.
- Beal, Samuel. (1914). *The Life of Hiuen Tsang*, Broadway House Publications, London.
- Bhargava, P. L. (2014). *Chandragupta Maurya- A Gem of Indian History*, D. K. Printworld, Delhi.
- Bracey, Robert. (2009). “*The Coinage of Wima Kadphises*”, Gandharan Studies, Cilt: 3, Peşavar.
- Bunyiiu, Nanjio. (1883). *A Catalogue of the Chinese Translation of the Buddhist Tripitaka The Sacred Canon of the Buddhists in Chinese and Japan*, The Clarendon Press, Oxford.

- Buryakov, Y.F. (1975). *Istoricheskaya Topografiya Drevnikh Gorodov Tashkentskogo Oazisa Istoriko-arkheologitseskiy ocherk Chacha i Ilaka*, Taşkent.
- Can, H. Derya. (2011). “*Maurya İmparatoru Çandragupta Döneminde Yönetim*”, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt 30, Sayı 50, 2011.
- Chaitanya, Krishna. (1977). *A New History of Sanskrit Literature*, Monohar Book Service, New Delhi.
- Chattopadhyay, B. (1967). *The Ages of the Kushanas*, Punthi Pustak, Calcutta.
- Chavannes, E., Bretschneider E. (2013). *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, (Yayına Haz. Kürşat Yıldırım), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Cöhçe, Salim. (2002). “*Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*” Türkler Ansiklopedisi, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Donuk, Abdulkadir. (1988). *İdari-Askeri Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Durak, Neslihan. (2008). “*Hindistan’da Saka, Kuşan ve Akhunlar*”, Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 25-28 Haziran 2007, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eberhard, W. (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*, (Çev. Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eilers, W. (1970). “*Die Namen der Kuschan-Könige*”, Anjali, Wijesekera Felicitation Volume, Colombo, Sri Lanka.

- El-Biruni, Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed. (2015). *Tahkîku Mâ li'l-Hind*, Çev: Kıvameddin Burslan, Yayına Hazırlayan ve Notlandıran: Ali İhsan Yitik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Enoki, K., vd. (1994). *"The Yüeh-chih and their migrations"*, HCCA, Vol. II. The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B. C. to A. D. 250, UNESCO Publishing, Paris.
- Esin, Emel. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Fleet, J.F. (1914). *"The Name Kushan"*, Journal of the Royal Asiatic Society, Cilt: 46, London.
- Frye, R. N. (1996). *"The Rise of the Kushan Empire"* History of Humanity, Cilt: 3, Unesco Publishing, Paris.
- (2009). *Orta Asya Mirası*, (Çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç), Arkadaş Kitabevi, Ankara.
- Garthwaite, Gene R. (2011). *İran Tarihi*, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ghirshman, R. (1978). *Iran (Pelican)*, Penguin Books, Londra.
- Golden, Peter, B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay) Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gupta, Parmeshwari Lal. Kulashreshtha, Sarocini. (2004). *Kuşana Coins and History*, D.K. Printworld (P), New Delhi.
- Habib, Irfan. (2013). *A People's History of India "The Indus Civilization"*, Tulika Books, Delhi.

- Hasbal, Dilek. (2010). *Kuşanlar Dönemi'nden Selçuklular Dönemi'nin Sonuna Afganistan Şehirleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Humphreys, Christmas. (1997). *A Popular Dictionary of Buddhism, "Mudra"* Buddhist Society, London.
- Javonillo, Charise Joy. (2011.) *"Indus Valley Civilization: Enigmatic, Exemplary, and Undeciphered,"* ESSAI, Sayı 8, DigitalCommons@COD.
- Johnston, E. H. (1936). *Early Samkhya*, The Royal Asiatic Society, London.
- Kalhana. (1892). *Rājatarāṅgini, Sanskrit Text with Critical Notes*, Education Society's Press, Bombay.
- (1961). *Rājatarāṅgini -A Chronicle of the Kings of Keşmir-*, (Çev. M. A. Stein), Motilal Banarsidass, Delhi.
- Katariya, Adesh. (2010). *"Notes on Central Asian History during Kushan Kingdom"*, (Not a copyright material, only a study material.)
- Kaya, Korhan. (2003 a). *"Eski Hint Metinlerinde Türkler"*, Argos Gemicileri Bilimsel Araştırma Dergisi, Sayı:10, Ankara.
- (2003 b). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- (2005). *Hindistan'da Diller*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keith, A. Berriedale. (1920). *A History of Sanskrit Literature*, Clarendon Press, Oxford.

- (1979). *Buddhist Philosophy in India and Ceylon*, Oriental Books Reprint Corporation, New Delhi.
- Kenoyer, J.M. (2003). *Art of the first cities: the third millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus*, Yale University Press, New Haven.
- Khan, M. Nasim. (2010). “*Wima Takto-One or Two? Archaeological and Numismatic Evidence from Gandhara*”, Gandharan Studies, Cilt: 4, Peşavar.
- Kızıl, Hayreddin. (2013). “*Mitra’dan “Mithras’ın Sırları’na Mitraizm’in Kuruluş Serüveni*” EKEV Akedemi Dergisi, Sayı: 55, Erzurum.
- Konow, Sten. (1920). *Das Indische Drama*, Vereinigung wissenschaftlicher verleger, Berlin, Leipzig.
- Konukçu, Enver. (1973). *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Kulke, Hermann. & Rothermund, Deitmer. (2001). *Hindistan Tarihi*, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kumar, B. (1973). *The Early Kushanas (A History of the Rise and Progress of Kushana Power under the Early Rulers from Kujula Kadphises to Vasudeva)*, Sterling Publishers, New Delhi.
- Kumar, Raj. (2009). *Early History of Jumna Region: Pre-historic to 6th Century*, Vol.2, Young Art Press, Delhi.
- Law, Bimala Churn. (1993). *Aşvahghosha*, The Asiatic Society Arunima Printing Works, Calcutta.
- Leeming, David. (2001). *A Dictionary of Asian Mythology*, Oxford University Press, USA.

- Leuwe, Lohuizen de. (1949). *The 'Scythian' Period: An Approach to the History, Art, Epigraphy and Palaeography of North India from the 1st Century B.C. to the 3rd Century A.D.*, E.J. Brill Publisher, Leiden.
- Ligeti, L. (1998). *Bilinmeyen İç Asya*, (Çev. Sadrettin Karatay), Türk Tarih Kurumları Yayınları, Ankara.
- Litvinsky, B. A. (1996) *History of Civilization of Central Asia* (Editör: James Harmatta, G.F. Etemadi) "*Cities And Urban Life In The Kushan Kingdom*", Vol. II, Paris.
- M'Crindle, W. (1901). *Ancient India as Described in Classical Literature*, Archibald Constable, and Co., Ltd., Westminster.
- Mahābhārata, Sanskrit Text with English Translation* (2013). (Çev. M. N. Dutt), Primal Publication, Delhi.
- Masson, V.M. (1966). "*Khorezm Kushany*" Epigrafika Vostoka, Vol. 17. Moscow/ Leningrad.
- McDowall, D.W. (1968). "*The Shahis of Kabul and Gandhara*". Numismatic Chronicle, 7th Series, Vol. 8. London
- Mitra, Rajendralala. (1882). *Sanskrit Buddhist Literature of Nepal*, Baptist Mission Press, Calcutta.
- Mookerji, Radha, Kumud. (2001) *The History and Culture of The Indian People, The Age of Imperial Unity, "Rise of Magadhan Imperialism"* (Editor: Ramesh Chandra Majumdar) Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
- Necatigil, Behçet. (2006). *Mitologya Sözlüğü*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin. (1957). "*Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüce'ler*", Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi, XV/1-3, Ankara.

- Pal, Pratapaditya. (1986). *Indian Sculpture: Circa 500 B.C.-A.D. 700*, Los Angeles Country Museum of Art and University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London.
- Pandey, I. P. (1988). *Dress and Ornaments in Ancient India*, Bharatiya Vidya Prakashan, Delhi.
- Pugachenkova, G. A. (1976). "*K poznaniyu antichnoy i rannesrednevekovoy arkhitektury Severnogo Afganistana.*" In: *Drevnyaya Baktriya*, Vol. 1. Moscow.
- Pugachenkova, G. A., Dar, S. R., Sharma R. C. (1996) "*Kushan Art*" History of Humanity, Cilt: 3, Unesco Publishing, Paris.
- Puri, B.N. (1996 a). *History of Civilization of Central Asia* (Editör: James Harmatta, G.F. Etemadi) "*The Kushans*", Vol. II, Paris.
- (1996 b). *India under the Kushanas*, Bharatiya Vidya Bhavan Pub., Bombay.
- Rāmāyaṇa*, (2002). (Çev. Korhan Kaya), İmge Kitabevi, Ankara.
- Roberts, J. M. (2015). *Dünya Tarihi 1. Cilt*, (Çev. İdem Erman), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Rosenfield, John, M. (1967), *The Dynastic Arts of the Kushans*, University of California Press, Berkeley.
- Rowland, Benjamin. (1959). *The Art and Architecture of Indian, Buddhist, Jain, Hindu, "Art Under the Kushans"*, Penguin Books, Maryland.

- Ruben, Walter. (1940). *“Türkiye’de Hindoloji’nin Vazifeleri”*, Çığır Dergisi, Cilt 9, Sayı 97, Ankara.
- (1944). *Eski Hind Tarihi*, (Çev. Ziya Şanbey), Sevinç Matbaası, Ankara.
- Sachau, Edward C. (1910), *Alberuni’s India*, Vol. I-II, Ballantyne Press, Edinburg.
- Sharma, Ramesh. (2002). *“Kuşan Sanatı ve Medeniyeti”*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Shrava, Satya. (1977). *A Comprehensive History of Vedic Literature*, Pravara Prakashan, Delhi.
- Sircar, D. C. (2002) *The History and Culture of The Indian People, The Age of Imperial Unity, “Kushanas”* (Editor: Ramesh Chandra Majumdar) Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
- Sinor, Denis. (2012). *Erken İç Asya Tarihi*, (Ed. A. Gün Soysal) 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Smith, A. Vincent. (1923). *The Oxford History of India From the Earliest Times to the end of 1911*, Oxford Clarendon Press, London.
- (1924). *The Early History of India From 600 BC to The Muhommadan Conques*, Oxford Clarendon Press, London.
- Sushilkumar, De. (1947). *History of Sanskrit Literature*, Calcutta University Press, Calcutta.
- Şenel, Alaeddin. (2014). *Kemirgenlerden Sömürgelere İnsanlık Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Stein, Burton. (2015). *Hindistan Tarihi*, (Çev. Müfit Günay). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Taranatha. *History of Buddhism in India*, (2010). (Çev. Lama Chimpa ve Alaka Chattopadhyaya), Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- Tarn, W.W. (1951). *The Greeks in Bactria and India*, The Syndics of the Cambridge University Press, London.
- Tezcan, Mehmet. (2002). *“Kuşanların Menşei”*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- (2006). *“Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler”*, Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 31 Ekim-1 Kasım 2002, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- The Questions of King Milinda*, (2011). (Çev. T.W. Rhys Davids), Cilt 1, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- Thomas, F. W. (1912). *Kavindravacanasamuccaya: A Sanskrit Anthology of Verses*, The Asiatic Society of Bengal Publications, Calcutta.
- Togan, Z.V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tripathi, Ramashankar. (1999). *History of Ancient India*, Motilal Banarsidass, Delhi.
- Vásary, István. (2007). *Eski İç Asya'nın Tarihi*, (Çev. İsmail Doğan), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Watters, Thomas. (1904). *On Yuan Chwang's Travels in India 629-645 A.D.* Royal Asiatic Society, London.

Williams, Monier. (1990). *A Sanskrit-English Dictionary*, Munshiram Manoharlal Publishers, Delhi.

Wilson, H.H. (1971). *Ariana antiqua; a descriptive account of the antiquities and coins of Afghanistan*, Oriental Publishers, Delhi.

Winternitz, Maurice. (1998). *A History of Indian Literature, Vol. II, A New Authoritative English Translation*, Motilal Banarsidass, Delhi.

Yıldırım, Nimet. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

<http://coinindia.com/galleries-huvishka.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2014)

<http://coinindia.com/galleries-kanishka.html> (Erişim Tarihi: 15.11.2014)

<http://coinindia.com/galleries-kujula.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2014)

<http://coinindia.com/galleries-vasishka.html> (Erişim Tarihi: 20.01.2015)

<http://coinindia.com/galleries-vasudeva.html> (Erişim Tarihi: 07.01.2015)

<http://coinindia.com/galleries-vima-kadphises.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2014)

<http://coinindia.com/galleries-vima-takha.html> (Erişim Tarihi: 22.09.2014)

ÖZET

Orta Asya'daki vatanlarından göç ettirilen Yüeciler, uzun süren göç hareketlerinin sonunda Kuzey Hindistan'a gelerek yerleşmiş ve beş ayrı kola ayrılmışlardır. Kuşanlar olarak anılan kolu ise, Kuşan İmparatorluğu'nu kurmuş ve Afganistan'dan Kuzey Hindistan'a kadar genişleyen büyük bir coğrafyada yüzyıllar boyunca egemen olmuştur.

İmparatorluğun kuruluş dönemi kralları sırasıyla, Kucula (Kacula) Kadphises, Vima Takto ve Vima Kadphises'dir. Yükselme dönemi ise, Kral Kanişka'nın kazandığı zaferler ve Buddhizm'e sağladığı katkılarla anılmaktadır. Duraklama ve dağılma dönemi ile ilgili bilgilerimiz ise oldukça sınırlı olmakla birlikte, Huvişka, Vasişka ve Vasudeva adlı kralların tahta geçtikleri bilinmektedir. MÖ 1. yüzyıl itibariyle egemen olan Kuşan hâkimiyetinin, MS 2. sonları itibariyle gücünü kaybettiği ve bölgede güçlenen Sasaniler'in etkisiyle yıkıldıkları bilinmektedir.

Kuşan İmparatorluğu'nun kültür tarihine olan katkıları ise, en az siyasi tarihi ile ilgili gelişmeler kadar hareketlidir. Kanişka döneminde toplanan Buddhist konsey ve sonucunda Buddhizm'in mezheplere ayrılarak Hindistan dışına yayılması, ilgili dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca yazılan sūtralar ve Aşvaghosha'nın Buddhist edebiyata katkıları dönemin oldukça önemli gelişmelerindendir. Buddha'nın insan biçimindeki heykellerinin yapılışı, Gandhara ve Mathura adı verilen ekoller sayesinde yaygınlaşması, Kuşan döneminin en önemli sanatsal faaliyetleri arasında gösterilmektedir. Ancak yapılan bütün araştırma ve çalışmalara rağmen, Kuşan Tarihi, içerisindeki birçok bilinmezlikle Hint Tarihindeki gizemini korumaya devam etmektedir.

ABSTRACT

The Yuechis being forced to emigrate from their lands moved to North India and settled down there, and then they were split into five branches. The branch known as Kushans founded Kushan Empire and they had the control over for centuries in the area stretching from Afghanistan to North India. The rulers of Rise period were chronologically Kucula (Kacula) Kadphises, Vima Takto and Vima Kadphises. Expansion period was known for the victories won by King Kanisha and his contributions to Buddhism.

The information related to the Stagnation and Dissolution periods were so limited, however, it is known that the kings called Huvishka, Vasishka and Vasudeva ascended to the throne. It is known that The Kushan power dominating as of 1st century B.C. lost its power by 2nd century B.C and was dismantled by Sasanians gaining power in the area.

The contributions to the cultural history were as hectic as the developments in the political history. The Buddhist council gathered in Kanisha's period and as a result the spread of Buddhism out of India after its split into sectarians happened in this period. The sutras and Aśvaghosha's literary contributions to Buddhist Literature were among the crucial developments of the period. The constructions of the Human-shaped Buddha's sculptures, its proliferation by virtue of the styles called Gandhara and Mathura were regarded as the most important development of the artistic activities. Nonetheless, despite all the researches and studies, history of Kushan continues to remain a mystery within many obscurities in the Indian History.

DİZİN

A

Agni, 108, 130, 135
Agra, 117
Aligarh, 117
Altın, 121, 180
Ardashir, 86
Äriler, 2, 175
Aşvagoşa, 59, 63, 64, 65, 68, 191
Aşvahgoşa, 150

B

Baktria, 6, 13, 15, 16, 19, 32, 36, 57, 70, 71, 72, 73, 74,
76, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 105, 113, 122, 123, 124
Belh, 16, 19, 98, 99, 101, 118
Bihar, 49, 57, 64
Bodhisattva, 158, 159, 160, 177, 179
Brahmā, 130, 134, 181
Buddha, 2, 59, 61, 62, 63, 66, 72, 75, 76, 81, 108, 118,
130, 139, 151, 155, 156, 159, 160, 162, 167, 170, 172,
173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 185, 186,
189, 191, 202, 203
Buddhaçarita, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162,
164, 165, 166, 167, 168, 171
Buddhist, 2, 9, 18, 21, 23, 36, 50, 54, 59, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 75, 79, 80, 81, 84, 106, 108, 109, 117, 118,
128, 129, 139, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159,
161, 167, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181,
182, 185, 188, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 201, 203
Buddhizm, 21, 23, 28, 59, 62, 63, 64, 68, 75, 76, 108,
109, 110, 151, 154, 156, 159, 161, 162, 165, 167, 171,
174, 177, 178, 181, 188, 190, 201

C

Cainist, 182
Cainizm, 28
Cātaka, 173, 179

Ç

Çin, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 29, 30, 32, 33,
35, 36, 48, 54, 55, 56, 58, 59, 67, 82, 84, 88, 100, 107,
108, 109, 110, 112, 113, 116, 118, 119, 120, 153, 155,
159, 162, 163, 164, 165, 173, 187, 189, 190, 192, 193

D

Daṇḍanāyaka, 115

E

El-Biruni, 22, 59, 64, 193

F

Fā-hien, 156
fetih, 60, 107

G

Gandhara, 6, 8, 13, 31, 32, 36, 63, 66, 86, 103, 108, 110,
112, 142, 144, 146, 148, 149, 156, 158, 176, 177, 178,
179, 180, 182, 183, 185, 186, 189, 195, 196, 202, 203
Gaṇḍistotra, 173
Gondophares, 31, 32, 105
grāmika, 115, 116
Grek, 6, 7, 10, 11, 19, 28, 29, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 61, 70, 111, 112, 114, 125,
177, 178
Gupta, 4, 38, 49, 51, 69, 84, 94, 101, 175, 183, 184, 194

H

Han-shu, 13, 107
Harappa, 1
Harezmi, 22, 98
Helenistik, 18, 62, 80, 176, 177
Helios, 66, 74
Herakles, 80
Hermæus, 40, 41, 42, 43, 44
heykel, 76, 118, 139, 176, 177, 183, 184, 186, 189
Hīnayāna, 62, 157, 159
Hindistan, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23,
28, 34, 35, 38, 49, 50, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 64,
65, 67, 69, 75, 77, 82, 86, 87, 91, 97, 103, 107, 108,
109, 111, 113, 116, 117, 120, 121, 122, 125, 129, 137,
149, 151, 155, 156, 157, 158, 172, 175, 177, 179, 182,
183, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 195, 201
Hindu, 7, 28, 53, 62, 66, 122, 130, 137, 139, 150, 182,
184, 198
Hinduizm, 28, 77, 96
Hint, 1, 2, 4, 5, 6, 9, 11, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28,
31, 38, 50, 51, 61, 66, 67, 75, 80, 85, 86, 91, 96, 97,
100, 103, 105, 106, 109, 111, 112, 118, 124, 125, 127,
128, 129, 130, 138, 142, 150, 153, 158, 162, 165, 172,
174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 187,
188, 190, 192, 194, 199, 202
Hint sanatı, 175, 176, 181, 182
Hiuen Tsang, 59, 64, 66, 78, 154, 191
Hiung-nuların, 15
Horasan, 98, 99
Huvişka, 20, 24, 27, 54, 56, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85,
88, 89, 90, 91, 104, 113, 114, 117, 118, 121, 127, 160,
183, 201

İ

İndra, 136, 180
İndus, 1, 6, 8, 13, 33, 36, 105, 115, 187

K

Kâbil, 18, 22, 26, 30, 36, 49, 59, 79, 86, 99, 103, 116
Kanık, 20, 23, 117
Kanik, 22
Kanişka, 20, 21, 22, 24, 27, 39, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 81, 82, 86, 87, 90, 94, 97, 98, 101, 104, 106,
108, 113, 114, 116, 117, 118, 121, 126, 150, 152, 153,
156, 157, 158, 160, 161, 172, 178, 180, 183, 184, 187,
188, 201
Kast sistemi, 125
Keşmir, 13, 21, 22, 30, 57, 59, 63, 64, 67, 78, 79, 108,
194
konsey, 63, 152, 167, 188, 201
Kucula Kadphises, 20, 24, 25, 29, 30, 32, 33, 37, 39, 40,
41, 42, 43, 44, 65, 77
Kuşan, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27,
28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 44, 45, 46,
48, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 75,
76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 130, 133, 134,
135, 136, 137, 139, 140, 142, 150, 156, 159, 172, 175,
176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188,
189, 190, 192, 195, 198, 201
Kuşāna, 7

M

Magadha, 3, 49, 59, 67
Mahābhārata, 122, 123, 196
Mahāyāna, 62, 65, 154, 158, 159, 160, 164, 171, 188
Mathura, 6, 33, 34, 36, 58, 77, 79, 82, 84, 85, 87, 97, 113,
114, 115, 117, 131, 133, 134, 136, 142, 143, 147, 177,
182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 202, 203
Mauryalar, 4
Mihr, 91
Mohenco-daro, 1

N

Nirvāna, 62

P

padrapāla, 115
Pakistan, 1, 6, 49, 61
Pan Ch'ao, 35, 119
Panctar, 31, 37
Partlar, 106, 107, 117, 122, 137
Pataliputra, 59, 63, 64, 65
Pers, 31, 61, 74
Peşavar, 30, 59, 67, 98, 106, 118, 180, 192, 195

R

Rabatak, 33, 64

Roma, 38, 50, 58, 67, 80, 104, 111, 112, 113, 120, 121,
122, 178

S

Saka, 6, 23, 24, 26, 97, 100, 113, 122, 137, 187, 192
Sakalar, 6, 12, 13, 14, 15, 23, 61, 97, 102, 103, 117, 178
Saketa, 59, 65, 152
Sanskrit, 2, 7, 9, 22, 23, 24, 25, 27, 49, 76, 80, 91, 108,
109, 114, 115, 122, 139, 151, 152, 156, 160, 161, 162,
166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 191, 192, 194, 195,
196, 198, 199, 200
Sarnath, 104, 185
Sarvāstivāda, 153, 157, 159
Sasani, 56, 57, 86, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 117, 181
Saundarananda, 157, 158, 159, 161, 162, 165, 166, 169
Sirkap, 45, 126
Sūtra, 110

Ş

Şehirleşme, 125
Şiva, 49, 50, 51, 52, 53, 62, 66, 72, 73, 76, 81, 93, 94, 95,
96, 100, 130, 133, 182, 185
Şraddhotpāda-şāstra, 154

T

Takht-i Bahi, 31, 105, 180
Taksila, 31
Takşila, 31, 38, 45, 125, 180
Tārānātha, 151, 153, 155, 156, 157
Tushara, 58, 85, 122
Türk, 11, 16, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 58, 80, 181, 187,
191, 192, 193, 196, 199

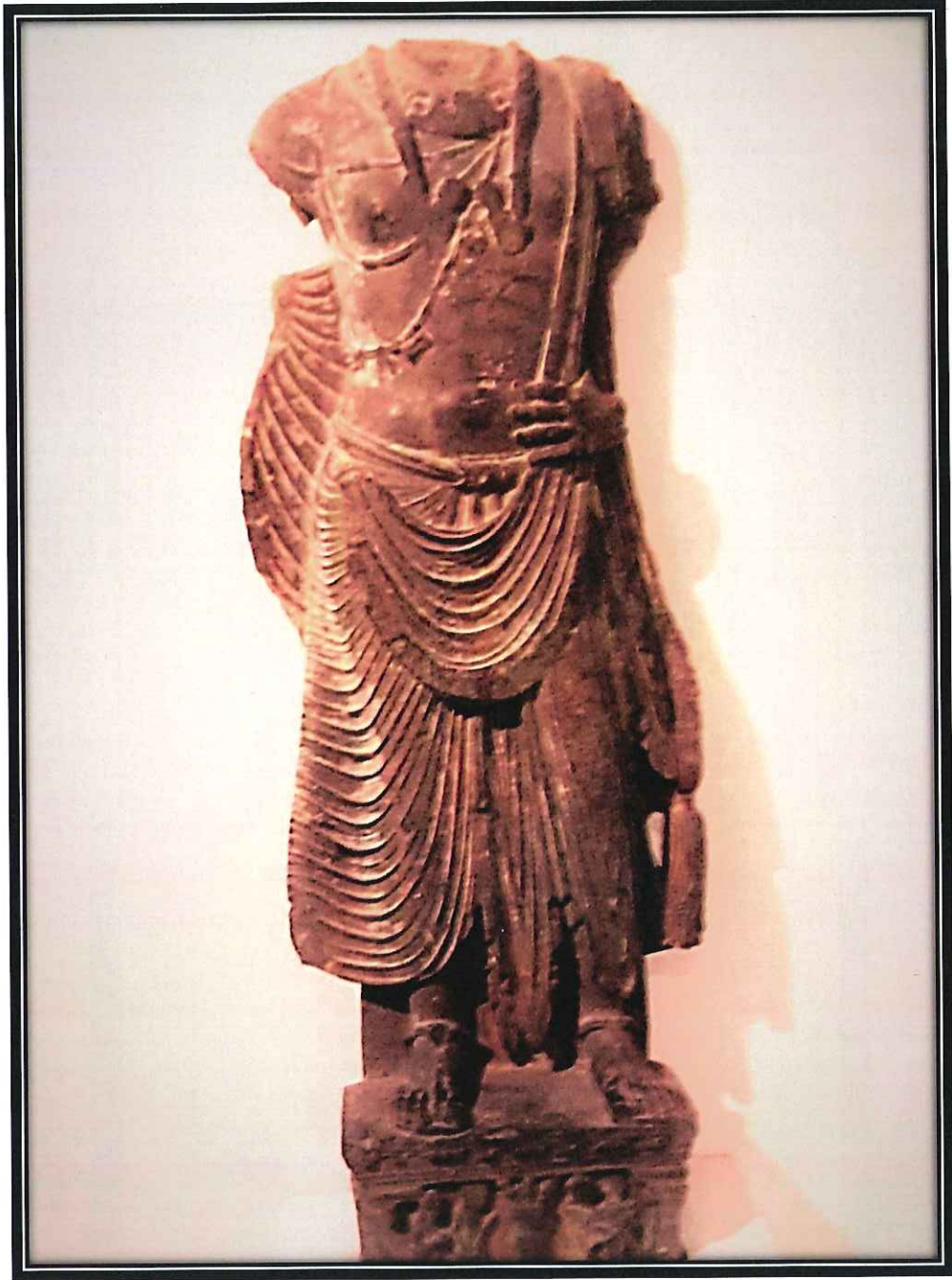
V

Vahlka, 122, 123, 124
Varanasi, 36, 114, 115
Vasişka, 24, 27, 54, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 88, 91, 92, 93,
117, 201
Vasudeva, 6, 28, 56, 64, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 95, 96, 97,
98, 100, 104, 107, 117, 121, 183, 195, 201, 202
Vasumitra, 63, 64, 65, 68, 153, 157, 159
Veda, 2, 116
Vima Takto, 25, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 45, 46, 47, 48,
201, 202
Vishṇu, 28, 75, 80, 130, 132
Vişvāmitra, 139
Vu-sunlar, 12, 14, 15

Y

yabgu, 16, 20, 188
Yücei, 7, 9, 15, 17, 29, 30, 55, 100, 107, 109, 155, 186,
187
Yüceiler, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 30, 102, 103, 110,
181, 201

RESİMLER

Resim 1- Boddhisattva, Gandhara Ekolü

Kuşan, 2.-3. yüzyıllar, Uttar Pradeş

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 2- Buddha, Gandhara Ekolü

Kuşan, 2. yüzyıl, Yeri Bilinmiyor

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 3- Çaturmukha Şivalinga

Kuşan, 2. yüzyıl, Mathura

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 4- Ayakta Duran Buddha, Gandhara Ekolü

Kuşan, 2. yüzyıl, Yeri Bilinmiyor

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 5- Buddha, Gandhara Ekolü

Kuşan, 2. yüzyıl, Yeri Bilinmiyor

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 6- Kubera, Zenginlik Tanrısı
Kuşan, 2. yüzyıl, Ahiçchatra, Uttar Pradeş
National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 7- Lotus Oturuşundaki Buddha

Kuşan, 2. yüzyıl, Gandhara

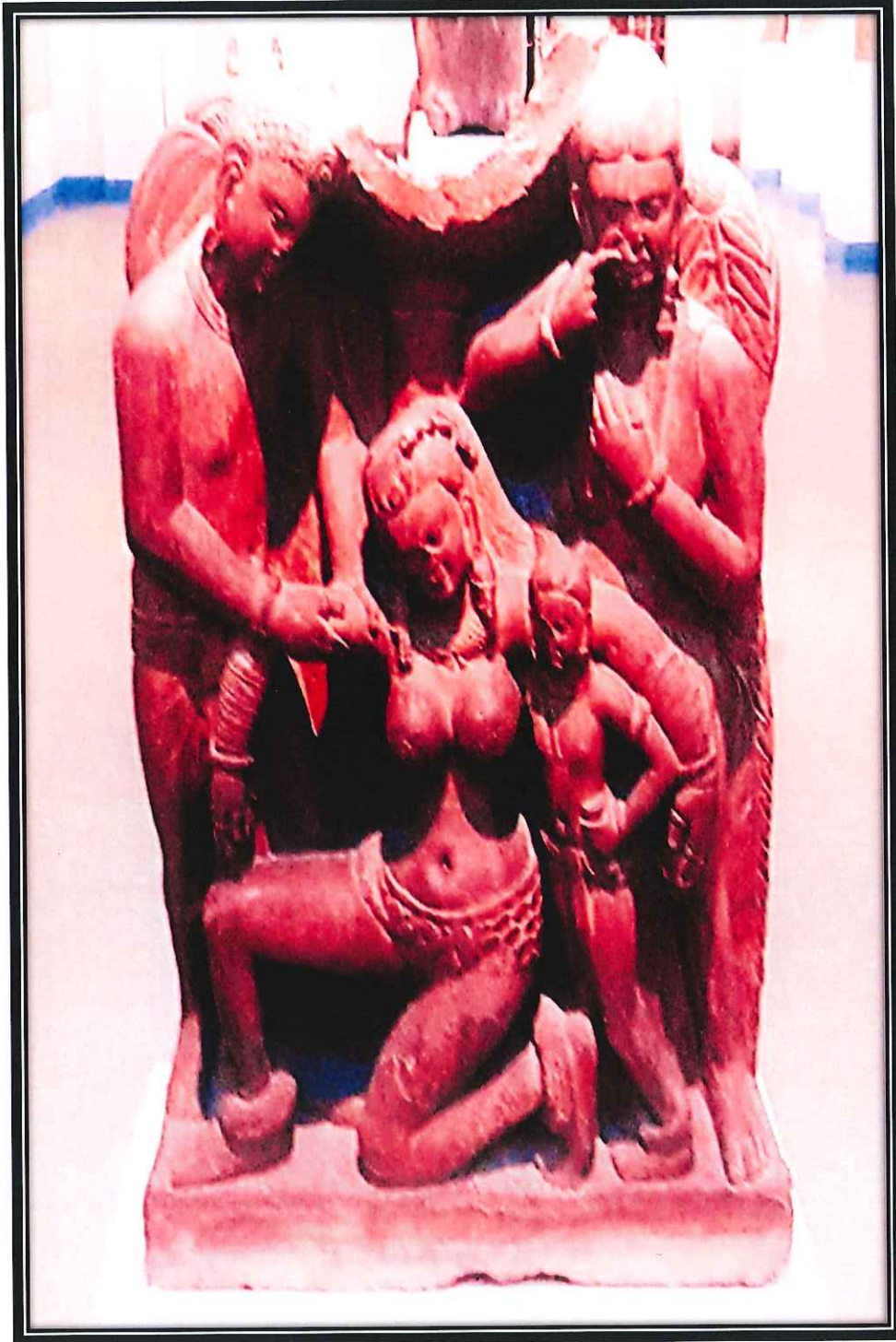
Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 8- Meditasyon Hâlindeki Buddha

Kuşan, 2. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 9 – Vasantasena, Genelev 'den Bir Sahne.

Kuşan, 2. yüzyıl, Mathura, Uttar Pradeş

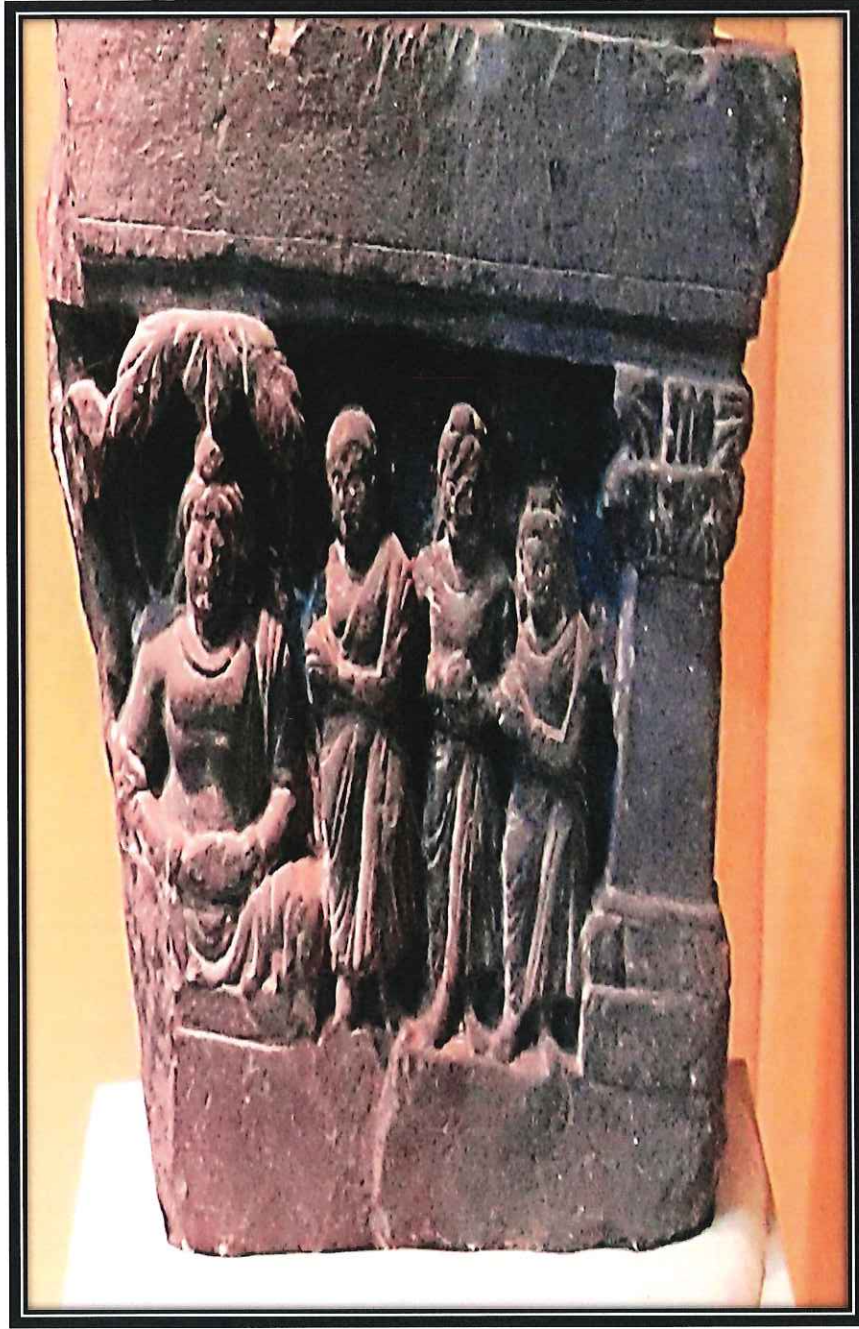
National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 10- Kaşyapa'nın Sohbet Ederken

Kuşan, 2. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 11- Buddha ve Bodhisattvalar

Kuşan, 2-3. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 12- İnsan Başı, Gandhara Ekolü

Resim 13- Yaksha Başı

Kuşan, 3. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 14- Buddha Başı,

Resim 15- Bodhisattva Başı

Kuşan, 3. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 16- İnsan Başı, Gandhara Ekolü

Resim 17- İnsan Başı, Gandhara Ekolü

Kuşan, 3. yüzyıl, Gandhara

Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 18- Kadın Büstü

Kuşan, 3. yüzyıl, Gandhara

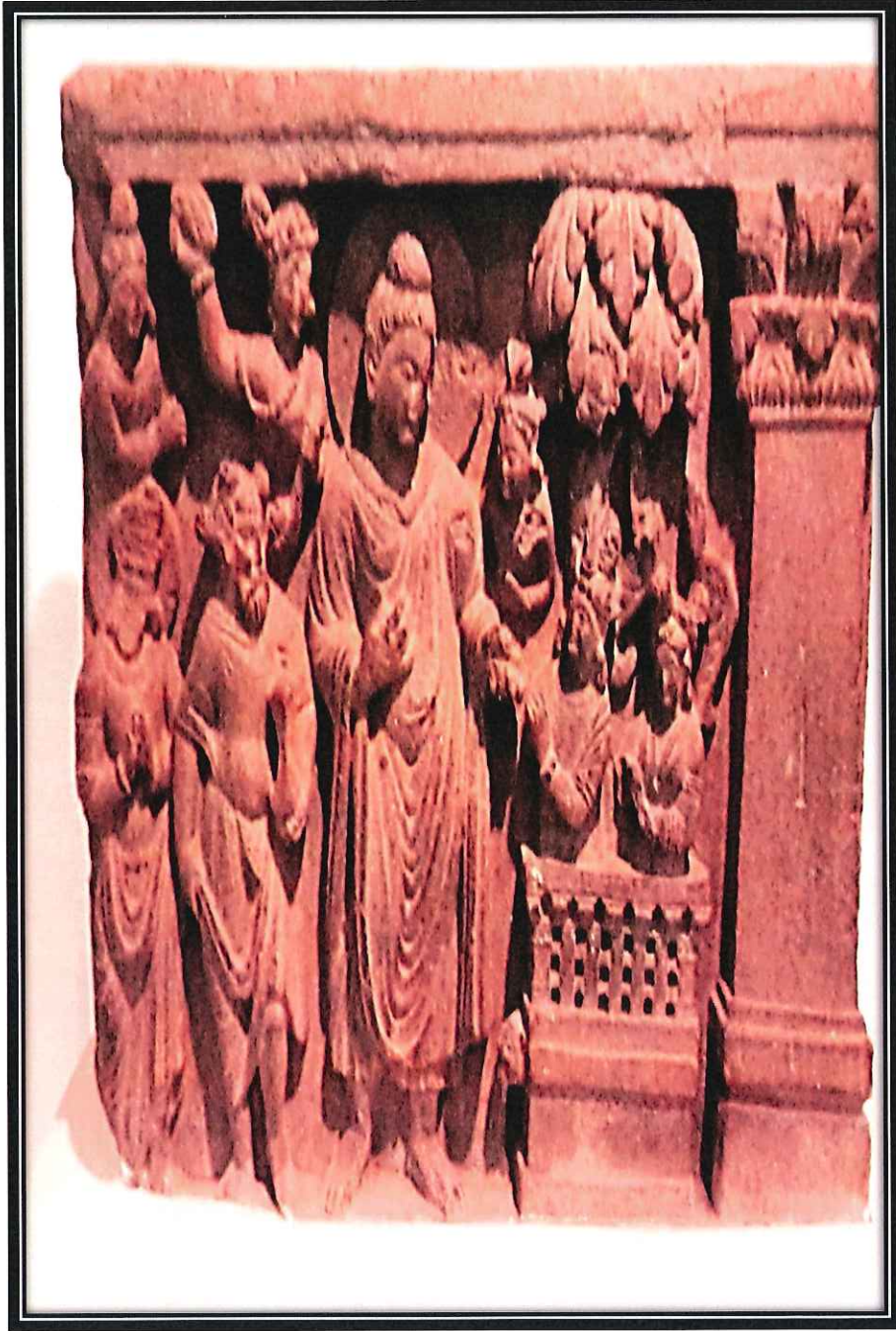
Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 19- Bodhisattva Büstü

Kuşan, 3. yüzyıl, Gandhara

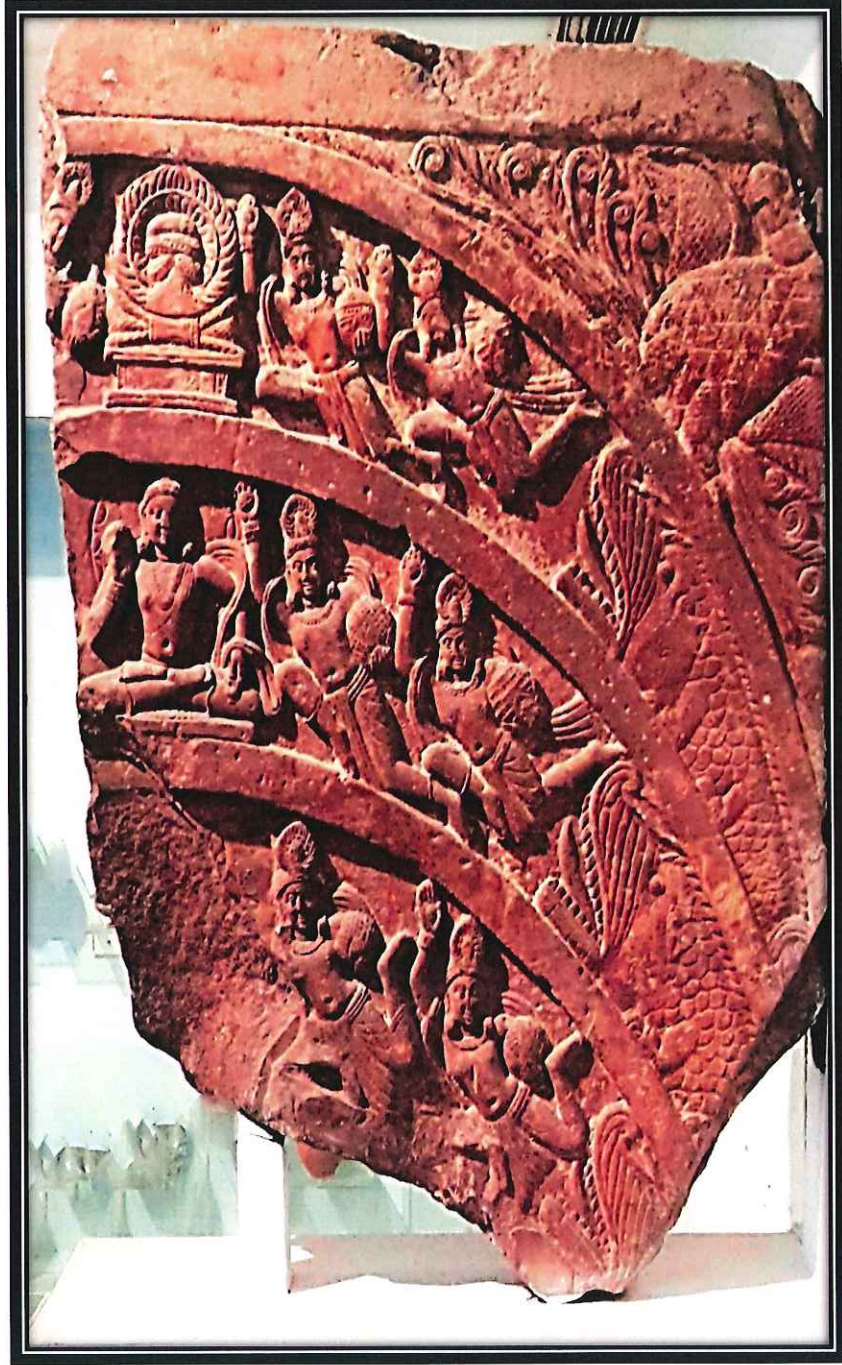
Allahabad Müzesi, Allahabad, Hindistan

Resim 20- Buddha Nagakalika ile Birlikte

Kuşan, 2. yüzyıl, Yeri Bilinmiyor

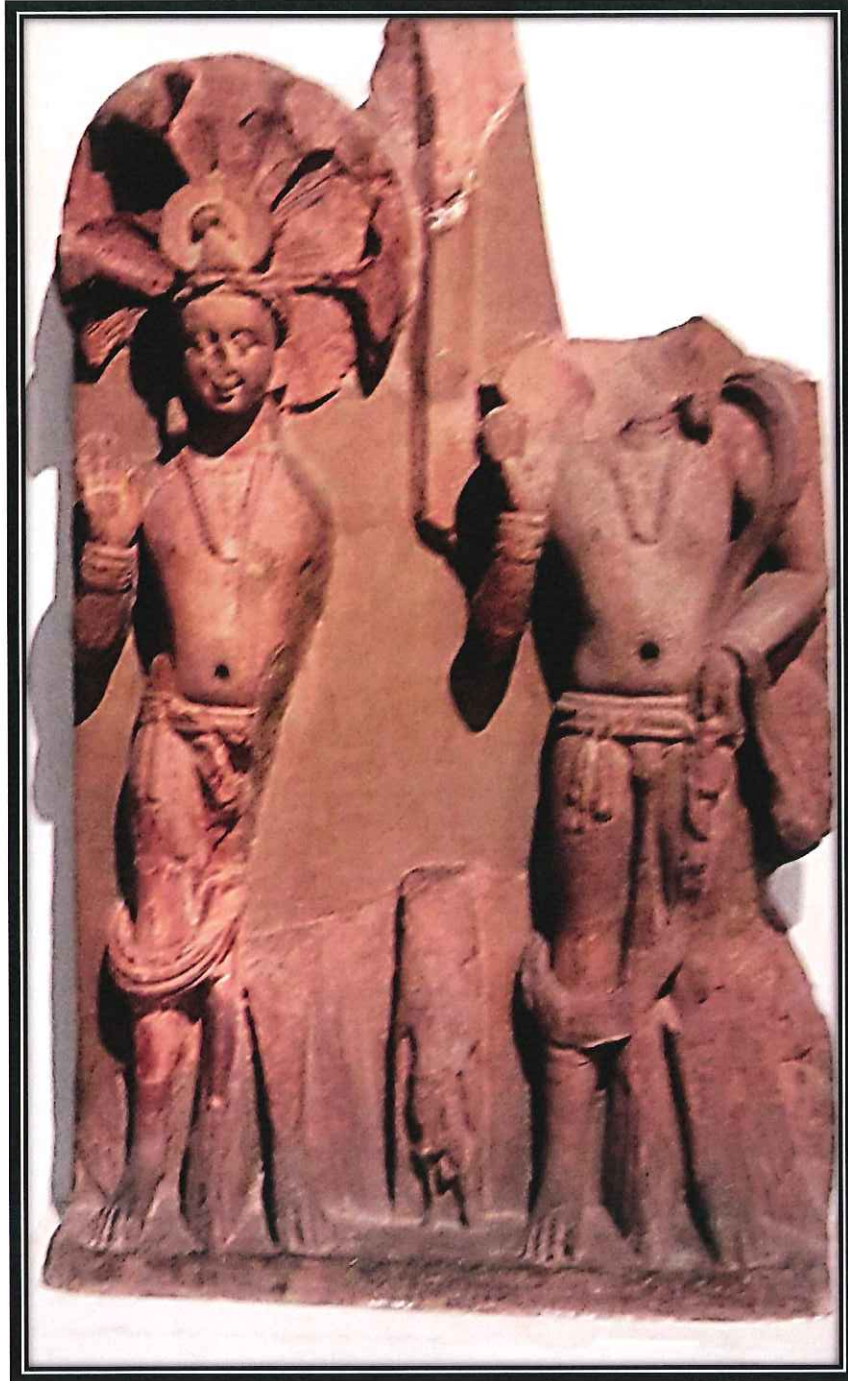
National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 21- Buddha'nın Geleneksel Başlık Giyme Töreni ve Sadaka Kâsesi Betimlemesi

Kuşan, 2. yüzyıl, Mathura

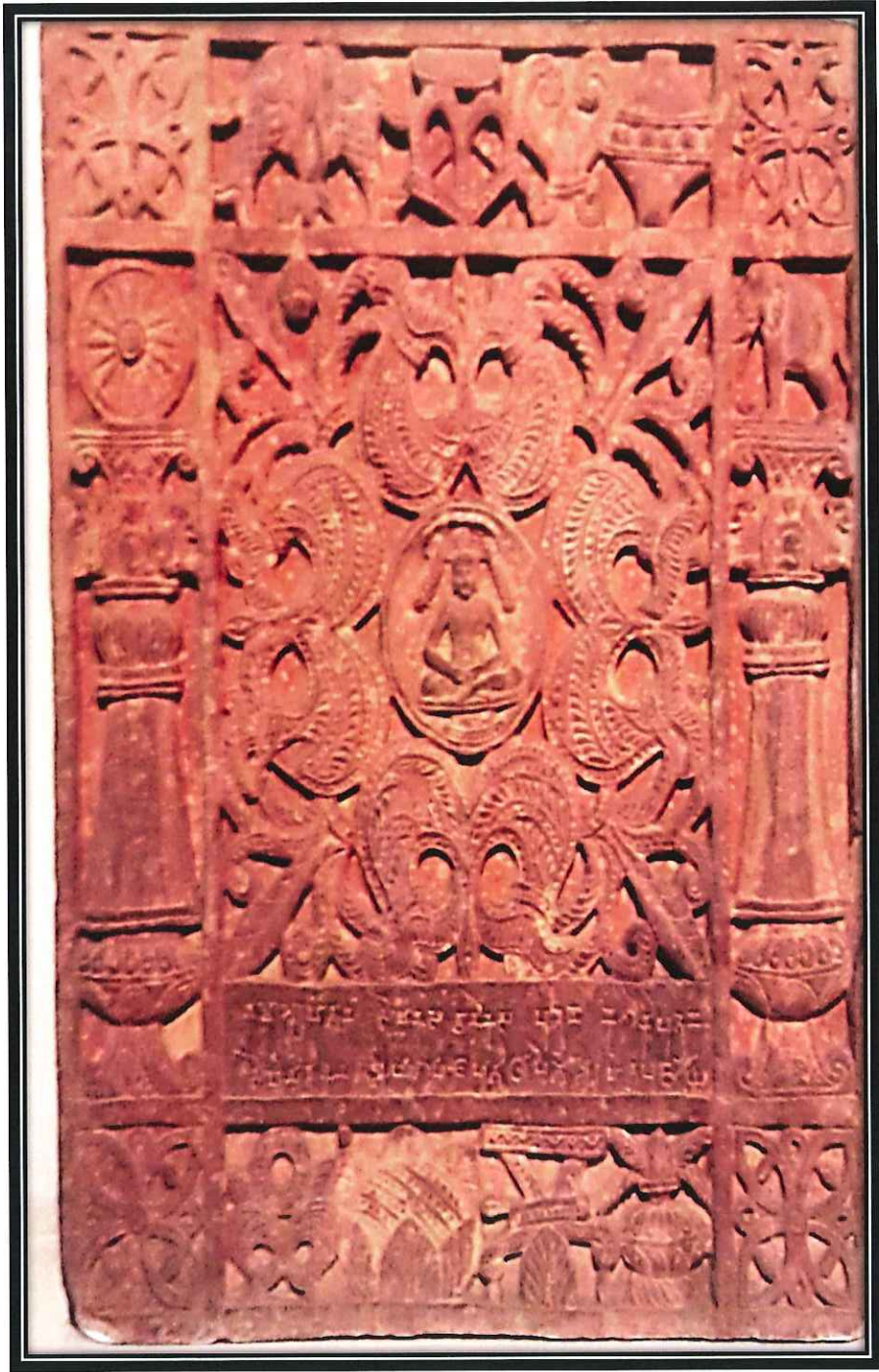
National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 22- Maninaga ve Svastika

Kuşan, 2. yüzyıl, Racgir

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 23- Cain Ayagapattha Plakası.

Kuşan, 2. yüzyıl, Mathura

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 24- Cain Ayagapattha Plakası.

Kuşan, 2. yüzyıl, Mathura

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 25- Bir Genç Başı.

Resim 26- Bodhisattva Başı

Kuşan, 2-3. yüzyıllar, Gandhara

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 27- Bir Genç Başı.

Resim 28- Bir Kadın Başı

Kuşan, 2-3. yüzyıllar, Gandhara

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 29- İki Adet Toprak Kap

Resim 30- Dört Adet Metal Alaşımlı Kap

Kuşan, 2-3. yüzyıllar, Takshila

National Museum, Delhi, Hindistan

Resim 31- İki Adet Metal Alaşımli Kaşık

Resim 32- Dört Adet Metal Alaşımli Araç-Gereç

Kuşan, 2-3. yüzyıllar, Takshila

National Museum, Delhi, Hindistan